

Sigrid Tallmo

Nubbhålet

3:e upplagan med fotobilaga

Nubbhålet har varit det enda utrymme på varje skola som jag helt har förfogat över under mina 27 år som skolsköterska. Till det har jag återvänt år efter år och satt i den nubb som mätstickan skulle hänga på när jag mätte och vägde eleverna. Så småningom har jag upptäckt hur de små händelserna kring nubbhålet har samband med vad som händer ute i samhället; ja t.o.m. i världen

Nisus

Nubbhålet

Nubbhålet

Sigrid Tallmo

Nisus Förlagskonsult

Denna bok utgavs första gången av Författarförlaget 1978. Sigrïd Tallmo (som avled 2008) planerade under 1990-talet en ny upplaga av boken, med några ändringar samt ett tillägg rörande bl.a. debatten kring tandamalgam. 2013 kom en andra upplaga ut, publicerad enbart elektroniskt som PDF-fil. Denna tredje upplaga publicerad 2023 innehåller två nya bilagor (med foton samt ett alternativt kapitel). För övrigt är huvudtexten oförändrad jämfört med andraupplagan.

Karl-Erik Tallmo

OBS! Vid utskrift bör denna PDF för bästa resultat skrivas ut i 80 procents storlek.

© Sigrïd Tallmo 1978, 1999, Karl-Erik Tallmo 2013, 2023

Tillägnad minnet av min make Karl-Henrik, som varit mig till ovärderlig hjälp, såväl i arbetet med boken som med de olika aktioner jag berättar om.

Hur kan du tro att de som du avslöjar ska tycka om dig?

(fritt efter G. B. Shaw)

Innehåll

Förord 9

Inledning 11

Byråkrati 15

Bostadsinspektion I 17

Insatser av Svensk Sjuksköterskeförening (SSF) 20

Bostadsinspektion II 22

Nubbhålet 25

Paragraf 32 29

Examensdag 41

”Klarläggandet” 43

KE börjar skolan (1959) 56

Samtal med mig själv den 21/1 1963 63

Polioympning 66

En arbetsdag 82

Skräphögen 87

Brev till social- och utbildningsministrarna 89

Hösäcken 93

Föredrag för Hem och Skola 96

Föredrag i Folkets hus i Stockholm 104

På konferens med RFHL 106

Förberedelser för ett föredrag i riksdagshuset 109

Rektorer protesterar 113

Fortsatta förberedelser och föredrag i riksdagshuset 117

Skolstyrelsen sticker upp 125

Bomber eller ägg 128
Lägg på henne så mycket arbete att hon tiger! 131
TV-programmet "Insändaren" 13/10 1971 135
Ur Trollhättan/Trollhättans Tidning 16/10 1971 140
Yttrandefrihet – ansvar 142
Utsliten och sjuk 144
På Regionsjukhuset i Örebro 161
KE söker arbete. Svartlistning 172
Höstterminen 1974. Boforsinformation 175
Öppet brev till AB Bofors 181
Slaggprodukt 185
PPD-prov 188
Kollegerna 195
JO-anmälan 204
Samtal med gräsrötter 210
Efterskrift 219
Tillägg (1999) 221
Några avslutande ord (1999) 249
Bilaga: JO-ärendet 251
Ny bilaga: Lång version av kapitlet om "Insändaren" 297
Bildbilaga (ny) 304

Förord

I den ursprungliga boken ”Nubbhålet”, som kom ut 1978 i serien ”Liv i Sverige”, berättade jag om mina erfarenheter som skolsköterska under 27 år. Dessutom tog jag upp en del privata upplevelser, som jag tror kan betraktas som allmängiltiga, inte minst i ljuset av maktfullkomlighet och onödig byråkrati, som mina berättelser ofta handlar om.

Allt detta syftar bl.a. till att visa hur händelser direkt eller indirekt hänger samman och att ge en bild av hur samhället har fungerat med avseende på exv. sjuk- och hälsovård, skolan, arbetslivet osv. I den nu omarbetade upplagan följer jag i ett tillägg upp händelseutvecklingen och konstaterar att många av de svåraste problemen, som beskrevs för 20 år sedan i ”Nubbhålet”, kvarstår och t.o.m. har förvärrats och tillhör de för samhället i dag mest brännande frågorna.

Uppföljningen blir samtidigt en tillbakablick, och vi kan se åt vilket håll vi varit på väg under de år som gått och vad som delvis lett oss in i den nuvarande krisen. En av förklaringarna visar sig vara att våra beslutsfattare och övriga ansvariga många gånger inte ens har velat erkänna de uppenbara problem som funnits och följaktligen inte heller betydelsen av förebyggande åtgärder. Se exv. kapitlet ”Rektorer protesterar” som handlar om hur skolledare i en skrivelse till Skolöverstyrelsen förnekade problem med skolleda, skolk, disciplinsvårigheter narkotikamissbruk m.m., som anmälts i Skolhälsovårdens årsberättelse för läsåret 1968/69. I dag kan ingen skolledare förneka att dessa problem finns.

När jag nu tänker tillbaka på vad jag har berättat om i ”Nubbhålet” ser jag mig själv som myran som krupit omkring bland gräsrötterna och samlat sina strån till stacken, strån som likt pusselbitar kan fogas samman till en helhetsbild, som vi behöver känna till. Särskilt nu i en tid när politikerna tycks vara oförmögna att lösa de svåraste problemen, är det gräsrötterna som måste handla. Men det är först när vi direkt ur verkligheten hämtar kunskap om problemen i deras helhet och förstår sammanhangen, som vi kan skapa den opinion som politikerna är beroende av för att kunna fatta konstruktiva beslut.

Sigrid Tallmo, 1999

Inledning

Jag låg och tittade i taket och tänkte att jag måste skriva. Men jag fick inte skriva. Jag fick bara titta i taket. Jag fick egentligen inte ens tänka att jag måste skriva. Men det här måste komma ut, tänkte jag ... om jag överlever.

Jag hade fått en hjärnblödning, en variant som kallas subaraknoidalblödning. Det enda som fanns att göra var att vänta ut läkningen, orörlig, utan huvudkudde, i en tyst, dunkel sjukhussal.

Det här taket skulle jag alltså stirra på i tre veckor, ingen radio, inga besök, mörkt i rummet, ingenting . . . för skulle den här bristningen läka måste blodtrycket hållas så lågt som möjligt, ingen glädje, ingen sorg, bara ett dunkelt, tyst, neutralt, treveckors vakuum.

Hela mitt liv hade jag kämpat mot tiden för att hinna med olika saker. Nu gällde det plötsligt att få sekunderna att bli veckor. Lysrörsarmaturen i taket hade 30 rutor bländskyddsgaller, tre rör i rad med 10 rutor för varje. Jag hade god tid att kontrollera att jag räknat rätt.

Ständigt spelades det upp inne i huvudet, hur det hade gått till hur jag kommit hem alldeles stel i nacken med en sprängande huvudvärk. Hela hösten hade jag varit överlastad med arbete i mitt jobb som skolsköterska.

– Lasta på henne så mycket arbete att hon tiger, hade någon sagt en gång, påminde jag mig.

Nu började jag få ihop pusselbitarna. Nu hade jag tid.

En dag var det ovanligt många läkare och kandidater med på rondan. Överläkaren stannade vid min säng och höll en föreläsning om mitt fall på engelska. Jag ansträngde mig för att uppfatta så mycket som möjligt och fick klart för mig att den operation som brukade göras vid sådana här hjärnblödningar inte kunde utföras på mig. Skadan låg så till att den inte var åtkomlig på vanligt sätt. Man övervägde därför en annan operation. Jag uppfattade inte allt som sagts och hade gärna velat fråga lite närmare om vad de nu tänkte göra med mig men kom mig inte för med det, för rondan var redan på väg ut. Där låg jag nu och kände mig ensam och osäker.

Det var nog min situation just då och hela atmosfären omkring mig, som fick mig att tänka på en novell, som min son Karl-Erik (hädanefter kallad KE) skrivit, när han var 15 år. "Resa med nattåg" hette den, och nu dök den ena meningen efter den andra upp i mitt minne:

"... Plötsligt slog det mig hur tom kupén egentligen var. Den ena tomma stolen efter den andra reste sig upp från golvet som en gravsten över dem som en gång suttit i den. Aha, en gravkupé, tänkte jag och skrattade förstrött åt min ide. --- Jag påminde mig att jag inte sett en enda människa på tåget eller utanför i den svarta natten sedan konduktören tittade på biljetten och sedan fortsatte bakåt i tåget. Inte en människa sedan dess. Inte en enda station hade vi stannat vid. Nu kändes det som om jag varit på tåget oändligt länge. ---"

Jag avbröts i mina tankar av ett häftigt illamående, och jag började kräkas. En sköterska hjälpte mig att hålla rondskaalen och såg till att

jag inte rörde mig eller lyfte på huvudet. Jag var medveten om att den här ansträngningen kunde kosta mig livet genom att jag kunde få en ny blödning. Och här låg jag 25 mil från mina anhöriga och kunde inte göra något åt min situation, bara vänta och se. Nu hade kväljningarna slutat för den här gången, och sköterskan hade tvättat mig och bytt rent en del i sängen.

Jag fortsatte att tänka på novellen:

”--- Tåget gick mycket lugnare nu. Det krängde inte och ryckte inte, utan gled tyst fram utefter rälsen. --- Jag öppnade fönstret och lutade mig ut. Mörkret verkade ”tjockna” som dimma längst bort. Jag tittade framåt och såg hur loket metodiskt arbetade sig in i mörkret. ---”^a

Jag vred på huvudet och tittade mot fönstret. Där var en mörkgrön gardin fördragen, och jag kunde inte se någonting av vad som fanns utanför. Efter att ha tänkt igenom allt det här tyckte jag att min oro och ångest hade försvunnit. Jag hade koncentrerat mig så på att minnas hur KE hade beskrivit den här resan, och jag tyckte att han kommit så nära på något sätt. Det kändes som om jag själv befann mig på det där nattåget och hade gjort det hela mitt liv utan att egentligen veta vart det var på väg. Nu kom jag ihåg ett par meningar i början av novellen:

”--- Hur mycket man än funderar inför sin första resa med nattåg visar sig dessa funderingar ha varit meningslösa ,aningslösa och dumma när man väl finner sig själv sitta och vagga på en fönsterplats i färdriktningen på ett nattåg. Verkligheten är nämligen omutlig och den raderar ut ens tidigare funderingar för att ge plats

åt nya reflexioner: ---”

Jag kom nu att tänka på när jag reste till Uppsala för att börja min sjuksköterskeutbildning. Så litet jag visste då om den verklighet jag gick till mötes. Jag hade valt det yrket, för jag tyckte det kändes meningsfullt att få hjälpa sjuka människor, men jag visste inte då hur svårt det skulle bli att få arbeta på det sätt jag hade hoppats. Nu dök det ena minnet efter det andra upp. Jag slutade att räkna rutorna i lysrörsarmaturen. I stället tyckte jag att den var som en jättestor vals på en skrivmaskin, och hela taket var som ett skrivmaskinspapper, och så började jag skriva i tankarna.

Byråkrati

Jag var inkallad som flyktingsköterska i Norrland hösten 1944 och var med och tog emot finska flyktingar, som kom över gränsen efter Finlands brytning med Tyskland. Det var förskräckliga förhållanden man fick se där. Jag hade hand om 1500 flyktingar. De var inkvarterade mest i missionshus och skolor. Många låg sjuka och måste skötas om. Det var ofta rätt lång väg att gå mellan förläggningarna och bespisningen, och eftersom det började bli mycket kallt, var det ett stort problem att många inte hunnit få tillräckligt med kläder med sig, när de flytt. En pojke gick omkring med så trasiga skor att tårna stack fram. En äldre man frös ständigt, och jag önskade att jag haft en skinntröja efter min far att sätta på honom. Men det skulle ju inte behövas, för det hade varit insamling av kläder, och det fanns ett förråd, som var fullt med kläder av alla slag, skor, strumpor, underkläder, ja allt som kunde behövas.

Jag försökte flera gånger att få ut kläder till dem som behövde, men det gick inte. Det skulle först komma en cheflotta och bokföra allt som fanns och som delades ut. Den ena veckan efter den andra gick, och jag blev alltmer irriterad över förhållandena. Skulle man inte få ge kläder åt människor som frös, när det fanns så mycket att ta av? Det var tydligt att det var viktigare med pappersexercisen än med människorna. Men så en dag kom en kvinna med ett barn, som hon fött under flykten, och barnet var inlindat i bara tidningspapper. Detta var vad jag behövde få se, för att jag skulle ilskna till ordentligt. Nu

gällde det att handla efter eget förnuft. Jag hade nyckel till förrådet och gick dit för att först och främst få fram en del linne till blöjor och provisoriska kläder åt barnet. Sedan det var gjort, skickade jag bud till förläggningarna om att nu fick alla som behövde kläder komma, för nu skulle det bli utdelning. Det kom en lång rad människor, och jag delade ut kläder, och någon hjälpte mig att skriva upp namnen på alla, och vad de fick.

Några dagar senare träffade jag en polis, som jag blivit bekant med, och berättade då om den här händelsen.

– Nu är det nog bäst att ni burar in mig, eftersom jag stjälar så förskräckligt, sa jag.

– Det var det bästa jag hört på länge, svarade polisen och skrattade, fortsatt med det.

Det är ju inte så ofta, som man blir uppmanad av polisen att stjäla, så jag fortsatte som jag börjat.

När cheflottan sedan kom och skulle räkna över förrådet, var det tomt på hyllorna, men i stället fanns det listor på vart alla kläder tagit vägen. Lottan blev sur, men det kunde inte hjälpas, för alla andra var nöjda.

Bostadsinspektion I

När jag 1945 var distriktssköterska och tämligen ny på platsen, gjorde jag en dag ett sjukbesök hos en arrendatorfamilj, och när jag tittade litet närmare på bostaden såg jag att den var i ett bedrövligt skick.

Nu hörde det till en distriktssköterskas uppgifter att inspektera bostäderna inom sitt distrikt, och det skulle vara klart inom vissa år. Det fanns blanketter, som skulle fyllas i, varav en skulle skickas till husägaren och en till hälsovårdsnämnden. Där fanns graderingar av bostadens skick, som skulle kryssas för ”i gott, mindre gott, dåligt och uruselt skick”.

När jag förklarade för familjen att jag samtidigt tänkte passa på att göra bostadsinspektion hos dem, eftersom jag ändå skulle göra fler besök hos den sjuka, blev de alldeles förskräckta. De berättade att huset ägdes av socknens rikaste man, som dessutom var kommunalpamp och medlem av hälsovårdsnämnden. De hade ett par gånger tidigare försökt få reparerat, men då hade ägaren blivit mycket arg och hotat med att de måste flytta, om bostaden inte dög åt dem. Jag förklarade att jag var skyldig att göra bostadsinspektioner och att jag tog hela ansvaret på mig.

Jag satte alltså igång, och när det var klart och blanketterna ifyllda, stod det kryss för ”uruselt” så gott som överallt. Ja, så stod jag där med mina blanketter, färdiga att skickas. Det var ju egentligen inget märkvärdigt med det att bara lägga dem på en brevlåda och

låta dem dimpa ner där de skulle enligt föreskrifterna. Men innerst inne förstod jag att det inte var så enkelt. Vad skulle resultatet bli? Efter en stunds funderande stod det klart för mig att jag först måste överlämna husägarens blankett till honom personligen och samtidigt få resonera igenom saken med honom.

Ja, det var ingen ide att fundera länge på det, utan jag beslöt att gå dit fortast möjligt för att få det gjort. Men först hände det en annan sak. Kommunen hade låtit reparera distriktssköterskebostaden. En dag kom kommunens fullmäktige för att inspektera reparationerna. De skulle väl också ta sig en titt på den nya distriktssköterskan, antar jag. Alla verkade stela och högtidliga. Men så var det en av dem som gick fram till den nya spisen och öppnade på stekugnsluckan. Han gav till ett litet utrop och föll på knä framför spisen, för där inne stod en rad lerfigurer, som jag gjort på tork. De övriga gubbarna ställde sig också på knä framför stekugnen och tittade förvånade på innehållet. Jag kunde inte låta bli att anmärka att jag hade inte trott att jag skulle få kommunalmännen på knä så snart.

En av de knästående var mannen vars hus jag nyligen inspekterat. När de sedan gick därifrån hade kommunalmanhögtydigheten fullständigt runnit av dem. De skrattade och var på gott humör.

Dagen därpå gick jag iväg för att tala med ägaren till det hus jag inspekterat. När jag ringde på dörrklockan, kom han själv och öppnade, och då han såg vem det var blev han synbart glad. Hans ansikte lystes upp av ett leende, men det förbleknade snart, när han fick höra mitt ärende. Medan han satt och läste igenom papperet, blev han allt rödare i ansiktet, och till slut sa han:

– Vad menar syster egentligen med det här?

– Jo, svarade jag, jag menar att det ser ut så här och att det inte kan finnas någon vettig människa som anser att folk ska bo så här uselt.

Han blev naturligtvis inte på bättre humör för det, så jag föreslog att vi skulle göra sällskap och inspektera bostaden, som låg alldeles intill. Om det var något som inte stämde, så lovade jag att ändra det på blanketterna. Nej, det ville han absolut inte, för han visste ju mycket väl att det stämde.

Då fick jag en idé. Först skulle jag ge honom ett beskt piller att svälja, så jag sa att då fick jag väl skicka den där blanketten till hälsovårdsnämnden. Han fick lite tid på sig att smälta det där och tänka efter hur det skulle kännas att sitta på ett sammanträde och få de här papperen framför sig.

Efter en stund föreslog jag att om han ville reparera först, så var jag villig att göra en ny bostadsinspektion efteråt. Han accepterade förslaget.

På det här sättet fick han ha sin ära i behåll. Jag har senare ofta tänkt på att sådana där personer som bara tänker på sin makt och sina rikedomar struntar i hur andra människor har det, om man inte har något att sätta emot, som hotar deras makt och anseende. De måste få känna att motståndaren har vapen som de har respekt för.

Insatser av Svensk Sjuksköterskeförening (SSF)

Jag började som skolsköterska i Karlskoga i januari 1946 och hade då 15 skolor att ha hand om med sammanlagt 2500 barn. Egentligen fick en skolsköterska inte ha mer än högst 1500 elever enligt bestämmelserna för statsbidrag. En andra skolsköterska var ännu inte tillsatt, och därför hade jag så högt barnantal första halvåret. Men det var inte nog med att elevantalet var alldeles för högt, utan arbetet hade legat nere under hela höstterminen. Den skolsköterska som haft tjänsten tidigare hade haft så låg lön att hon inte kunnat existera på den och hade därför sagt upp sig. För ovanlighetens skull hade SSF då gripit in och blockerat tjänsten, och det hade blivit förhandlingar som resulterade i att även Karlskoga stad blev tvungen att betala en avtalsenlig lön.

Eftersom höstterminens arbete var ogjort, måste jag utföra allt arbete som låg efter jämsides med ordinarie arbetet för vårterminen. Jag fick en sjuksköterska till hjälp tre timmar om dagen, men jag hade ändå en alldeles för stor arbetsbörda. Jag arbetade så gott som varje kväll till kl 11, men jag tröstade mig med att vi skolsköterskor hade ferier i likhet med lärarna. Då skulle jag få igen en del av den övertid jag gjort. Men när det kom så långt att ferierna skulle börja, då sa stans gubbar stopp. Inte kunde en skolsköterska få samma ledighet som lärarna, det var ju helt orimligt, ansåg de. Det var också mycket annat som inte fungerade. Vi hade ingen ordentlig instruktion utan behandlades som något slags alltjänst, som skulle

rycka in när det fattades personal någonstans.

Allt det här trasslet gjorde att min kollega och jag tog kontakt med ordföranden i SSF:s avdelning i Örebro län. Hon sa att vi skulle naturligtvis inte finna oss i att bli behandlade på det sättet, och ”det skulle bli ett nöje” för henne ”att komma till Karlskoga och ta en dust med stans gubbar”. Vi hade kommit överens om att först träffas och resonera igenom problemen, innan hon träffade ”gubbarna”.

Vi infann oss på Stadshuset på utsatt tid, men när vi anmälde oss på Folkskoleexpeditionen, blev vi upplysta om att vår fackordförande satt där inne i sammanträde och inte fick störas, så för oss var det bara att vänta ute i korridoren. Där stod vi alltså som två lydiga skolflickor och väntade på att vår representant skulle behaga ta kontakt med oss.

Efter en stund kom hon utseglande, klappade mig på axeln och sa:
– Om ni bara lyder överläraren, så kommer allt att ordna sig till det bästa.

Sedan hade hon inte tid med oss längre, för ”stans gubbar” skulle bjuda henne på lunch på stadshotellet.

Bostadsinspektion II

I en ytterskola hade jag under läsåret 1946–47 en elev som hade svår ledgångsreumatism och som skickades på kuranstalt varje år. En dag när jag var på skolan, kom fadern och frågade, om jag ville komma och se på bostaden, som var väldigt dålig. Den var så dragig och kall att han antog att det inte kunde vara nyttigt ens för friska att bo där. Det var socialvårdsbyrån som skaffat den här bostaden åt familjen. Fadern framhöll också att det ju inte heller kunde vara fördelaktigt ur ekonomisk synpunkt att regelbundet skicka personer på kuranstalt och så under mellantiderna låta dem bo i hälsovådliga bostäder.

Jag åkte alltså dit och hälsade på hos den här familjen som bodde på övre våningen i huset som ägdes av staden. Jag var snart på det klara med att lägenheten var under all kritik. Det var stora fuktfläckar på tapeterna efter rimfrost på väggarna när det var kallt om vintrarna. En garderob hade så stora kvisthål att man kunde se rakt ut i naturen, och dessutom var det en bred springa vid garderobsdörren, där kall luft silade in. Kakelugnen i rummet hängde på ett par järn några decimeter fram från väggen, så den kunde ju slå ihjäl någon, om den lossnade helt. Det gick naturligtvis inte heller att elda i den. I stället fick de elda i köksspisen. På vintern, när det var kallt, blev det alldeles för varmt i köket, medan det var kallt i rummet.

När jag sett igenom övre våningen, ropade frun som bodde på bottenvåningen och frågade, om jag inte ville se, hur de hade det där

också. Hon visade då att de hade sitt skafferi under övervåningens vedlår och att det var så stora springor i taket på skafferiet att det ramlade ner träflisor och sågspån i maten.

Jag tog kontakt med socialvårdschefen och sa att så där kan ju inte folk bo, utan det måste göras en grundlig reparation. Han svarade att det skulle de göra till våren. Det här var på hösten.

Våren kom, och en dag tog jag vägen förbi huset för att se vad som blivit gjort, men ingenting hade hänt. Då ringde jag upp socialvårdschefen igen och anmärkte på att de ännu inte börjat med reparationerna, som de lovat och förklarade att jag ämnade bevaka det här och tänkte inte ge mig förrän det blev reparerat.

– Ja, då får nog syster lära sig vänta, svarade han.

– Om det låter på det viset, svarade jag, så ska jag omedelbart ringa upp pressen och be dem göra ett reportage om hur stan har bostadsfrågan ordnad för sina socialvårdsfall. Det blev tyst ett tag, och så sa han:

– Vill syster vänta bara i fem minuter, så ska jag återkomma.

Jag gick med på det, och knappt fem minuter senare ringde bostadsinspektören och frågade, om jag ville följa med och titta på det där huset samma eftermiddag. Det ville jag naturligtvis. Vi kom överens om att han skulle hämta mig i sin bil, när min mottagningstid var slut.

När vi kom fram och steg ur bilen, kom frun på nedre botten och tog emot oss och sa:

– Jag förstår bara inte varför de har skickat hit snickare, som sitter

på dass och slår i spik för fullt.

Jag log för mig själv och tänkte att nu hade det blivit fart på gubbarna både här på dasset och på socialvårdsbyrån. När vi sedan gick runt och tittade, gick bostadsinspektören med på alla mina förslag om reparationer, ja, han kom till och med med egna förslag.

Nubbhålet

Under det första halvåret hade jag hand om 6 skolor i innerstan och 9 skolor i ytterområdena. Ytterskolorna låg 1–2 mil utanför centrala stan. Dessutom hade jag en del skolklasser, provisoriskt inrymda i missionshus, affärslokaler och liknande. Det tog mycken tid att förflytta sig mellan alla de här skollokalerna, särskilt som jag för det mesta måste cykla. När jag skulle besöka skolorna i ytterområdena, blev jag tvungen att cykla upp till 4 mil om dagen. Det kunde också hända att jag måste göra hembesök, och då blev det några kilometer extra.

Jag fick ta taxi, när det var så mycket att frakta att det inte gick att ta på cykeln, som t.ex. första gången när jag åkte ut till en skola och skulle frakta våg, mätsticka m.m., men de andra gångerna cyklade jag. Jag måste åka 6 gånger till varje skola, innan allt var klart med vägning, mätning, urinprov, syn- och hörselprov, tuberkulinprov och calmettevaccinationer. Det hörde till rutinen för de årskurser som skulle läkarundersökas på den tiden, dvs. klasserna 1, 3 och 6. Den tid som jag förlorade på att cykla, var jag tvungen att ta igen genom att arbeta till sent på kvällarna.

Skolhälsovårdsmottagningen var från början inrymd på Nämndhuset, f. d. Karlskoga sjukstuga. Där var det ganska provisoriskt, men jag fick inte ha så stora anspråk och tyckte att det gick ganska bra. För övrigt hade jag ingen mottagningslokal på någon skola, utan när jag skulle ut och väga och mäta eleverna, måste jag ta med mig

våg och mätsticka. Jag fick ofta hålla till i en gymnastiksal eller ett materielrum, och där satte jag upp mätstickan på en nubb på ett visst avstånd från golvet. Detta nubbhål använde jag sedan när jag kom tillbaka nästa år. Jag brukade skämta om att det enda utrymme som jag förfogade över på varje skola, var det där lilla nubbhålet som bestämde var mätstickan skulle sitta. Det var alltså en punkt som jag återvände till år efter år. Samtidigt som jag noterade hur mycket eleverna vuxit, såg jag då också hur samhällsutvecklingen påverkade förhållandena i skolan, hur det blev allt svårare problem med skolleda, skolk, alkohol- och narkotikamissbruk m.m.

Ofta, när jag var ute i skolorna, kom det elever, lärare eller föräldrar som ville diskutera något bekymmer. Jag gjorde ibland hembesök för att försöka nysta upp problemen och komma underfund med hur man skulle kunna hjälpa en elev. Det kunde vara huvudvärk, ont i magen eller skolk, som ofta var symtom på att något annat låg bakom. Detta lärde mig mycket om hur samhället fungerar på gräsrotsnivå. Jag försökte samtidigt hos politiker och myndigheter att propagera för andra förhållanden inom skolan och få dem att förstå att vi inom skolhälsovården behöver mer tid för våra uppgifter. På det sättet fick jag också se hur det fungerade på riksplanet, hur myndigheter och politiker reagerade inför de problem som vi hade här nere.

En gång hade jag varit ute till en ytterskola och cyklat 4 mil. Jag åkte vid 7-tiden på morgonen och arbetade sedan febrilt med synprov, hörselprov, tuberkulinprov och blodprov m. m. för jag måste vara tillbaka till mottagningstiden kl 14–15.30. Det var nervöst att alltid vara tvungen att tänka på att hinna tillbaka till den där tiden, när det

var så mycket som skulle hinnas med och lång väg att cykla. Den här gången blev det ett olycksfall, just som jag skulle åka från skolan, så jag blev försenad ungefär 10 minuter. Trots att jag cyklade så fort jag orkade på hemvägen till mottagningen, kom jag ändå några minuter för sent. Jag kånkade uppför alla trapporna på Nämndhuset, där skolhälsovårdsmottagningen låg, med en tung kartong urinprov och en del andra saker, som jag haft med mig. Jag kände mig trött till bristningsgränsen. Hungrig var jag också, för någon lunch blev det inte tid med sådana här dagar. När jag kom upp till mottagningen, möttes jag av en mor som satt där och väntade med sin son. Hon var mycket upprörd över hur jag skötte mitt arbete. Hon menade att när man bara har en och en halv timmes tjänstgöring per dag, så borde man åtminstone kunna passa tiden.

Först blev jag ledsen och kände mig hjälplös inför den okunnighet som rådde bland föräldrar om skolhälsovårdens arbete. När jag hämtat mig något, kom jag att tänka på att den här modern inte kunde veta hur jag hade det. Hon visste ju bara det som stod på dörren om mottagningstiden. – Det var nog första gången den tanken väcktes hos mig att det är upplysning som behövs på alla nivåer, för att vi ska kunna få förståelse för vårt arbete. – Jag bad om ursäkt, för att jag kom för sent, och så berättade jag för henne om hur min arbetsdag hade varit, och då förstod hon ju hur det låg till.

En sådan här dag fick jag först ta emot elever och föräldrar och telefonsamtal under hela mottagningstiden och längre ändå ibland. Sedan hade jag alla urinprov att ta itu med. Därefter skulle alla uppgifter och prover föras in i elevernas hälsokort.

Mottagningen på Nämndhuset hade jag ett par år. Det var lite besvärligt för den låg alldeles ovanför pastorsexpeditionen, och det var klart att eleverna inte kunde hålla sig tysta medan de väntade på att få komma in till doktorn eller mig, så man klagade ofta. En dag blev det bestämt att mottagningen skulle flyttas till en källarlokal på Järnväggsgatan, så det bar utför med mig. Från att ha varit högst upp i Nämndhuset, till och med ovanför prästerna, fick jag nu flytta längst ner på det nya stället. Det var lite ruffigt där också med korkmatta direkt på betonggolvet, och det var ofta kallt om fötterna, när jag skulle sitta länge och skriva.

Man hade sagt att det bara var ett provisorium för en kortare tid, men provisoriet varade i 23 år. Först i och med att grundskolan infördes, blev det bekvämare för alla parter att ha mig nära en skola med högstadieelever. Då blev jag uppsläppt ur källaren och fick flytta till ett hus i anslutning till en högstadieskola. Det var en fantastisk känsla att få komma upp ovan jord efter så många år.

Paragraf 32

Strax innan KE föddes, 1953, hade min make, Karl Henrik (hädanefter kallad KH), börjat läsa på en Hermodskurs. Han vantrivdes med sitt arbete, för han hade lust för konstruktionsarbete, men hade då i sju år arbetat med utländska projekt åt Bofors, och det arbetet bestod bara av att rita av redan färdigkonstruerade anläggningar. Att han inte fått någon löneförhöjning på flera år, gjorde inte hans arbetssituation ljusare. Vi hoppades därför att han genom sin kurs skulle kunna få ett arbete som han trivdes bättre med. För att vinna tid hjälpte jag till med renskrivning av breven.

Ett par år senare köpte vi ett hus, som vi hade stora lån på, och därför gällde det att försöka spara så mycket som möjligt av våra små löner. Jag bakade därför allt bröd själv, och för att ha mat färdig när det var bråttom på arbetsdagarna, lagade jag i ordning flera mål mat på en gång och lade ner i frysen. Det blev också billigare att göra så om man kom över något parti extra billigt. Det slog ofta in att jag kom hem sent från arbetet när jag skulle ha en sådan där matlagningskväll. En natt höll jag på till kl 4 på morgonen. Jag minns så väl att när jag lagt ner det sista i frysboxen, hade fåglarna börjat kvittra, och jag tänkte: Den som vore så pigg som de. Kroppen kändes som bly, när jag stupade i säng, och tre timmar senare skulle en ny arbetsdag börja.

Jag hade börjat fundera på att sluta mitt arbete för att kunna ta hand om KE lite mer och hjälpa KH så att han blev färdig med sin kurs.

Då skulle han snabbare kunna få ett bättre arbete. Jag hade haft en mycket svår huvudvärk på sista tiden, och jag var så trött att det ibland svartnade för ögonen. Jag längtade därför efter att få ta det litet lugnare ett tag. – Men hur skulle vi klara oss på enbart KH:s lön, som var lika låg som min egen? Den frågan gjorde att jag tills vidare beslöt att fortsätta som förut.

Under tiden slet KH på sitt håll med sitt föga stimulerande arbete. När de utländska projekten var färdiga, fick han göra en del arbeten åt andra avdelningar, men det blev fortfarande inga egna konstruktioner.

En tid arbetade han åt en avdelning TK 2* med en konstruktion av en smältgryta. Det var tre ingenjörer från TK 2 som ansvarade för konstruktionen, men de kunde inte komma överens om hur de ville ha grytan utan kom tre gånger och ändrade på fullt färdiga ritningar. Det gjorde givetvis att det tog mycket längre tid än normalt, innan ritningarna blev färdiga. När det sedan blev tal om varför arbetet tagit så lång tid, skyllde de tre ingenjörerna på KH. En kamrat, som bevittnat det hela, sa senare att han inte kunde förstå att KH inte sa ifrån när de inte kunde besluta sig för hur de skulle ha konstruktionen.

– Hade jag varit i KH:s kläder hade jag kastat ut dem, sa han.

Men KH orkade inte försvara sig. Han blev mer och mer nertryckt av de otrivsamma arbetsförhållandena, och hans nerver blev allt sämre. I början av år 1958 sökte han en psykiater, doktor H, som

*) Beteckningen för avdelningar och för anställda personer är fingerade.

sjukskrev honom för 6 veckor. Doktor H ansåg att KH:s nerver tagit skada av att han under så många år hållits nere både ifråga om arbetsuppgifter och lön. Doktor H skrev därför ett intyg om att KH behövde få ett mer kvalificerat arbete.

Veckorna gick, och det hände ingenting i den vägen, men en dag fick KH överta ett konstruktionsarbete från en kamrat, som inte haft tid att ta itu med det. Det var ett komplicerat stansverktyg, och det var en ingenjör D på en driftavdelning som beställt arbetet från KH:s avdelning, TK 1. KH kom på en idé om hur det skulle konstrueras, men TK 1:s avdelningschef, ingenjör E, hade en annan uppfattning om utformningen av verktyget och stoppade KH:s arbete. KH tog då kontakt med ingenjör D, som beställt verktyget, och erbjöd sig att göra arbetet på fritid hemma t.o.m. utan ersättning. KH:s ordinarie arbete bestod just då av att rita soptunnor, och möjligheten att för sig själv och andra få visa att han dög till ett kvalificerat arbete var viktigare just då för honom än lönen. Ingenjör D, som var mån om att snarast få arbetet färdigt, sa då att det skulle KH naturligtvis göra på arbetstid, och så tog han kontakt med ingenjör E för att få den saken ordnad. Resultatet blev att en konferens sammankallades, där en expert på verktyg, ingenjör F, var närvarande. Denne ansåg att KH:s förslag var det enda genomförbara. Ingenjör E blev tydligen trampad på tårna och genomdrev att verktyget skulle ritas efter hans idé. Ingenjör F:s verktygsavdelning fick i uppdrag att utarbeta en konstruktion på basis av E:s ide, och KH blev sedan satt att måttsätta förslagsskissen. Det var det som tog knäcken på KH: att dag efter dag tvingas utföra ett arbete som han insåg var dömt att misslyckas.

Spänningen mellan KH och ingenjör E steg undan för undan. För att göra sitt bästa för att få fram ett funktionsdugligt verktyg var KH ute i fabriken och diskuterade konstruktionen med verkmästare och arbetare. De ansåg att det skulle vara omöjligt att över huvud taget bygga verktyget utan noggrannare detaljritningar. KH gick då in för att göra sådana, men då kom ingenjör E och sa att det skulle ta för lång tid med så utförliga ritningar. Detta resulterade i ett häftigt meningsutbyte, varvid KH förklarade att det inte var särskilt stimulerande att arbeta på en konstruktion som från början var dömd att hamna på skrotgården.

– Varför arbetar du då på konstruktionen, frågade E, när du inte tror på den?

– Därför att du gett mig order om det, svarade KH.

När konstruktionen var färdig och överlämnad till fabriken gjordes upprepade försök att få verktyget att fungera. En dag kom en kamrat och sa till KH:

– Nu har du fått rätt i alla fall, för nu ligger verktyget på skrotgården.

Några dagar senare, den 12 maj 1958 på förmiddagen, ringde jag till KH i något ärende. Vi blev avbrutna av att ingenjör E bad KH komma in till sig. Jag blev mycket fundersam över vad det kunde röra sig om. På kvällen berättade KH om vad E hade haft att förtälja.

Ingenjör H på TK 3 ville ha en man till hjälp med att göra upp några ritningar över oljeledningar, och då hade E föreslagit KH. Förflyttningen skulle till en början gälla en tid av 2 månader,

och under tiden skulle KH fortfarande vara anställd på sin gamla avdelning TK 1. Men han kunde få komma tillbaka dit om han inte trivdes på TK 3, hade E förklarat.

KH tyckte på sätt och vis att det skulle bli skönt att komma bort från E:s avdelning, samtidigt som han var lite orolig för hur samarbetet med nya chefer och kamrater skulle bli. Vi hade hört att H skulle vara en fruktad chef.

Vi diskuterade det här länge på kvällen med känslor blandade av oro och förhoppningar. KH berättade att han diskuterat saken med biträdande ritkontorschefen på TK I och hade frågat, om han visste varför just han blivit utsedd till det här arbetet. Han hade ju ingen erfarenhet av oljeledning.

– De har sett dina fina ritningar och sagt att de ville ha just dig, hade han svarat.

KH var känd för att aldrig ha några fel på sina ritningar, men i gengäld ritade han inte så snabbt. E måste ju ha talat om det. Eftersom de bett att få se prov på KH:s ritningar, måste det ju vara utförandet som de lade största vikten vid, kom vi fram till.

Följande dag var det KH:s födelsedag. Han fyllde 40 år och hade för den skull tagit ut en semesterdag. På förmiddagen kom hans kamrater i omgångar med ritkontorschefen i spetsen. Från kamraterna överlämnade han en bokgåva, som KH blev mycket glad över. Sedan lämnade han en skriftlig bekräftelse, från avdelningschefen ingenjör E, på att KH dagen därpå skulle överflyttas till TK 3 för två månader.

När KH följande dag kom hem, berättade han att han först hälsat

på chefen, ingenjör H, som snabbt överlämnat honom till ingenjör G, blivande handledare. Arbetet var redan påbörjat av G och bestod i att göra upp en schematisk karta över hela fabriken, där samtliga oljeledningar, kontroll-, reglerings-, och förbrukningsapparater skulle ritas in. Fabriken hade delats upp efter ett koordinatsystem med 50- meters rutor. Varje kartblad omfattade en sådan ruta. När ritningarna var färdiga, skulle de fogas ihop till en enda stor schematisk översiktskarta. Det här arbetet fordrade stor noggrannhet för att få rutorna att stämma överens vid hoppsättningen. KH tyckte att det verkade förfärligt invecklat med alla kodnummer och symboler men tröstade sig med att så här är det ju alltid i början. Bara man kan systemet är det i regel mycket enkelt. Efter ett besök ute i fabriken, där det också var mycket nytt att sätta sig in i med oljeledningar, förbikopplingar och regleringsventiler m.m., återvände han till kontoret. KH kände sig nästan yr av allt nytt han fått se och höra men tänkte att han får väl fråga G, om det är något han inte förstår.

KH började göra i ordning på sin arbetsplats. Ritbordet var försett med en ritmaskin av dåligt fabrikat. Han provade den och konstaterade att den var i ett mycket dåligt skick. Det var glapp lite varstans. KH talade med G om saken, men denne trodde att maskinen skulle gå att använda.

Två dagar senare började KH använda maskinen till att rita upp ett kopplingsschema, som han varit ute i fabriken dagen förut och skisserat upp. Efter en stund upptäckte han, trots noggrann justering av rithuvudet, att linjer som skulle vara parallella inte blivit det. Att

rita med erforderlig noggrannhet med den maskinen skulle kräva ständig och tidsödande kontroll.

KH berättade om den dåliga maskinen för en av kamraterna, som talade om att den maskinen var ju oduglig och hade ställts undan för reparation. KH talade då åter med G och bad att få en annan ritmaskin. Det visade sig då att det inte fanns någon mer i förrådet. Man måste anskaffa en ny, och det skulle dröja några dagar innan den skulle komma.

Medan KH väntade på den nya maskinen, gjorde han en del skisser och utredningar för att vinna tid. Det fanns ventiler med svårtydda typbeteckningar som han inte förstod, men vem han än frågade kände de inte till något om detta. Det var bara G som hade en aning om typbeteckningarna, men han var sällan anträffbar, eller också hade han inte tid. KH fick veta att han kunde få en del uppgifter ur en katalog, men det var ingen som visste var den fanns. Han letade och letade.

KH efterlyste ritmaskinen några gånger men tröttnade. Arbetet blev alltmer likt en mardröm, där han försökte komma framåt, men där allting bara stod stilla.

Först på 9:e arbetsdagen kom ritmaskinen, men det blev inte mycket bättre för det, för KH tyckte att han inte fick något begrepp om vad arbetet egentligen gick ut på. Det verkade så meningslöst. En dag hade chefen för en annan avdelning varit uppe på ritkontoret och diskuterat arbetet med G. De hade stått vid KH:s ritbord. Den andra avdelningens chef sa att han inte kunde förstå vad arbetet skulle tjäna till. G argumenterade för sin sak, men KH ville för säkerhets

skull inte blanda sig i samtalet.

På 15:e arbetsdagen, en måndag, var KH färdig med den första arbetsuppgiften. På förmiddagen var han ute i fabriken och skissade för nästa uppgift. En stund efter lunch ringde H och kallade in KH till sig. På ett bryskt sätt talade han om att han talat med E om att KH skulle flytta tillbaka till TK I nästa måndag, för de hade ingen användning för honom. Han uttryckte sig så här:

– Arbetet går åt helvete för sakta.

Den här gruvliga salvan kom så överraskande att KH inte kom sig för att protestera, och det var kanske inte så underligt så som de lyckats bryta ner hans självförtroende, särskilt den sista tiden.

När KH kom hem på kvällen, såg han alldeles förstörd ut. Han berättade som hastigast vad som hänt, och sedan gick han och tog fram en flaska konjak, som han haft att bjuda sina kamrater på 40-årsdagen. Han slog upp ett glas åt sig och drack ur det. Jag blev alldeles förskräckt, för KH använde knappast sprit annat än i undantagsfall och då mycket sparsamt. Jag förstod nu att han var djupt upprörd.

– Det är inte svårt att förstå hur folk kan bli alkoholister, sa KH, och sjönk ner på en stol.

Jag kände mig alldeles villrädig. Mina tankar irrade hit och dit. Hur skulle det bli nu? Vad skulle hända härnäst? Han hade ju fått skriftligt på att han skulle vara på TK 3 i 2 månader. Hur kunde H ändra på det så utan vidare och utan föregående varning? I detsamma kom jag att tänka på att det var just på 40-årsdagen som KH fått det skriftliga beskedet om förflyttningen till det där helvetet på TK 3.

Det var just en snygg 40-årspresent som bolaget kommit med efter 11 års tjänst!

När jag hämtat mig något, sa jag:

– Hur kan H begära att du skulle hinna rita så mycket, när du inte haft någon ritmaskin förrän de sex senaste dagarna? Vad tror du E kommer att säga?

– Han har ju lovat att jag skulle få komma tillbaka.

– Ja, men vore jag som du, skulle jag inte finna mig i den här behandlingen. Det är ju rena förolämpningen så som H har behandlat dig.

Jag försökte uppmuntra KH, så mycket jag kunde och sa att det är klart att E måste tycka att det är förargligt att du blivit behandlad så här, och han måste naturligtvis få det här utrett, så att du får upprättelse. Jag berättade också om att jag hört att den där H var en riktig slavdrivare och att flera stycken på det kontoret hade fått magsår efter H:s behandling. En ingenjör, som ofta varit sjuk, vågade inte ens begära ledigt för att gå till läkare, utan det måste han försöka ordna på fritid.

Till slut lyckades vi intala oss att det var självklart att KH måste få upprättelse efter vad som hänt. KH tröstade sig också med att han bara hade 4 dagar kvar på TK 3. Sista dagen gjorde han en del intressanta iakttagelser. Det här arbetet hade legat nere sedan i oktober 1956 alltså i ett och ett halvt år. Hur kunde det nu plötsligt ha blivit så brådiskande? G, som skulle vara KH:s handledare, höll sig också den här dagen på behörigt avstånd och ringde till en av de andra på kontoret och bad honom säga åt KH var han skulle lägga

ritningarna, när han slutade.

På onsdagen anmälde KH vad som hänt för SIF:s klubbordförande, som ansåg att så här fick de ju absolut inte behandla en anställd. Samma dag ringde E och bad KH infinna sig på hans kontor morgonen därpå kl 8. På kvällen funderade vi på hur E skulle reda upp den här historien. KH sa att E hade låtit vänlig på rösten, så han tyckte antagligen att det som hänt var förargligt och skulle väl försöka släta över så gott det gick.

Morgonen därpå var KH mycket spänd, när han gav sig iväg. På lunchrasten var jag hemma en stund före KH. Jag såg genast hur deprimerad och ledsen han såg ut när han kom, så jag förstod att inte var det några glada nyheter jag hade att vänta.

– Vad sa E, frågade jag.

– Han sa upp mig, svarade KH i resignerad ton. Han påstod att han nu har försökt placera mig först på TK 2 och sedan på TK 3 men att jag misslyckats med arbetena på båda ställena, så nu har bolaget ingen mer användning för mig.

– Ja, men på TK 2 har du ju aldrig varit.

– Nej, men det är det där arbetet med den fördömda smältgrytan som spökar igen. Jag undrar egentligen hur många gånger jag ska stå till svars för andras misstag?

– Och har E inte fattat hur du haft det på TK 3?

Men nu började jag äntligen fatta hur det låg till, så jag sa:

– Nu förstår jag att den där förflyttningen till TK 3 var naturligtvis arrangerad, för att du skulle misslyckas. Tänk efter: Först det här med stansverktyget när E blev trampad på tårna. Då flyttar han över

dig till TK 3, och där sätts du på ett arbete som legat nere ett och ett halvt år och som plötsligt sägs vara så brådslande att de måste avskeda dig, för att det går för sakta. Du tyckte att arbetet verkade meningslöst, och det var det naturligtvis också. Det hade han ju rätt i den där chefen från den andra avdelningen som sa det till G häromdagen. Dessutom den odugliga ritmaskinen och din närmaste handledare G. som aldrig fanns till hands. Och så H som bara hälsar på dig och sedan inte har någon kontakt med dig, förrän han skäller ut dig och säger upp dig i samma andetag. Hur kan de behandla en person, som fått ett läkarintyg på att han måste ha ett kvalificerat och stimulerande arbete, på det här sättet? Tänk sån tur att du kopplat in SIF på det här nu.

– Ja, jag har talat om allt det här för K nu, och han ska börja undersöka vad som ligger bakom.

KH reagerade tyvärr som vi ofta gör, som blivit uppfostrade att tro att överheten alltid har rätt och att det är ens egen oduglighet som gör att man råkar så här illa ut. Han verkade helt knäckt. Bolaget hade tydligen lyckats beröva honom det lilla självförtroende han haft kvar. Han fortsatte att gå till arbetet, men det verkade nästan som om han gick i sömnen.

På mig hade det som hänt motsatt inverkan. Jag var så förbittrad över den orättvisa som KH blivit utsatt för att jag beredde mig på att gripa in om så behövdes, för att bovarna i det här dramat skulle få stå till svars för sina handlingar.

På måndagsmorgonen återvände KH till TK 1, som det blivit bestämt, och satte sig på sin vanliga plats. Hans kamrater var

förvånade över att han redan var tillbaka och frågade om han inte skulle vara två månader på TK 3. KH svarade att det hade blivit ändring på arbetet.

Efter en stund kom E bort till KH, tog i hand och hälsade och önskade honom välkommen tillbaka. KH noterade att nu kunde E kosta på sig ett ”välkommen åter”, när han sagt upp honom, men när KH tidigare varit sjukskriven för sina nerver i 6 veckor, hade han inte låtsat om att KH varit borta ens.

Ett par dagar senare uppsökte KH klubbordföranden, som hade hört att någon skulle ha ringt till H och sagt att han fortast möjligt skulle göra sig av med KH. KH misstänkte att det kunde vara samma person som vid alla löneförhandlingar motarbetat KH genom att exempelvis dra fram den där konstruktionen av smältgrytan, som blivit försenad. Det var ju i så fall illvilligt förtal, och KH ansåg att det här började bli så allvarligt att polisen borde kopplas in på utredningen, om inte SIF kunde klara ut det hela.

Tiden gick och ingenting hände. Ingenting nytt kom fram. Det föreföll som om ingenting gjordes.

Examensdag

Det var ungefär två veckor efter det att KH blivit uppsagd från sitt arbete. Det var examensdag, som det fortfarande hette då. Jag hade gått hem till min mor för att tillsammans med henne och KE titta på skolbarnen, när de tågade förbi på väg till kyrkan. Det var feststämning i luften. Vädret var strålande, och det långa tåget av barn, klädda i sina examenskläder, framhävde ytterligare känslan av att sommarlovet nu var förestående.

Själv kände jag mig långtifrån på festhumör. Jag hade inte talat med någon om våra problem. Jag ville i det längsta hålla KH:s situation hemlig för min mor för att inte oroa henne i onödan.

Jag hade gått dit för att titta på skolbarnen och få litet examenskänsla. De skolsköterskor som hade sina mottagningar på skolor brukade vara med lärarna och dricka kaffe och fick då en festlig avslutning på läsåret, men jag som var från underjorden på Järnvägsgatan stod liksom utanför en sådan här dag. Det är kanske orättvist att säga så, för jag visste att om jag själv tog initiativet att söka upp en skola, var jag alltid välkommen att delta i lärarnas avslutningsfest, men den här dagen hade jag ingen sådan initiativförmåga. I stället skulle jag storstäda på mottagningen. Jag hade nämligen hand om städningen, därför att det var svårt att få någon skolstäderska att åta sig arbetet dels därför att den inte låg i anslutning till någon skola, dels för att den var så svårstädad. Jag hade då blivit ombedd att ta hand om städningen, tills man fick tag på någon annan, men det dröjde. När

jag märkte hur KH vantrivdes med arbetet och aldrig fick någon löneförhöjning, tyckte jag att jag kunde fortsätta att städa, trots att det var dåligt betalt. Från början hade jag bara 25 kr per månad. Det blev ungefär 1 kr i timman. Jag tyckte att 25 kronor ändå var ett litet tillskott till den magra kassan just då. Storstädningen gjorde jag utan betalning i ett 10-tal år, tills jag kom underfund med att jag hade rätt att få betalt för den.

Det var en sådan därorstädning som jag nu såg fram emot. Jag hade fått någon smörja till bonvax som fastnat på golvet och sugit åt sig en massa smuts, så nu skulle jag bli tvungen att lägga mig på knä och skrapa med en kniv för att få det rent ordentligt.

När jag stod där med KE och min mor och tittade på de examensklädda skolbarnen, kände jag kontrasten till min egen situation så stark att tårarna ideligen trängde fram, men jag lyckades blinka bort dem. Jag kände att det passade mig bättre just då att gå och skrapa bort smutsen på golvet än att fira läsårets slut tillsammans med glada lärare och elever. Ett smutsigt golv, som skulle göras rent, fordrade tack och lov inga glada miner.

”Klarläggandet”

Allteftersom sommaren framskred, väntade vi på att SIF skulle sammanträffa med två av de store vid Bofors, herrarna L och M, för att diskutera omständigheterna kring KH:s uppsägning. Någon gång i juli fick KH besked om att man måste skjuta upp det hela på grund av semestrar.

Vi hade nu hunnit fram till den 5 september. När KH återvände från lunchen träffade han klubbordföranden och biträdande ritkontorschefen, som stod och samtalade. KH visste att de varit på konferens om hans uppsägning.

- Hur gick det, frågade KH med stor spänning.
- Det blir ingen ändring, uppsägningen står fast, svarade klubbordföranden.
- Vad motiveras uppsägningen med?
- Du har inte visat något intresse eller fallenhet för konstruktionsarbete.
- När ska SIF ta nästa steg? frågade KH.
- Det blir inga mer förhandlingar, ärendet är slutbehandlat av SIF.
- Ja men förbundsstyrelsen ... ?
- Förbundsstyrelsen anser att saken är i sin ordning. Arbetsgivaren har rätt att avskeda personal.
- Ja, men då bör det väl åtminstone ske under hyfsade former. Det skulle vara intressant att veta vilka informationer som avdelningsstyrelsen givit förbundsstyrelsen, som den kunde vara så nöjd med.

När KH och jag diskuterade det här på kvällen, kände vi oss synnerligen besvikna på SIF, både klubben, avdelningen och förbundet. Varför betalar medlemmarna sina avgifter? Är det för att SIF:s representanter ska vara arbetsgivarens handgångne män? Vilket svek! Vad var det för informationer som kommit förbundet och avdelningen att nu anse frågan slutbehandlad i stället för att med större energi försöka nå resultat? De godkänner att en medlem har blivit förklarad oduglig i sitt arbete efter 11 års tjänst!

Efter det här beskedet verkade KH helt knäckt, och jag förstod att han inte själv skulle orka föra saken vidare. Jag bad därför att få ett samtal med klubbordföranden. Efter det att jag förgäves försökt att få träffa honom på arbetstid, föreslog jag en dag efter arbetets slut, men det passade honom inte heller, för då skulle han ut och plocka lingon, och någon annan tid hade han inte att föreslå. Jag kände mig djupt besviken på allt och alla, men så en dag hände något som gjorde mig glatt överraskad.

Den 12 september blev jag uppringd av L, som frågade om jag kunde infinna mig på hans kontor samma eftermiddag för ett samtal.

– Det gäller ett klarläggande angående er make, sa han, och klubbordföranden kommer också att vara närvarande.

Ja, jag kommer gärna, svarade jag, för jag har försökt få träffa honom förut, men då har det inte passat.

När jag lagt på luren frös jag av spänning, samtidigt som jag kände mig glad över att äntligen få diskutera igenom allt det här oförklarliga som hänt att äntligen få ett klarläggande i den här

kusliga historien. KH var vid den tiden så deprimerad att jag inte längre kunde resonera med honom om vad som hänt, och för övrigt hade jag ingen som jag tyckte att jag kunde dra in i våra problem.

Jag cyklade iväg till L:s kontor, och några minuter före utsatt tid, kl 16, kom jag in på kontoret, och en vaktmästare visade mig tillrätta. När jag stod utanför L:s dörr, hejdade jag mig ett ögonblick. Jag kände hur hjärtat bultade, jag var iskall om händerna, och jag frös fortfarande av spänning. Efter en beslutsam knackning hörde jag ett ”stig in” och öppnade dörren och steg in i rummet. L kom emot mig och hälsade vänligt och bjöd mig sitta ned. Därefter ringde han till klubbordföranden och bad honom komma. Han kom nästan omedelbart, och L tog till orda:

– Känner fru Tallmo till att er make blivit uppsagd från sin anställning?

– Ja-a, svarade jag lite förvånat.

– Jaså, jaha, vi ville bara försäkra oss om att ni visste om det, för er make har verkat så frånvarande på något sätt, som om han inte riktigt fattat att han blivit avskedad. Nu ville vi gärna förklara att han blivit uppsagd, därför att han inte har visat varken intresse eller fallenhet för konstruktionsarbete.

– Har han fått något sådant arbete då? Efter vad jag vet, har han under alla de här åren suttit med utländska projekt, som inte erbjudit några möjligheter att visa några anlag för konstruktionsarbete.

– Ni måste förstå att vad ni än säger, kommer det inte att bli någon ändring i våra beslut.

– Ja det kan ju hända att ni tänker så, men nu har jag ju kallats hit

för att få ett klarläggande, och då vill jag naturligtvis ha klara besked, eller hur? Jag har heller ingen anledning att godta förklaringar som jag anser vara felaktiga.

Så småningom kom det fram att det egentliga syftet med att jag kallats dit var att försöka få mig att förmå KH att säga upp sig själv. Då förstod jag att här låg det många hundar begravda, så jag svarade:

– Det kommer han inte att göra.

– Ni får verkligen vara tacksamma, sa klubbordföranden, att Bofors är så hyggliga att de erbjuder er make att få säga upp sig själv, för han har ju inte klarat av något arbete, som han fått, under alla de här åren som han varit anställd vid bolaget. Det kommer att se bättre ut när han ska söka nytt arbete, om det inte framgår att han blivit avskedad.

– Hur tror ni att en person överhuvudtaget ska kunna fortsätta inom ett yrke som ni anser honom oduglig för?

– Jo, det kommer säkert att gå bra, sa klubbordföranden, och såg på mig med troskyldiga blå ögon.

Först trodde jag att jag drömde. Den som skulle tillvarata tjänstemännens intressen stod ju tydligen på motpartens sida. Då ilsknade jag till och berättade om stansverktyget som, när det utfördes efter E:s förslag, hade hamnat på skrotgården, medan KH:s förslag av en expert förklarats vara det enda genomförbara. Då stack klubbordföranden fram näsan igen och sa:

– Det händer ofta att konstruktioner hamnar på skrotgården Ingenjör E behöver inte vara någon dålig ingenjör för det.

– Här är det ju inte fråga om ingenjör E:s duglighet, utan om att min make blivit avskedad på grund av sin påstådda oduglighet, och ändå är det hans förslag som godkänts av en expert. Nu vill jag veta efter vilka mått ni mäter oduglighet här vid Bofors.

Det fick jag inget svar på. Då tog jag upp KH:s förflyttning till TK 3 och arbetsförhållandena där, bland annat ritmaskinen som hela tiden ritade snett.

– Det gör inte så mycket, om en ritmaskin ritar snett, det går så bra att rita ändå, sa klubbordföranden.

– Ni ska inte tro att ni kan lura i mig vad som helst, sa jag, för i min ungdom har jag läst en stor del av en teknisk gymnasiekurs på korrespondens, och så har jag hjälpt min far rätt så mycket med ritningar, och så pass har jag lärt mig, så jag vet att A och O när det gäller ritningar är noggrannhet, och särskilt när det är fråga om ett koordinatsystem, kan man inte ha en ritmaskin som ritar snett.

De började se lite slokörade ut båda två.

– Har det kommit någon annan nu i KH:s ställe som fortsätter med det där arbetet som var så brådiskande, frågade jag.

– Neej, svarade klubbordföranden.

Jag tänkte på att KH haft sex dagar på sig, sedan han fått ritmaskinen att visa vad han gick för, och då avskedades han, för att arbetet gått för sakta. Nu hade arbetet legat nere i tre månader. Jag frågade hur det kunde hänga ihop.

– Allt det som hände på TK 3 saknar helt betydelse, för det var redan bestämt att er make skulle avskedas när han överflyttades till TK 3, sa L.

– Det var ju en intressant upplysning, sa jag, för då förstår man ju att förflyttningen till TK 3 var arrangerad, för att KH skulle misslyckas. Den är också intressant, eftersom ingenjör E stöder sin uppsägning på att KH misslyckats dels på TK 3 och dels på TK 2. Misslyckandet på TK 3 kan vi alltså stryka. På TK 2 har han aldrig varit. Det var bara det där arbetet med smältgrytan som han gjorde åt den avdelningen. Det misslyckande som E syftar på berodde ju på de tre ingenjörer som inte kunde bestämma hur de ville ha konstruktionen.

– Det händer ofta att man ändrar på ritningar, sa klubbordföranden.

– Ja, men i det här fallet var det väl inte den som ritade som skulle ha skulden för att det gick långsamt, sa jag, det kan väl vem som helst förstå.

Men det kunde de inte.

– Här faller alla era påståenden platt till marken, fortsatte jag, det är ju de här två arbetstillfällena som E grundar sin oduglighetsförklaring på. Hur kan man förresten handla på det här sättet mot en person som fått ett läkarintyg på att han på grund av psykisk depression behöver få ett mer kvalificerat arbete?

Vid det sista yttrandet såg L helt bestört ut och sa:

– Det visste jag inte att det förekommit ett sånt intyg.

– Jo det har det, sa jag, och i vanliga fall brukar ett läkarintyg respekteras, och jag undrar hur Bofors tänker försvara sitt handlande mot bakgrund av det.

Eftersom jag inte fick något svar, fortsatte jag:

– Ni har kallat hit mig för ett klarläggande om KH:s uppsägning och påstår att den grundar sig på att han är fullkomligt oduglig som konstruktör. Nu har jag hört så många ovederhäftiga påståenden, så fram med bevis nu!

Klubbordföranden satt och sjönk ihop mer och mer i stolen, och L stod och höll så hårt i en stolskarm att knogarna vitnade. I den stunden kunde jag inte hjälpa att jag njöt av situationen, för de såg helt hjälplösa ut båda två. Jag fortsatte:

– Eftersom ni inte kan komma med det utlovade klarläggandet, så får ni ordna ett sammanträffande åt mig med först och främst ingenjörerna E och H.

Då bad den hopsjunkne klubbordföranden att han skulle få följa med vid samtalet med ingenjör H, som hade vägrat att träffa honom tidigare. Jag lovade att nog kunde han få hänga med på ett hörn. L lovade att först ordna med en tid när jag skulle få träffa ingenjör H. Efter några dagar ringde han mig och meddelade att ingenjör H inte var intresserad av ett samtal med mig, och förresten var inte heller bolaget intresserat av ett sådant.

– Jaså, sa jag, men jag är intressera så då ordnar jag den saken själv.

Några dagar senare ringde jag upp den fruktade ingenjör H och frågade hur han hade kunnat säga upp KH efter så kort tid och på vilka grunder.

– Jo, svarade han, jag såg ju att det inte blev något ritat på en hel vecka.

– Borde ni inte först ha tagit reda på varför det inte blev något ritat

att det berodde på att ritmaskinen var trasig, innan ni ringde till ingenjör E och förklarade KH för oduglig? Det kanske inte vore ur vägen att undersöka hur ni sköter era åligganden som arbetsledare. Hur har ni egentligen arbetet organiserat på er avdelning, när en trasig ritmaskin plockas fram åt en nykomling, som ska ha hand om ett brådskande arbete?

Jag hörde att ingenjör H blev nervös, och han frågade vad jag tänkte företa mig härnäst.

– Jag tänker ta kontakt med alla nerifrån och uppåt, som haft med den här saken att göra, och sedan lägga ihop de pusselbitar som kommer fram.

– Hur står det till med er make nu? frågade han i dämpad ton.

– Det är dåligt, svarade jag, han är sjukskriven nu.

– Kanske jag kunde få komma och hälsa på honom och resonera lite med honom, föreslog H.

Jag förstod att han var rädd för egen del nu, när jag tänkte forska närmare i den här saken, så jag svarade att det var ju ingen idé nu, när skadan redan var skedd.

– Ni kan ju i stället tänka lite på hur ni behandlar den personal ni har, för jag har hört att ni ska vara en riktig slavdrivare, avslutade jag samtalet med.

Ingenjör H gjorde inga försök att säga emot mig, och det styrkte mig i min tro att nog hade han en trasa med i den här smutsiga byken.

Efter att ha lyckats så bra att skrämma denne fruktade ingenjör kände jag att mitt självförtroende hade vuxit, och jag tänkte att nu

var det nog idé att skrämma några fler, så jag ringde upp M och bad om ett sammanträffande. Han svarade att han var upptagen den närmaste tiden men skulle meddela när han fick tid. När jag inte hört något ifrån honom på två veckor, ringde jag åter upp honom men fick till svar att han fortfarande inte hade tid. Då tänkte jag att nu krusar jag inte honom längre utan ringde hem till disponent Sohlman. Jag träffade fru Sohlman och berättade i korthet vad som hänt och bad att få träffa disponenten hemma i bostaden, för på arbetet hade det inte gått att få någon tid. Jag sa att jag ansåg att disponenten själv borde vara intresserad av att få veta vilka intrigmakare han hade på höga poster vid bolaget. Fru Sohlman svarade att disponenten var sjuk för tillfället men att jag kunde få komma redan samma kväll och lägga fram saken för henne, så skulle hon vidarebefordra den till disponenten.

På kvällen åkte jag sålunda till Björkborns herrgård och träffade fru Sohlman, som vänligt tog emot mig. Jag berättade nu utförligt vad som hade hänt, och fru S tyckte att det var en otrevlig historia, men hon ansåg att disponenten inte kunde lägga sig i saken, för det var ju en uppgift för fackföreningen. Det var underligt, tyckte hon, att fackföreningen inte hade gjort något åt det här. Hon föreslog att jag skulle skriva en redogörelse över allt som jag berättat för henne och låta ett exemplar gå till disponenten, ett till SIF och ett skulle få gå runt till alla berörda parter för yttrande. Det lät ju bra, men jag förstod att det skulle bli mycket arbete att få redogörelsen färdig.

När jag åkte hem kände jag mig förfärligt trött. Sedan länge hade jag dragits med en svår halskatarr, och huvudet värkte värre

än vanligt. KE låg sjuk hos min mor, så jag åkte direkt dit. Den kvällen hade KE 41 graders feber. Doktorn hade varit där tidigare på dagen och konstaterat lungkatarr och givit penicillin, men den hade tydligen inte hunnit verka än. Oron för KE trängde nu undan alla andra bekymmer för ett tag. Dagen därpå började KH och jag att skriva på redogörelsen, som kom att omfatta 23 A4-sidor.

Ungefär en vecka efter mitt besök hos fru Sohlman ringde M och sa att nu kunde han ta emot mig för ett samtal. När jag träffade honom tog jag upp en del saker som kommit fram vid mina samtal med olika personer. Jag hade bl.a. hört att han och ingenjör H hade skrattat åt att KH nämnt att det är åtalbart att sprida illvilliga rykten, och jag frågade nu om det var sant. M lutade sig bakåt i stolen, gapskrattade och sa:

– Ja, vi brukar ha lite skämtsamma samtal ibland, ingenjör H och jag.

Jag kände hur vreden steg inom mig inför hans uppträdande. Här hade KH och jag de senaste månaderna varit djupt förtvivlade över vår situation, och så hade de här människorna mage att sitta och göra sig lustiga över oss. När hans munterhet hade lagt sig något, tog jag upp frågan om KH:s läkarintyg och sa:

– Är det regel att ni struntar i läkarintyg här vid Bofors, eller är det ett misstag som blivit begånget?

M skrattade igen och svarade:

– Vi kan inte ta hänsyn till läkarintyg här, för vi kan inte stapla sjuka människor på varandra.

Men att göra människor sjuka det kan ni, tänkte jag.

Det lönade sig ju inte att resonera med M, så jag gick rätt. snart hem och skrev om vårt samtal i redogörelsen att M var ju inte mycket att tala med, men det hade varit intressant att få studera hans reaktioner.

Det var en svår tid det här, särskilt i början när KH var sjukskriven och inte orkade göra någonting. Han var då nästan apatisk.

KH hade lagt ner mycket arbete på att rita på en planerad ombyggnad av vårt hus, som var i ganska dåligt skick, men vi hade ansett att vi måste slå dessa planer ur hågen, så länge som vi bara hade min lön att leva på. Men så en dag sa jag till KH:

– Vi ska bygga om ändå. Om vi är sparsamma, ska det nog gå. Du har blivit så illa behandlad vid Bofors, så det är inte för tidigt att du får se lite resultat av ditt arbete med ritningarna för ombyggnaden.

Mitt yttrande hade en påtaglig verkan, det piggade upp KH en hel del.

När vi började med ombyggnaden blev det bättre, för då tog han en del av ansvaret som arbetsledare. För min del lärde jag mig mycket under den här tiden. Jag kom bl.a. underfund med hur små de där storgubbarna i verkligheten är, när man kommer dem in på livet, och de blir rädda för att bli avslöjade. Det skulle föra alldeles för långt att i detalj gå in på allt som hände. Redogörelsen gick runt till alla, som haft med saken att göra, men ingen anmärkte på de uppgifter som KH och jag gemensamt fört fram. Det kom ett brev från disponenten i vilket han beklagade att KH känt sig illa behandlad och meddelade att han sagt till om att en annan tjänst skulle ordnas. Efter en tid blev KH erbjuden ett arbete, men hans läkare avrådde honom bestämt

från att ha något mer med Bofors att göra, för han ansåg att efter vad som hänt, skulle KH inte orka med det arbete som erbjöds. Skadan var redan så svår att han aldrig kunde gå ut i arbetslivet igen. Det dröjde flera år innan han kunde åka genom Boforsområdet utan att bli illamående. När jag tänker på alla som blivit utsatta för intriger och skuffats undan på sådana där undantagsplatser på Bofors där de vantrivts till döds, så förstår jag att KH gjorde klokt som lydde doktors råd.

Genom SPP:s (Svenska Personal-Pensionskassan) försorg blev KH testad på Psykotekniska Institutet. Man ville se vilket yrke han skulle kunna passa bättre för. Det visade sig då att han fick mycket bra resultat i fråga om konstruktionsuppgifter.

När jag så här 19 år senare ser tillbaka på det som hände ser jag det på ett annat sätt än vad jag gjorde då. Nu ser jag det mot bakgrunden av en hel del erfarenheter som jag gjort under årens lopp. Olika händelser bildar likt trådarna i en väv ett allt tydligare mönster. Det som hände KH var bara något som hör till mönstret.

Det är ju i princip så här det fungerar i vårt samhälle, inom skolan, på företag osv. med mobbning och syndabockar. Det var givetvis bra för de tre ingenjörerna som inte kunde bestämma sig för hur de skulle ha konstruktionen på den förut omtalade smältgrytan att kunna skylla förseningen av arbetet på KH. Det som till slut blev avgörande var när KH som hade den lägsta lönen och som fungerade som syndabock plötsligt fick tillfälle att visa sin duglighet. Alla i det här systemet, som hade sin trygghet i att KH var syndabock, kände sina ställningar hotade, och de som hade ansvaret för att hans lön

stätt stilla måste ju också komma i en konstig dager. Enda lösningen blev då att göra sig av med KH, men först måste hans oduglighet bevisas.

Allteftersom konkurrensen hårdnar, så kommer bluff, intriger, planlöshet m m att spela en allt större roll i arbetslivet. Det är inte de goda idéernas utan de vassa armbågarnas tid vi lever i. Därför kommer vi in i en allt hårdare kris, som skapar otrygghet. Konkurrenssamhället gräver på så sätt sin egen grav i motsats till ett samhälle som tar vara på vars och ens förutsättningar att arbeta för det gemensammas bästa.

KE börjar skolan (1959)

KE var ett mycket livligt och verksamt barn, i vårt tycke alltför verksamt, för det var svårt att få honom att koppla av och somna på kvällarna.

I 3–4-årsåldern vaknade han dessutom på nätterna och ville diskutera olika saker. Så där höll det på natt efter natt. Det blev väldigt arbetsamt för oss, och så blev vi bekymrade för att KE själv sov alldeles för litet. När han var 4 år, sökte vi därför doktor R, som ordnade så att KE blev testad, och då visade det sig att han, intellektuellt sett, redan var mogen att börja skolan. Dr R rådde oss att försöka få in KE i skolan så snart som möjligt, alltså som 6-åring, annars kunde det bli stora svårigheter att få honom att följa med i skolarbetet. Vi förstod nu också att det var viktigt, för när vi tänkte närmare efter, stämde dr R:s slutsatser med våra egna iakttagelser. Redan tidigt hade KE börjat lära sig läsa, och han ritade och skrev mycket bra. Allting tydde på att det skulle bli roligt för honom att börja skolan, och när vi fick besked om att han hade klarat skolmognadsprovet bra och att han skulle få börja skolan, såg han med stor förväntan fram mot den dagen.

Under sommaren började vi emellertid bli osäkra på om det var lämpligt att KE började skolan och tog därför ny kontakt med dr R. Denne förklarade att det kunde bli omöjligt för KE att klara av skolan, om han inte fick börja nu. Eftersom rektorn lovat att man skulle välja ut en lärare åt KE som var mest lämplig för sådana här

elever, litade vi nu på att allting skulle gå bra.

När höstterminen närmade sig, väntade vi med spänning på att få veta var KE skulle få börja, men när det drog ut på tiden och vi ännu inte fått något besked, ringde vi till rektorn och fick då veta att KE sorterats bort som olämplig att börja, eftersom han fyllt 6 år så sent som i juli.

Vi tyckte att det var mycket underligt att vi föräldrar inte hade blivit underrättade om ett sådant beslut och berättade vad dr R hade sagt. Det blev då bestämt att KE skulle få börja, och han blev i hast placerad hos en lärare som mycket snart visade sig vara olämplig och dessutom motståndare till 6-åringar i skolan.

Nu följde en fruktansvärd tid. Redan andra dagen hakade det upp sig, när de fick gå igenom ett prov, som skulle visa om de var mogna att lära sig bokstäverna. KE tyckte inte att det var intressant och tänkte därför på annat. Läraren konstaterade då att han inte var mogen att lära sig bokstäverna än trots att vi talat om för henne att han redan kunde läsa. Hon berättade för de andra lärarna på skolan om vilken hopplös elev hon hade i sin klass. Som tur var fanns det där en erfaren lärare, som förstod att KE inte blev rätt behandlad och som talade om för mig hur det låg till.

Jag hade som skolsköterska hand om klassen, och varje gång jag kom dit, fick jag höra vilken odugling till son jag hade. Till slut kände jag mig alldeles knäsvag, varje gång jag kom på trappan till skolan där KE gick.

En dag, när jag kom till klassen, fick jag en uppvisning i hur

oduglig KE var i räkning. I räkneboken var det en rad med 7 nyckelpigor, sedan en med 8 grankottar och på nästa rad 9 tallkottar osv. En elev fick räkna nyckelpigorna. Sedan bad läraren KE att räkna tallkottarna. Han gick rakt i fällan och räknade nästa rad, alltså grankottarna. Läraren sa förtjust att det var fel, och så vände hon sig till mig och sa:

– Där ser du hur hopplös han är i räkning!

Jaha, tänkte jag, det var något nytt att man var hopplös i räkning, om man inte kände skillnad på grankottar och tallkottar.

Vidare fick jag veta att han var hopplös i skrivning. Visserligen skrev han redan så bra, sa läraren, att han egentligen inte behövde öva mer, men det måste ju vara lika för alla, så han måste skriva lika många sidor som de andra.

KE gav mig en förtvivlad blick och sa:

– Du har väl något att göra i någon annan klass, så du kanske kan gå nu.

Jag gick, eller rättare sagt stapplade ut och nerför skoltrappan, och på väg till nästa skola flög tankama härs och tvärs genom huvudet. Bofors' oduglighetsförklaring av KH för ett år sedan fick mig att tänka: Skulle det bli KE:s tur nu? Vad skulle vi ta oss till?

När jag kom hem resonerade jag med KH, och vi beslöt att ta kontakt med dr R. Dr R skrev då ett intyg om att KE omedelbart måste flyttas till en förstående lärare, men tiden gick och ingenting hände.

Vi märkte hur KE snabbt blev som förvandlad. All hans glädje över att få gå i skolan var som bortblåst, och han var mycket spänd när

han kom hem från skolan, men han sa ingenting om hur han kände det. Vi fick nu erfara hur svårt det är för föräldrar att kunna hävda sina barns rätt gentemot skolan i sådana här fall. Att jag själv var anställd inom skolan gjorde inte saken bättre. Jag var rädd för att det skulle uppfattas som att jag fordrade särskild hänsyn eller ville göra mig märkvärdig på något sätt.

Den förut omtalade erfarna läraren hade emellertid märkt detsamma som vi, och hon gav mig då lite mera kurage genom att säga:

– När du har arbetat för andras barn i så många år, får du inte tillåta att din egen son behandlas på det här sättet. Du måste se till att han flyttas.

Jag hade på sista tiden lagt märke till när jag besökte klassen att KE verkade vara helt isolerad från de övriga. Han deltog inte i undervisningen, och läraren hade givit upp och lät honom bara sitta där. Jag talade med läraren, som tydligen bara hade en tanke i huvudet att bli av med KE. Hon sa då först att hon tyckte att han skulle få sluta skolan och vänta ett år. – Hur skulle det kännas, tänkte jag, att få gå ett helt år och fundera på hur oduglig han varit i skolan. - Efter en stund föreslog hon att KE skulle få flytta till 2:a årskursen, för hon hade märkt att han blev mer intresserad när de kom in på svårare uppgifter. Sedan vände jag mig till rektorn, som lovade undersöka vad som borde göras, men ingenting hände.

Till slut gick det så långt att KE en morgon vägrade att gå till skolan. Trots att han tidigare inte sagt något om att han hade det svårt, var han nu så rädd att han gömde sig, för att vi inte skulle tvinga honom att gå. När vi sedan fick tag på honom sa han:

– Jag tror inte att fröken kan lära mig något, utan jag måste nog läsa själv hemma, och då blir nog fröken väldigt glad, om hon blir av med mig.

Jag visste att när en elev vägrar att gå till skolan på det här sättet, är situationen mycket allvarlig, och vi tog därför omedelbart kontakt med dr R. När dr R fick höra hur saken låg till, blev han mycket upprörd och sa:

– Inte får man behandla en 6-åring på det här sättet i skolan, och första terminen som betyder så mycket för framtiden!

Han förklarade också att det kan vara lika psykiskt skadligt att inte få utnyttja sina resurser som att utsättas för överkrav. Dr R tog nu direkt kontakt med rektorn och förklarade att KE inte fick gå en dag längre hos den här läraren. KE hade då pinat sig igenom nästan två månader på det här sättet, och vi var väldigt spända på hur det skulle gå i fortsättningen. Han fick nu en lärare som på ett par månader gjorde underverk. Genom sin positiva inställning lappade hon ihop KE:s självförtroende en hel del, men hon var tyvärr endast vikarie. Redan på vårterminen fick klassen byta lärare, och då började det åter haka upp sig.

Den här svåra skolstarten och många lärarbyten under lågstadietiden gjorde att KE blev rädd och ängslig för en mängd saker. Det var emellertid tur att han från och med tredje årskursen och genom hela mellanstadiet hade så förstående lärare, annars vet man inte hur det skulle ha gått.

Jag hade nu genom mina erfarenheter fått upp ögonen för vilka svårigheter som kan uppstå när ett barn är mycket tidigt intellektuellt

utvecklat. Jag upptäckte också att det inte bara är motståndet mot 6-åringar i skolan som vållar problem utan även misstron mot alla elever som inte passar in precis i vårt inrutade skolsystem. Vid några senare tillfällen kunde jag med gott resultat få 7-åringar, som vantrivdes svårt i 1:a årskursen och som redan innan de börjat skolan kunde räkna och skriva och hade läst ett flertal böcker, flyttade till 2:a årskursen. Men detta möttes i början av hårt motstånd från skolans ”vise män”, som ansåg att det måste vara något psykiskt fel med en elev som inte tycker att det är höjden av lycka att få öva sig i sådant som han redan kan och få visa sig duktigare än sina kamrater.

Efter allt det här kan man förstå att skolan av i dag i allmänhet inte är rustad att ta emot en kunskapsörstande 6-åring men att också en 7-åring kan råka illa ut.

När jag ser hur svårt det kan vara för sådana här elever att få förståelse för sin egenart, kan jag inte undgå att tänka på hur det var när min mormor började skolan 1866. Hon hade då nyss fyllt 5 år. Hennes två år äldre bror skulle börja skolan, och då kom mormor på att hon skulle följa med honom. När de kom till skolan, satte hon sig i en skolbänk, och läraren lät henne sitta. Han tänkte väl att hon får väl vara här tills hon tröttnar.

Men hon tröttnade inte utan blev en av de mest intresserade eleverna. På den tiden hade lärarna så många elever att de duktigaste fick undervisa sina kamrater. De kallades för monitörer. Mormor, som var mycket duktig i räkning, fick då en grupp att undervisa. Det slog in så att mormor fick sin bror i gruppen, och det gick inte så bra, för han ville inte lyda henne. Mormor gick då till läraren och

talade om vilka problem hon hade. Läraren skrattade och sa att det var ju inte så underligt att brodern inte ville lyda sin syster, som var 2 år yngre, och så flyttades han till en annan grupp, och sedan gick allt bra.

Det var vid den tiden mycket fattigt i mormors hem. Fadern hade blivit arbetslös och hade givit sig iväg hemifrån för att försöka skaffa arbete. Mormor hade tre äldre bröder, och modern arbetade hos herrskapsfolket i trakten med städning och sådant, men det gav ju inte mycket, så ibland hade de inte mat för dagen. Då fick mormor nytta av sina färdigheter i räkning. Hon hade nämligen en del kamrater, som var rika bonddöttrar, och när de inte klarade av sina räknetal, gav mormor dem ”extralektioner”, och så fick hon smörgåsar i stället. Hon gick till skolan med tom matsäckskorg och kom hem med den full med smörgåsar. Då samlades hennes hungriga bröder omkring henne, och hon delade ut smörgåsar så långt de räckte.

Samtal med mig själv den 21/1 1963

(enligt dagboksanteckning)

Jag sitter på Aggerudsskolan och har just ringt till en lärare, som inte var anträffbar ännu. Det är en stunds lugn på mottagningen – ovanligt nog. Jag tittar ut genom fönstret. Det börjar skymma på. Rakt framför mig ser jag en skylt av något slag på ett hus. ... Vad kan det vara för ett hus? ... Är det nytt?... Ja det måste det vara. ... Jag har inte sett det förut.

Jag låter blicken glida litet längre åt höger. ... Där är också ett nytt hus ... och längre till vänster, där jag brukat se pojkarna spela fotboll vår och höst, ligger det en hel länga med nya hus. ... Så konstigt att det är först i dag som jag lägger märke till de där husen.

Nu minns jag plötsligt ... en dag när jag satt i telefon, såg jag en karl, som kravlade omkring på taket till höger ... En annan dag höll arbetare på med grunden till huset. ... Det är som att spela en film baklänges. ... Jag tycks i alla fall ha sett en hel del av husbyggandet, fast jag knappast varit medveten om det. ... Varför har nu allt det här gått mig nästan förbi? Hur kan det hända saker mitt framför näsan på en, utan att man lägger märke till det?

När jag tänker efter har det varit rätt stora bekymmer de senaste 10 åren. Jag har haft ständig huvudvärk. KH har varit sjuk och blivit uppsagd från sitt arbete. KE har haft det motigt i skolan.

Min far brukade säga att svårigheterna är till för att övervinnas. De orden har hjälpt mig många gånger, men jag skulle vilja ge vår son

något mera till stöd här i livet. ... Jag undrar om man skulle kunna låta en annan människa få nytta av de erfarenheter man själv gjort, eller måste varje människa formas av sina egna upplevelser. ... Jag tror nog att om man kan få del av andra människors erfarenheter av livet, så kan det vara till nytta. Men till sist är det viktigt att varje människa själv tar ställning i olika frågor och att hon skaffar sig kunskaper om verkligheten och inte blint följer med strömmen.

Min blick glider utmed takåsen på ett av de nyss upptäckta husen. Jag tänker vidare att om jag finge leva om mitt liv, skulle jag säkert handla och reagera annorlunda än jag gjort i många situationer. ... Jag har ibland varit alldeles för osjälvständig och rädd för vad folk ska tycka och tänka, om jag inte ”gör som alla andra”, men nu har jag upptäckt att de människor som bara flyter med strömmen, av dem får man ingen hjälp, när man kommer i svåra situationer. Då gör det ju detsamma vad de tycker och tänker, för det gör varken till eller ifrån.

Så plötsligt dyker ett minne från i morse fram. ...Jag står med cykeln vid järnvägsövergången på väg till en skola. Bommarna har just gått ned. Jag känner mig ledsen. Jag fryser. ...Det blir en allt längre kö framför bommarna. Jag tittar upp och får syn på Stig i en bil på andra sidan. Vi vinkar åt varandra. ...Han är hygglig, Stig. Det känns genast varmare när jag tänker på det. Han är flera år äldre än jag, men jag har känt honom sedan jag var barn. ... Det är mycket som jag minns medan jag står där och väntar. ... Han är inte rädd för att säga ifrån när någon blivit orättvist behandlad. ... Han är också färdig att på ett enkelt och naturligt sätt gripa in och

hjälpa till när det behövs. Han har många gånger hjälpt mig i svåra situationer, och därför har jag känt mig glad när jag ett par gånger kunnat hjälpa honom, när han varit sjuk. Det är så det borde vara att man kan hjälpa varandra efter förmåga, när det behövs. Man känner en trygghet tillsammans med sådana människor.

Bommarna går upp, och vi åker var och en åt sitt håll. Vi vinkar än en gång åt varandra. Jag cyklar iväg, men i tankarna är Stig med mig ända fram till skolan. Kanske var det medvetandet om att det trots allt finns människor i vårt samhälle som inte bara egoistiskt tänker på sig själva, som gjort att det gått så lätt att arbeta i dag.

Inga barn hörs i väntrummet. Skymningen där utanför tättnar allt mer, och konturerna blir mer och mer suddiga. Landskapet ser ut som en tavla med behagligt dämpade färger, mjuka linjer. ... Min blick klättrar uppför en hög gran, hoppar vidare tillbaka till skylten på huset.

Javisst ja, telefonsamtalet!

Polioympning

Barnförlamning, *poliomyelitis* eller polio, som sjukdomen numera kallas, har länge varit en fruktad sjukdom främst på grund av dess invalidiserande effekt och ofta dödliga utgång.

Den första svenska epidemin beskrevs år 1891 av O Medin. Det dröjde emellertid till en god bit in på 1900-talet, innan man kunde påvisa smittämnet, ett virus. Först sedan man utexperimenterat en metod för odling av virus på vävnadskulturer, hade man fått möjlighet att tillverka ett effektivt vaccin. Professor Jonas E Salk i USA byggde sin metod på detta odlingssätt men avdödade sitt vaccin. Med avdödat vaccin menas att levande virus under viss tid behandlats med formalin, så att det förlorat sin sjukdomsalstrande effekt men bibehållit förmågan att framkalla antikroppar och därmed skydd mot polio.

År 1955 började man vaccinera i större skala i USA med det s k Salk-vaccinet. Det hade tillverkats av flera olika firmor. Från en av dessa fick man dock vaccin som även innehöll levande virus, vilket hade till följd att ett antal vaccinerade fick sjukdomen i stället för skyddet.

I Sverige infördes polioympningen, dvs. vaccineringen mot polio, successivt med början i skolorna våren 1957 med ett förbättrat och säkert vaccin. Även svenskt vaccin hade börjat tillverkas. Det var sammansatt av avdödat vaccin av tre olika typer.

När ympningarna kommit igång, visade det sig snart att de av

medicinalstyrelsen utfärdade anvisningarna var opraktiska och ofullständiga och gav upphov till stor irritation bland den ympande personalen. Det största problemet var att ingen tillförlitlig registrering av ympningarna förekom, vilket gjorde att de flesta inte kunde hålla reda på när och hur många gånger de ympats.

Detta var en allvarlig brist i organisationen, ty det är viktigt att skyddet byggs upp på ett riktigt sätt. Först ska 2 injektioner ges med 2–4 veckors intervall, den tredje efter 7–12 månader och den fjärde efter 4–5 år. År 1975 infördes en femte injektion för de årskullar som först blev ympade. Det har visat sig att många inte vet hur de ympats tidigare och de måste då ympas om från början. Intresset för den femte injektionen har varit dåligt, sannolikt därför att de här berörda åldersgrupperna inte upplevt någon omfattande polioepidemi.

År 1953 hade vi den sista stora epidemin i Sverige. Då insjuknade 5000 personer, och en av dem blev intervjuad i TV för ett par år sedan. Hon hade då legat i respirator i över 20 år.

Hur viktigt det är att var och en vet hur många injektioner han fått och när han fått dem framgick av den s k göteborgsepidemin 1961. Då förde en hemvändande utlandsturist smitta med sig, och ett 100-tal personer insjuknade i polio. Därav fick 31 bestående förklaringar. Alla dessa uppgav att de någon gång blivit ympade mot polio, men ingen visste när eller hur många gånger.

Polioympningen var ett omfattande extraarbete som lades på den hälsovårdande personalen, men medicinalstyrelsen hade inte sört för att de som fick utföra det mesta arbetet, sjuksköterskorna, fick

skäligt betalt för det. Medicinalstyrelsen hade knutit betalningen till själva injektionen, som kunde utföras av läkare eller sjuksköterska. Om läkaren utförde injektionen var det meningen att han skulle dela med sig hälften av betalningen, som var 1 krona per injektion, till sjuksköterskan. Så blev det i allmänhet inte, utan sjuksköterskan fick en godtycklig slant av sin läkare. På en del håll fick sjuksköterskorna ingenting. Det var bara när sjuksköterskan själv fick utföra injektionerna som hon fick en någorlunda skälig ersättning, dvs. 1 krona per injektion. I början, när det var många injektioner som skulle ges, var de flesta läkare mycket angelägna om att utföra ympningarna, men allteftersom injektionerna minskade i antal, överlät de arbetet åt sjuksköterskorna.

Från början var det ett oerhört arbete för skolsköterskorna, därför att man måste skicka ut blanketter till föräldrarna, där de skulle fylla i en del uppgifter och ge sitt medgivande till injektionerna. Många föräldrar var osäkra om de skulle våga låta sina barn ympas, och det blev ett väldigt ringande, när så många ville fråga om olika saker.

Efter några år kunde föräldrarna inte hålla reda på hur barnen hade ympats tidigare, eftersom inga ympningsbevis fanns, och då fick vi själva fylla i blanketterna och skicka dem till de föräldrar vars barn skulle ympas. Detta innebar att vi först måste se igenom alla hälsokort, där vi hade uppskrivet vilka ympningar som givits och sortera ut de barn som stod i tur att ympas. En skolsköterska får ha upp till 1500 elever, så det kunde bli så många hälsokort att se igenom. Sedan skulle vi organisera ympningsmötena på de olika skolorna, bestämma tid när varje klass skulle infinna sig m.m. Vi

skulle rekvirera vaccin och ordna med sterilisering av sprutor och spetsar.

När allt var uppdukat och klart för ympning var det alltså ett omfattande arbete som skolsköterskorna redan hade utfört. I fortsättningen gick det till så här på vår ort:

Läkaren kom och satte sig i en stol och lät sig passas upp av tre skolsköterskor. En av dem stod bredvid läkaren och drog upp vaccin i sprutorna, satte på spetsar, räckte läkaren sprutan och tvättade elevens arm med sprit. Sedan behövde läkaren bara ge själva injektionen. Därefter räckte han sprutan till skolsköterskan, som satte på en ny spets, osv. En annan skolsköterska skötte renspolning och kokning av sprutor och spetsar, och den tredje såg till att eleverna stod i jämn kö framför doktorn och samlade in medgivandeblanketter och kontrollerade att alla fick sina injektioner. Vid ett sådant tillfälle räknade vi ut att läkaren hade givit 400 injektioner på en timme. Det blev alltså en förtjänst, omkring år 1958, på 400 kronor per timme. När jag en gång räknade ut antalet timmar som jag arbetat och den ersättning jag fick för det av läkaren, så blev det 37 öre per timme. Det var förklarligt nog stort missnöje bland de skolsköterskor som hade det på det här viset. Här i Karlskoga vände vi oss till Svensk Sjuksköterskeförening (SSF), för vi tog för givet att de inte kunde tillåta att deras medlemmar behandlades på det här sättet. SSF svarade att när medicinalstyrelsen hade bestämt att betalningen skulle utgå till den som gav injektionen, kunde SSF inte göra något åt saken. Det fick varje skolsköterska själv ordna upp med sin chef, skolläkaren. Då skrev jag till SSF och frågade om arbetet med

polioympningen var ett *åliggande* eller om det var *frivilligt*. Jag fick till svar att det ingick i vårt arbete, och vi kunde, enligt SSF, alltså inte vägra att utföra arbetet.

När jag då skrev till medicinalstyrelsen och frågade om samma sak, svarade man att eftersom det betalades 1 krona per injektion, var det därmed klart utsagt att polioympningen *inte* ingick i skolhälsovårdens eller annan förebyggande hälsovårds ordinarie arbetsuppgifter och var därför ett frivilligt åtagande.

Då återstod frågan hur arbetet skulle ordnas upp om skolsköterskorna vägrade att utföra det här arbetet. Jag vände mig då åter till SSF och bad dem meddela i föreningens tidskrift att polioympningen var ett frivilligt åtagande, men det gjordes aldrig. När jag frågade skolöverläkaren hur det skulle ordnas med det arbete som utfördes av skolsköterskorna om de vägrade, svarade han att jag kunde fråga dem som vägrat. Men det var det ingen som hade gjort, vad jag visste.

Eftersom mina aktioner kostat mig mycket pengar, och min fackförening t.o.m. hade motarbetat mig, ansåg jag att jag inte hade någon anledning att betala medlemsavgift till den och gick därför ur föreningen.

Ju längre tiden gick utan att någon ordentlig registrering av ympningarna infördes, desto större blev oredan. När ympningarna för vuxna infördes var det många som för säkerhets skull passade på att få en injektion för varje gång det blev tillfälle till det. Det fanns sålunda personer som hade fått 9–10 injektioner, när de egentligen bara borde ha fått tre. Detta gjorde att i statistiken räknades

en sådan person som tre som hade ett fullgott grundskydd. På medicinalstyrelsen trodde man då att hela svenska folket hade fått sitt grundskydd med avdödat vaccin. I samband med förberedelserna för ympningssäsongen 1964 meddelades i pressen att medicinalstyrelsen planerade att införa levande virus i vaccinet. Jag hade samtidigt en nyinflyttad flicka vars föräldrar uppgav att hon fått 3 injektioner mot polio. Vid närmare undersökning kom det fram att det var två tuberkulinprov och en calmettevaccination som hon fått. Hon var alltså helt oskyddad mot polio. Om levande virus i vaccinet infördes, måste hon ju då vara i samma situation som de personer i USA som 1955 ympats med vaccin som av misstag innehöll levande virus och som fick sjukdomen i stället för skyddet.

Jag skrev brev på brev till medicinalstyrelsen för att få en säkrare organisation av ympningsarbetet men fick bara till svar att mina skrivelser inte föranledde någon styrelsens åtgärd.

Då skrev jag till Sveriges Radio och bad att få ett meddelande till allmänheten uppläst i samband med nyheterna i radio och TV om att var och en själv måste hålla reda på sina ympningar och att det kunde vara lämpligt att skriva upp datum för varje ympning och förvara det tillsammans med försäkringsbeskedet. Meddelandet skulle ta 40 sekunder att läsa upp, men jag fick till svar att man inte kunde göra någonting, så länge som ansvariga myndigheter inte kom med några direktiv.

En dag på våren 1963 meddelades i Dagens Nyheter att det skulle komma ett TV-program om polioympning. Två provinsialläkare skulle bl.a. berätta om polioympningsarbetet ute på fältet. Då såg

jag en chans att få ut litet information om hur dåligt arbetet med polioympningen var organiserat. Jag skrev därför ett brev adresserat till ”Producenten för programmet om polioympning, Sveriges Radio”. Jag bifogade de enda originalkopior jag hade av mina brev till medicinalstyrelsen och de svar jag fått, alltså hela min korrespondens med medicinalstyrelsen i det här ärendet. Som tur var hade jag en omgång dåliga fotokopior kvar, ty brevet kom bort och kunde aldrig spåras. – I brevet hade jag skrivit att det fanns en baksida på den här medaljen, som provinsialläkarna säkert inte skulle upplysa om. Jag tog upp det här med den dåliga registreringen av ympningarna och att läkarna var angelägna om att få ge injektionerna för att kunna lägga beslag på betalningen. – Programmet sändes aldrig.

När jag efterlyste mitt brev, hade det spårlöst försvunnit. Det var ju verkligen underligt, eftersom det var ett tungt brev av A4-format och med expressmärke på. Mitt ärende gick ända upp till radiochefen, men till slut fick jag ett meddelande om att brevet var och förblev borta.

Jag kände att jag hade ett övertag som jag måste begagna mig av, och därför skrev jag till Sveriges Radio och bad att få ett samtal med någon programdirektör. Jag fick då en viss dag och tid bestämd, när jag skulle få träffa doktor Palle Brunius, som vikarierade för Nils Olof Franzen, som då var programdirektör för ”ångradion”. När jag reste till Stockholm hade jag både min son och min make med mig.

Det var väldigt bra att jag fick träffa just dr Brunius. Det gick så lätt att berätta för honom om problemen, för han lyssnade så intresserat

på mig. Efter ett par timmars samtal kom han på att vi skulle tala med en producent, Maj Ödman, om det här, så han ringde upp henne. Det blev bestämt att vi skulle träffas dagen därpå. Då sa dr Brunius att han ville vara med vid det samtalet.

Jag vet inte vad det var som gjorde att det inte alls gick så lätt att prata med Maj Ödman. Hon verkade som om hon ville stöka undan det hela fortast möjligt, och jag tyckte att orden fastnade i halsen på mig. Dr Brunius märkte tydligen att luften hade gått ur mig, för han försökte gång på gång att muntra upp mig med att be mig berätta något av det jag talat om för honom. Flera gånger berättade han själv en hel del, när han inte fick någon fart på mig. Jag försökte flera gånger att rycka upp mig, men fru Ödmans otåliga ”ja, ja” hindrade mig från att berätta spontant. När hon sedan sa att det här var ju frågor som inte var av något större intresse för allmänheten, tyckte jag att det kändes hopplöst. Inte blev jag hoppfullare när hon föreslog att jag skulle skriva några rader som hon skulle lägga fram för SR:s läkarkommitté.

Till sist träffade jag redaktör Herbert Söderström, som dagen därpå skulle tillträda tjänsten som chefredaktör för Örebro-Kuriren. Jag berättade att jag de första åren som skolsköterska hade upptäckt flera fall av tbc, som kunnat behandlas på ett tidigt stadium och att numera tuberkulosen gått tillbaka, så att sanatorierna kunde användas till andra ändamål inom vården.

– Det vi gör i dag i den förebyggande vården syns om 10 år, sa jag. Vidare berättade jag om polioympningen och om hur liten förståelse vi har hos ansvariga myndigheter för den förebyggande

vårdens betydelse. Red Söderström lovade att låta en reporter på samhällsfrågor undersöka frågan om polioympningen i Örebro län. Han sa till sist att det är ju viktigt att allmänheten får sådana här frågor ordentligt belysta.

När jag kom hem skrev jag enligt överenskommelse till SR:s läkarkommitté. Efter en tid svarade man att det var en facklig fråga, som jag skulle vända mig till SSF med. ---

Det här hade hänt på sommaren 1963. Senare, torsdagen den 26 oktober, ringde Karin Vilhelmsson, redaktör för Familjespeglarna, till mig på skolhälsovårdsmottagningen. Hon berättade att hon skulle ha ett program om vaccinationer på lördagen och frågade om jag ville medverka i det, för det kunde passa att lägga in det här om polioympning i det programmet.

Jag blev först mycket nervös, när jag tänkte på hur jag skulle hinna, men jag tyckte att det var bäst att ta chansen, fastän det var mycket knappt om tid. Karin Vilhelmsson ville ha ett manuskript till mitt inlägg, och som alltid vid sådana här tillfällen hjälpte mig KH att skriva och få iväg det. På lördagen åkte jag tillsammans med KH och KE in till Örebro.

Innan sändningen började berättade Karin Vilhelmsson att hon gjort intervjuer både på SR och med folk på gatan. Av alla tillfrågade var det ingen som visste när eller hur många gånger de blivit ympade, vilket bekräftade min uppfattning att jag inte var ute i ogjort väder. Jag slutade mitt inlägg med att förklara att jag tänkte vägra befatta mig med polioympningsarbetet, så länge som medicinalstyrelsen inte ordnade med en säker registrering av ympningarna.

Medicinalrådet Hans Bohlin svarade i sitt inlägg bl.a. att medicinalstyrelsen gjort allt vad som göras kan i den här frågan. - Hur mycket medicinalstyrelsen ansåg sig kunna göra hade framgått av de svar jag fått: att mina skrivelser inte föranlett någon styrelsens åtgärd.

På SR hade jag fått rådet att ta kontakt med pressen, åtminstone lokaltidningarna, för det var viktigt att frågan kunde följas upp där. Jag kontaktade därför Örebro-Kuriren, Nerikes Allehanda och Karlskoga Tidning, som tog upp saken i sina måndagsnummer.

På måndagseftermiddagen stannade en buss från Sveriges Radio utanför skolhälsovårdsmottagningen, och tre karlar kom in. En av dem var red Ullman, som jag sett en skymt av på SR i Örebro.

– Inte visste jag att det var så heta saker på gång, när jag såg er på SR i lördags, sa han.

Jag frågade, varför det blivit en sådan fart på dem nu. Jo, de hade sett om inlägget i radio på första sidan i Örebro-Kuriren, och så hade de fått order från SR i Stockholm att genast göra en intervju om det här, som skulle med i TV-aktuellt samma kväll. Nu kom det inte förrän kvällen därpå, för medicinalstyrelsen ställde inte upp i någon intervju. Aktuellredaktionen hade i stället tagit kontakt med chefen för Statens Bakteriologiska Laboratorium, professor Holger Lundbäck.

I Aktuelltinlägget nämnde jag bl.a. litet om det obligatoriska ympningsbevis som jag föreslagit medicinalstyrelsen. Professor Lundbäck framhöll att det här var en mycket viktig fråga, ty polioympningen var en av de betydelsefullaste medicinska åtgärder som vidtagits under senare år.

Efter det här menade en del kolleger, bl.a. från fackligt håll, att jag begick tjänstefel, som vägrade att befatta mig med ett arbete som professor Lundbäck sagt var så viktigt och att man inte har rätt att kritisera en chefsmyndighet. Jag skrev då ett brev till professor Lundbäck och berättade om hur han hade blivit uppfattad av en del av mina kolleger. Han svarade att det väsentliga inte var, om man kritiserade en myndighet, utan om man hade fog för sin kritik, och det ansåg han att jag hade.

Jag hade stor hjälp av att tidningarna, såväl regionalt som på riksplanel, tog upp frågan om polioympningen. Mitt tidigare samtal med red Herbert Söderström visade sig nu också ge resultat. Jag fick nämligen veta av den redaktör som hade kontakten med mig här i stan att red Söderström hade sagt till att det här måste de följa upp ordentligt. Jag hade nu fått klart för mig vilken stor betydelse det har att massmedierna tar upp en sådan här fråga och att de är väl informerade om vad saken gäller. När jag väl fick informera den övriga orts- och länspressen, så gav de mig också sitt stöd på ett sätt som gjorde att allmänheten fick klart för sig att det var mycket viktiga frågor det gällde.

Det hände sedan ofta att jag mötte människor på stan som hejdade mig för att fråga hur de skulle bära sig åt när de inte visste hur många injektioner de fått eller när de fått dem. En gång fick jag förfrågan från Italien och en annan gång från Australien, från svenskar där, som läst om detta i svenska tidningar och som undrade hur de skulle kunna få ett säkert skydd mot polio.

Professor Lundbäck hade lovat att ta upp mitt förslag till obligatoriskt

ympningsbevis vid ett sammanträde med medicinalstyrelsen, när riktlinjerna för ympningssäsongen 1964 skulle göras upp. Jag hade skrivit till professor Lundbäck om den förut nämnda flickan, vars föräldrar trodde att hon hade fått tre polioympningar, när hon i verklighen inte hade fått någon och frågat hur det skulle gå i alla outredda sådana fall, om levande virus infördes i vaccinet. Han svarade att det behövdes minst två men helst tre injektioner med avdödat vaccin för att man inte skulle riskera att få sjukdomen i stället för skyddet.

Senare fick jag veta att medicinalstyrelsen hade beslutat att ett helt nytt PM skulle gå ut till alla läkare och sjuksköterskor, som hade hand om polioympning. Dessutom skulle ett ympningsbevis, det s k gröna kortet, delas ut till alla vuxna, som ympades och till alla skolbarn, som avgick från grundskolan. Det där exemplet med flickan, som var helt oympad, hade tydligen öppnat ögonen t o m på stofilerna på medicinalstyrelsen, för något levande virus i vaccinet blev inte aktuellt.

Året därpå meddelades i nyheterna i massmedia att i Danmark, där man börjat ympa med levande virus i vaccinet, hade flera personer drabbats av polio. De begärde nu skadestånd av staten.

En del hade sålunda vunnits, men mycket återstod.

Det ”gröna kortet” uppfyllde inte de krav som man bör ställa på ett ympningsbevis. Mitt förslag ser ut så här:

Ympningsbeviset (OYB) består av ett häfte med blanketter för polio- och andra ympningar, som kan bli aktuella för den enskilde. Varje blankett består av en stamdel och en kupong, som ska rivas

av vid ympningen. Kupongen kan sedan sättas in i ett centralt register, och stamdelen sitter kvar i ympningsbeviset. Den ympade kan därigenom lätt se vilka ympningar han fått och vilka han ska ha i fortsättningen. Det här ympningsbeviset innebär en dubbel kontroll. Om den ympade tappar bort sitt ympningsbevis kan ett nytt upprättas på grundval av kupongerna i det centrala registret. Genom databehandling av kupongerna kan man också snabbt få en exakt överblick över vaccinationsskyddet. Arbetet, särskilt för skolsköterskor, rationaliseras genom den här metoden. Eftersom en skolsköterska kan ha ända upp till 1500 elever, betyder det att hon under nuvarande förhållanden före varje ympningssäsong måste se igenom alla hälsokort och gallra ut de elever som behöver ympas. Det arbetet skulle falla bort och även pappersexercisen mellan skolan och föräldrarna, om mitt förslag antogs.

Medicinalstyrelsen ansåg att man inte hade råd med de här häftena, men i en tid när elevvården ropar efter personal som kan hjälpa eleverna med deras problem, då har de råd att låta skolsköterskorna sitta upp över öronen i pappersexercis. De har också råd med en massa dubbelympningar, som kostar både tid och pengar.

Jag fick senare veta att anslag till sådana här saker måste gå genom regering och riksdag.

För att få nödvändiga kontakter åkte jag i februari 1964 till Stockholm för att besöka riksdagshuset med KH och KE som trogna följeslagare. Jag träffade där en riksdagsman, som var mycket intresserad. Han lovade att ordna ett sammanträffande mellan oss två och dåvarande generaldirektören i medicinalstyrelsen

Arthur Engel samt socialminister Sven Aspling till i maj, när jag åter skulle resa till Stockholm på en skolhygienkurs. Under tiden arbetade jag ut ett PM, som behandlade den förebyggande vården i allmänhet och obligatoriskt ympningsbevis i synnerhet, och som jag ämnade överlämna till socialministern. Innan jag reste, hade jag fått uppgift från min vän riksdagsmannen att han ännu ej lyckats bana väg fram till statsrådet, men jag skulle få vidare besked första dagen i Stockholm. Men den ena dagen gick efter den andra utan att det blev något bestämt. En dag låg det dock ett meddelande från riksdagsmannen hos portieren på hotellet om att jag skulle ringa till socialdepartementet. Jag gjorde så och träffade socialministerns sekreterare, som inte visste något om någon uppvaktning. Efter ett par timmar ringde jag åter och träffade då socialministern, som lovade att jag skulle få träffa honom dagen därpå i statsrådskorridoren kl 12, men det skulle inte bli mer än en kvart.

Ja, så kom jag då in till herr Aspling och lämnade mitt PM och talade om hur viktigt det är med förebyggande hälsovård, när vi har en så svår sjukvårdskris. När det gällde ympningsbevis, hänvisade han till att det var medicinalstyrelsen som skulle ta upp det i sin petita, som skulle läggas fram för budgetutskottet någon gång på hösten. Ja, så var jag tillbaka till medicinalstyrelsen igen.

Jag beställde tid hos medicinalrådet Bohlin och väntade på svar hela sommaren. Så en dag i augusti fick jag besked om att jag skulle få träffa medicinalrådet dagen därpå.

När jag nu träffade medicinalrådet Bohlin, som jag haft sådana heta duster med både per brev och per radio, upptäckte jag att han var

vänligt inställd till mig. Han förklarade att det varit mycket bra med min aktion, för själv hade han inte fått det anslag som behövdes för att upplysa allmänheten om vikten av ett gott polioskydd. Han sa att Örebro län hade fått en särskilt bra upplysning, eftersom pressen där tagit upp den här frågan så utförligt. Vi kom in på frågan om betalningen för polioympningen. Han ansåg att det var olyckligt att läkarna tagit hand om ympningarna och att betalningen blivit satt till själva injektionen. Han skulle undersöka saken vidare, vad som var att göra. Men så tyckte han kanske att han varit lite för snäll, för han sa:

– Egentligen så är ju polioympning förebyggande vård i allra högsta grad och borde därför ingå i ert arbete utan någon ersättning alls.

– Ja det är just typiskt för hur ni behandlar oss skolsköterskor, svarade jag i upprörd ton. Det är bara att lägga på oss den ena uppgiften efter den andra utan att räkna på om vi hinner med allt arbete och utan att vi ska ha rätt till betalning för övertidsarbete.

Därefter kom vi in på ympningsbeviset som jag föreslagit, och medicinalrådet höll med om att det behövdes ett bättre ympningsbevis än det ”gröna kortet”. Men det gick inte att få anslag till det, förklarade han. Då sa jag att socialministern sagt till mig att det var medicinalstyrelsens sak att begära anslag, som sedan skulle behandlas av regeringen. Han tände en cigarr och tog några stärkande bloss och sade:

– Tror syster att jag inte har gjort vad jag ska?

– Tror ni, replikerade jag, att jag skulle resa från Karlskoga och hit för att träffa en person som jag inte tror vill göra det han ska?

Jag förklarade vidare att jag kommit dit för att få hans stöd för mitt föreslagna ympningsbevis och för att vi skulle kunna ta kontakt med de politiker som hade att ta ställning till medicinalstyrelsens petita.

Medicinalrådet svarade att det var omöjligt att få en sådan kontakt. Jag tyckte plötsligt att jag såg myndighetspersoner och politiker som fiskar i var sitt akvarium, där de bara kunde glo på varandra genom dubbla glasväggar.

Medicinalrådet såg på klockan, reste sig och sa att nu hade han inte tid längre. Jag reste mig också och sa att då blev det alltså inget resultat av den här resan. Herr Bohlin tröstade mig med att jag gärna fick skriva, om det var något jag ville diskutera.

– Man vill väl inte bara lägga ner arbete på att skriva, svarade jag, man vill väl nå resultat med det också.

Någon kanske undrar hur jag hann med allt det här arbetet jämsides med min krävande skolskötersketjänst. Under alla år fick jag stor hjälp av KH med skrivelser till myndigheter m m. Dessutom fick jag ta lovdagar samt sena kvällar och nätter till hjälp.

En arbetsdag

Så var jag tillbaka i det vanliga arbetet igen. Hur en arbetsdag kunde gestalta sig framgår av några dagboksanteckningar från höstterminen 1964, här i något redigerat skick:

”I går åkte jag runt till tre skolor, som ligger rätt långt ifrån varandra, och sedan hade jag en kurs i olycksfallsvård på en fjärde skola, men dit hade jag åkt taxi, för jag hade så mycket att frakta. Där passade jag också på att förundersöka eleverna i en del klasser, som skulle läkarundersökas senare. Mätsticka och våg hade jag med mig och en stor papplåda att ta urinproven i.

Tyvärr var den lokal upptagen där jag hade mitt nubbhål för mätstickan. Jag blev därför anvisad en annan lokal med stränga order om att inte göra något nubbhål, för där var det nymålat. Jag försökte sätta upp mätstickan med häfta, men den lossnade oupphörligt, och jag insåg snart att mätningen måste uppskjutas till en annan gång. Då fick jag verkligen erfara vilken lyx det innebar att ha tillgång till ett nubbhål på varje skola. (Anm. vid utskriften: Jag kan inte annat än förvånas nu efteråt hur jag kunde finna mig i sådana här arbetsförhållanden. En förklaring härtill är kanske att under min elevtid fick vi inpräntat att en sjuksköterska ska alltid finnas till hands men aldrig synas.)

Barnen blir ganska livliga vid sådana här tillfällen, för de är ofta lite rädda för tuberkulinproven. När jag var färdig med arbetet, kände jag mig därför ganska trött efter allt jäkt och stim. Sedan

skulle jag vara på Aggerudsskolan under mottagningstiden, som började kl 14. (Den skolan var relativt nybyggd och hade därför egen skolhälsovårdsmottagning.) Jag hade då 20 min. på mig, men först skulle jag åka till min andra mottagning på Järnvägsgatan för att lämna av materielen, som jag haft vid olycksfallsvårdskursen, mätsticka, våg och urinprov m.m. Jag fick därför åter ta en taxi. Någon lunch skulle jag inte hinna med, hade jag upptäckt, men det var ju inte så ovanligt.

Det värsta var att hinna upp till Aggerudsskolan i tid, för jag visste att en del barn som åkte skolskjuts skulle iväg strax efter kl 14, och jag skulle calmettevaccinera några av dem. När jag kom fram till mottagningen på Järnvägsgatan plockade jag raskt in sakerna och satte mig sedan på cykeln och trampade så mycket jag orkade för att hinna i tid till Aggerudsskolan. Jag trampade i uppförsbackarna. Det gick tungt, och jag var redan förut mycket trött. När jag ställt ifrån mig cykeln och skyndade mig in till mottagningen, kände jag att jag hade ansträngt mig mycket hårt. På vägen in till mottagningen mötte jag några oroliga lärare med de barn som skulle vaccineras. Skolbilen skulle komma när som helst.

En pojke som var rädd grät, och underläppen darrade olycksbådande på en annan elev. Fort av med ytterkläderna och på med den vita rocken. Här gällde det att skynda sig, innan paniken bredde ut sig. Jag upptäckte att jag bara hade en ampull kvar av calmettevaccinet och när jag skulle dra upp det i sprutan, darrade jag efter ansträngningen. Jag var ängslig för att jag skulle spilla ut något, så att det inte skulle

räcka till alla. Det skulle inte vara så bra, om en del av dem bleve tvungna att vänta med vaccineringen till nästa vecka, när de nu redan gått och varit ängsliga för den.

När vaccineringen äntligen var klar, kände jag ett starkt behov av att få vila ett tag, men mottagningstiden hade börjat, och föräldrar ringde. Det finns två väntrumsdörrar och en tredje dörr ut till korridoren, och det knackade på alla dörrarna samtidigt. Någon hade skadat sig och behövde få ett förband lagt, andra skulle ha blodprov eller urinprov tagna, problem av olika slag skulle redas ut osv. Under tiden hade en mamma ringt om en pojke som skolkade och sniffade. Hon var så orolig att jag lovade komma på ett hembesök redan samma kväll. Men när arbetet var färdigt på den här skolan, måste jag först till den andra mottagningen, där jag hade ett hundratal urinprov som väntade och hälsokort som måste göras i ordning till läkarmottagningen dagen därpå.

När allt det här var klart åkte jag hem och slängde i mig litet mat och så iväg på det där hembesöket. Det var inte så långt dit, så jag gick för omväxlings skull. Det var ett fall likt många andra, som jag ofta stött på. Föräldrarna var oroliga och hade t o.m. försökt med stryk, vilket naturligtvis inte hjälpt. Sådana fall tar tid att nysta upp, för det gäller ju att få föräldrarna att förstå att om deras barn skolkar eller sniffar är de inga odågor för det. I stället måste man försöka reda ut vad som ligger bakom alltsammans och få föräldrarna att förstå att det framför allt är trygghet som sådana barn behöver. De måste få känna att de är omtyckta, trots allt, och att de kan få förståelse för hur de känner det. Vi kom överens om att pojken skulle komma till

skolhälsovårdsmottagningen för regelbundna samtal, och samtidigt skulle jag hålla kontakten med föräldrarna.

Klockan var omkring 21, innan jag kom hem den kvällen. Det händer ofta att det blir sent, innan man kommer hem från sådana här besök. Man kan inte bara gå ifrån när man känner att atmosfären är väldigt laddad. Det kan vara olika åsikter mellan föräldrarna om hur man ska handla, och då är det ju viktigt att man resonerar igenom meningsskiljaktigheterna ordentligt.

Medan jag var på det här hembesöket, hörde jag att det var något som dundrade utanför, men jag var så upptagen av samtalet att jag inte tänkte på vad det var. När jag gick därifrån, upptäckte jag att det hade snöat väldigt mycket och att det var snöplogar jag hört dundra. Det hade varit barmark förut, och som genom ett trollslag hade det blivit vinter och höga snövallar att kliva över här och där.

När jag var nästan hemma, såg jag hur grannarna hade skottat breda vägar i snön, men när jag kom till vår grind, blev jag stående en stund och bara tittade. Träd och buskar var alldeles nedtyngda av snö, och fram till trappan syntes inte ett enda spår i snön. Jag fick nästan en känsla av att huset kunde vara obebott. Men det lyste så vänligt från fönstren, och jag tänkte att nu var jag i alla fall hemma efter dagens alla strapatser. Medan jag stod där, fick jag höra hur det knattrade från en skrivmaskin. Det var KH som satt och skrev rent manuskriptet till en tidningsartikel, som handlade om olika skolhälsovårdsproblem.

Medan jag pulsade i snön fram till trappan, tänkte jag att därinne händer det i alla fall något viktigt. När jag får ut den här artikeln,

då ska människor, som behöver skolhälsovårdens hjälp, få veta lite mer om hur vi kan hjälpa dem med deras problem. Och de som har makten i samhället måste förstå att det här är viktiga frågor och att vi behöver mer tid och bättre förståelse för vårt arbete, inte så många barn och så många skolor att jäkta emellan. Vi måste få känna att vi hinner med arbetet ordentligt, och de måste förstå att också en skolsköterska behöver komma hem till sin familj i rimlig tid.

Dagen därpå skickade jag manuskriptet till en tidning. Ungefär tre veckor senare kom ett brev med manuskriptet tillbaka med förklaringen att de inte hade någon användning för det, eftersom det behandlade frågor som inte intresserar allmänheten.--- KH och KE deltog i min besvikelse och försökte trösta mig efter bästa förmåga. Jag blev i alla fall väldigt ledsen. Jag hade ju tagit upp alla de problem som elever, föräldrar och lärare så ofta kommer till oss och ber om hjälp med, skolleda, skolk, sniffning, narkotika osv. När man då får ett sådant här svar, frågar man sig om man arbetar med någonting som är helt meningslöst. Senare har jag fått erfara att många människor är så nersövda i vårt samhälle att de inte bryr sig om att sätta sig in i vad som händer. Inte förrän de själva råkar riktigt illa ut, och det ofta är för sent, börjar de tänka.

Skräphögen

En natt kunde jag inte sova. Jag hade fått chansen att hålla ett föredrag, som jag väntade mig mycket av, men jag tyckte att tid och krafter plötsligt inte räckte till, och jag kände mig så förtvivlad att jag satte mig att skriva det här:

”Jag känner att jag inte kan klara av allt längre. Ska då allt arbete som jag redan lagt ner vara förgäves? Tydligen! Jag har ju ingen tid som jag kan ägna åt att skriva på föredraget. Hur ska jag orka se allt det här i fortsättningen utan att kunna göra något för att få folk att förstå att skolan minsann inte är något himmelrike, varken för elever eller lärare, och att det behövs radikala åtgärder för att det ska bli bättre. Jag hade tänkt göra ett sista försök nu på lördag och söndag, för jag har ju inga andra dagar att arbeta på, men i morse vaknade jag med en förskräcklig huvudvärk och har det fortfarande. Tabletter törs jag inte ta fler, och vademecumkompress på pannan kan jag inte heller använda, för huden är alldeles uppbränd efter förra gången. Hur ska jag orka arbeta tillsammans med de här maktpåvarna, som bara förnekar alla problem

Jag har verkligen försökt göra vad jag kunnat. Lönar det sig då överhuvudtaget att försöka uträtta något mer? Ska jag bränna upp allt det jag redan skrivit på föredraget för att inte frestas att fortsätta arbeta med det?

Jag känner mig som om jag sitter högst uppe på toppen av mitt livs skräphög, och själv är jag det största skräpet av alltihop. Men nu ska

jag börja rota i skräphögen. Jag ska rota fram all möda, all besvikelse och all förnedring som jag varit med om och skriva ner det. Och sen, när jag tycker att det känns så här hopplöst igen, då ska jag läsa om det, och då ska jag känna att jag åtminstone har försökt att göra mitt bästa. Jag tror att det är viktigt att inte tappa bort självkänslan.”

Samtidigt som jag skrev det där, kom jag underfund med att det kanske inte var så dumt att rota i en skräphög. Det fanns en hel del som jag fick tag på där. Jag hittade mina misstag, som jag gjort för många år sedan, och kunde sätta dem i samband med erfarenheter som jag gjort senare. Jag gjorde liksom en inventering av vad jag varit med om. Och så såg jag att så där gjorde jag då, men det skulle jag inte göra nu, och så hittade jag en röd tråd till och med i skräphögen.

Brev till social- och utbildningsministrarna

Redan 1966 hade jag börjat misstänka narkotikamissbruk i skolorna. Lärarna vid en skola berättade att somliga elever ibland bar sig så underligt åt när de kom in från rasterna. De verkade berusade, men det luktade inte thinner av dem, som lärarna var vana vid tidigare. Jag slog larm om det både lokalt och på riksplanet, men det var ingen som trodde att narkotikan hade kommit in i skolorna. Men det dröjde inte så länge, förrän det var stora rubriker i pressen om att SÖ hade blivit tagen på sängen, för nu var det helt klart att också skolan hade drabbats av narkotikans problem. På vårterminen 1967 gjorde SÖ en utredning, som kom fram till att en sannolik delförklaring till narkotikamissbruket var skolleda, låg skolmotivation etc.

Det blev mer och mer tydligt att elever som sniffade eller missbrukade alkohol eller narkotika hade olika problem som låg bakom missbruket. Det var ett sätt att fly från en tillvaro som de inte orkade med. Den förlängda skolplikten, i och med att den obligatoriska 9-åriga grundskolan införts, hade gjort att skolleda, disciplinproblem och skolk m m. hade ökat avsevärt. Jag ansåg att regering och riksdag genom sina beslut angående grundskolans utformning hade berett en grogrund för dessa problem, och då borde de också få ta ansvar för hur vi på gräsrotsnivå skulle komma till rätta med problemen. Lokalt gick det ju inte att komma någon vart med beslut som fattats av riksdagen. Jag skrev därför i mars 1968 till dåvarande utbildningsminister Olof Palme och socialminister Sven

Aspling och bad om ett sammanträffande med båda samtidigt. Med brevet följde ett PM, som tog upp olika problem och förslag till förbättringar. Jag skickade också med en konfidentiell beskrivning av sådana fall som gav en realistisk bild av den verklighet som döljer sig bakom de fina fasaderna både i skolan och i samhället för övrigt.

Jag var naiv nog att tro att de som sitter i ansvarig ställning, högst uppe i toppen, har intresse av att få veta hur det verkligen fungerar på samhällets botten. Jag skickade kopior av breven med PM:et till TT, Förenade Landsortstidningar, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och lokal-och länspressen och skrev att ingenting fick publiceras förrän jag hade träffat statsråden. Jag väntade mig inte att få in något i massmedia, för jag hade förgäves försökt så många gånger förr, men den här gången tände det verkligen. När jag kom hem på eftermiddagen, dagen efter det jag skickat breven, talade min make om att redaktör Nylén på TT ringt och bett att få publicera materialet genast. Efter en stund ringde han igen och sa att en sådan här sak finns det ingen tidning som håller på, så de måste få mitt tillstånd att skicka ut det. Men jag gav inte efter. När klockan var 22 på kvällen, hade jag emellertid tänkt litet närmare på saken och kommit till den slutsatsen att det kanske var ovisst hur det skulle gå med den här uppvaktningen. Det kanske var enda chansen just nu att få ut något i massmedia. Jag ringde därför upp TT för att ge besked om att de fick släppa ut materialet. Redaktör Nylén hade nyss gett sig av därifrån, men de lovade att försöka få tag på honom. Efter en liten stund ringde han, och jag talade om att jag ändrat mig.

Sedan ringde jag upp de andra tidningarna, för att förklara hur det hela låg till att jag ändrat mig och varför. Dagens Nyheters och Svenska Dagbladets redaktörer svor ve och förbannelse över TT, som hade "betat av materialet", som de kallade det. Nu var det så sent att det inte skulle gå att få med mer än en liten del av innehållet i brevet.

– Ja, men kan ni inte vänta en dag och ta in det i övermorgon, frågade jag.

Nej det var helt otänkbart, när andra tidningar skulle komma med det dagen därpå, ansåg man.

Jag har aldrig kunnat fatta vad det var som gjorde den här nyheten så begärlig för pressen, för när jag sju år senare skickade ett meddelande till samma massmedia om att vaccinationsskyddet mot tuberkulos och polio inte fungerade tillfredsställande möttes jag länge av fullständig likgiltighet från alla håll.

Det var nu i varje fall tur att jag inte väntade med att få det publicerat tills jag fått träffa statsråden, för det fick jag aldrig. Olof Palme svarade aldrig på mina fyra brev, som gällde den här uppvaktningen. Sven Aspling svarade men hänvisade till att det var kommunalpolitiska frågor, vilket det ju inte är. Kommunalpolitikerna kan ju inte ändra på riksdagsbeslut. Dåvarande statsminister Erlander hade nyligen uttalat sig i ett TV-program om att i ett demokratiskt samhälle, som vårt, har var och en rätt att få träffa statsråd för att diskutera viktiga frågor. Jag skrev därför ett brev till honom och frågade vad det var som föranlett undantag i mitt fall, eftersom utbildningsministern inte ens svarat efter 4 brev. Till sist frågade jag om statsministern ansåg

att de viktiga frågor jag framfört hade behandlats med den insikt och det ansvar som han krävde av sin regering. Då fick jag ett svamligt svar från utbildningsminister Palme, där han helt förbigick frågan om uppvaktningen och hänvisade till att det är barnavårdsnämnden som har hand om de problem som uppstår i skolan. Det är ju helt fel. Det är skolans elevvårdande personal som i första hand ska ta hand om problemen på ett så tidigt stadium som möjligt. Det är först när det hänt verkligt allvarliga saker som barnavårdsnämnden kopplas in. Detta borde herr Palme i sin egenskap av utbildningsminister och högste chef för undervisningsväsendet ha känt till.

Då ilsknade jag till på allvar och skickade ett telegram till statsministern och bad att omedelbart få svar på mitt brev till honom. Det kom också omedelbart ett brevsvaret, som i huvudsak var en liten klapp på axeln och några tröstens ord om att han ofta får brev från personer som är missbelåtna med att inte nå de uppsatta målen.

Jag skrev nu ytterligare ett brev till statsminister Erlander, men det fick jag aldrig svar på.

Jag har så småningom lärt mig att när man inte nöjer sig med undanglidande svar, så får man till slut inget svar alls i sådana här angelägenheter.

Hösäcken

Det var lördagseftermiddagen den 31 augusti 1968. Jag hade varit och postat det här sista brevet till statsminister Erlander. Just som jag tänkt att nu skulle jag vila mig resten av dagen, ringde telefonen. Det var en fru som berättade att det skulle bli ett möte av något slag i en bondgård någonstans mellan Karlskoga och Örebro. Jag fattade i hastigheten inte vad det egentligen rörde sig om, men det skulle visst bli en del folk från någon Hem och Skola-förening, och de skulle bjuda på kaffe, och vi skulle diskutera en del frågor, som gällde skolan. (Senare fick jag veta att det var KDS som stod för det hela.) Om jag ville komma med, så skulle hon ordna, så att jag blev hämtad av en familj från Karlskoga, som skulle dit. Jag tackade ja, och sedan sa jag till min make att egentligen behövde jag ju komma ut ett tag efter allt skrivandet, och det kunde vara skönt att bara vara lat som en hösäck för en gångs skull. Så jag begav mig iväg.

När vi kom fram till den här stora bondgården, var där mycket folk församlade. Man hade tre stora rum, som låg i fil, och de var fulla med folk. I ett av rummen var ett stort kaffebord dukat, och efter en stund började kaffedrickningen.

Jag satt nersjunken i en mjuk fåtölj och njöt av att få sitta och bara koppla av. Medan jag mumsade på en tårtbit, kunde jag inte låta bli att tänka på hur bra jag hade fått det efter en så arbetsam dag. Plötsligt sa en fru som satt bredvid mig:

– Jag skulle verkligen inte ha offrat en lördagseftermiddag för att

komma hit om det inte hade varit för att få höra fru Tallmo hålla föredrag. Hon berättade att hon var ordförande i en Hem och Skola-förening och att det var därför hon var särskilt intresserad.

Efter den första förskräckelsen lyckades jag få fram:

– Åh, ska jag hålla föredrag? Det har jag inte en aning om ... det har ingen sagt något om.

Jag tyckte att alltsammans var så vansinnigt, så jag tänkte att det kunde inte gå annat än åt skogen, och nu var det bara att följa med vart det än bar, men i det längsta hoppades jag att min bordsgranne hade fattat fel.

När kaffedrickningen var klar, steg en fru upp och höll ett välkomstanförande och vände sig då särskilt till mig, och det verkade ju olycksbådande bara det. Sedan avslutade hon med att säga:

– Nu lämnar jag ordet till fru Tallmo.

Jag tänkte för mig själv att jag hade aldrig hört en hösäck hålla föredrag förr, men det kunde ju vara intressant att få vara med om det, även om jag själv skulle stå för den prestationen. Jag reste mig således och sa att jag inte haft en aning om att jag skulle hålla något föredrag, så jag var följaktligen inte alls förberedd på det, men att jag skulle försöka berätta litet ändå.

Brevet, som jag nyss skrivit till statsministern, kom nu väl till pass. Eftersom jag kunde det så gott som utantill, berättade jag vad jag skrivit. När jag så kom in på de fyra breven till utbildningsminister Olof Palme, och de äventyr jag haft med honom eller rättare sagt inte haft, retade jag upp mig mer och mer, så jag kom i en alldeles förträfflig form. Tröttheten var som bortblåst, och jag tänkte: nu

ska ni får höra hur det går till i en demokrati. Nog har man rätt att yttra sig, men vad hjälper det, om de som ska lyssna bara täpper till öronen. Men i den här församlingen lyssnade man.

Detta var upprinnelsen till att jag började hålla föredrag i Hem och Skola-föreningar inte bara här hemma utan också på andra orter.

Föredrag för Hem och Skola

Under hösten 1968 åkte jag runt och talade för olika föreningar. Jag tänkte att det är bäst att passa på när folk vill lyssna på en. När inte de högsta ansvariga bryr sig om något, så får jag väl gå ut direkt till dem som har problemen i stället.

Första föredraget refererades i länspressen. Några dagar senare blev jag uppringd av en mor på en annan ort, som hade bekymmer för sonen. Han klarade sig inte så bra på högstadiet utan vägrade gå till skolan. Det hjälpte inte vem de än vände sig till. Det var ingen som förstod vilket svårt problem det här var både för pojken och föräldrarna. Själva kruxet var att skolstyrelsen, som i mycket svåra fall har befogenhet att för en tid befria en skoltrött elev från den teoretiska undervisningen och ersätta den med ett praktiskt arbete, inte hade den minsta förståelse för sådana här problem. Kort därefter blev jag inbjuden att hålla föredrag just på den ort där den här eleven bodde. Jag tog då bl.a. upp problemet med skolledan och samma åsikter som jag fört fram i en del artiklar:

Jag hänvisade bl.a. till en artikel som tidigare stått i Dagens Nyheter om skolleda och disciplinproblem m. m. Ordföranden i Stockholms Hem och Skola-föreningars Samorganisation hade där uttalat sig och sagt att de här problemen lätt skulle kunna lösas, om alla föräldrar försökte övertyga sina barn om vilken fördel de har som får gå 9 år i skolan.

Efter mitt föredrag blev det en paneldebatt, där bl.a. skolstyrelsens

ordförande, några lärare och föräldrar satt med. Då togs den här frågan upp, och en medlem av panelen menade att det ju var riktigt att föräldrarna först och främst måste vara solidariska med skolan. Jag anmärkte då att om en elev sitter i kläm i skolsystemet, måste vi först och främst vara solidariska med eleven. Om det var någon som trodde att det här problemet med skolledan var så löslöst, som Hem och Skola-ordföranden (i Stockholm) trodde, så ville jag föreslå den personen att ta på sig ett par skor som var ett par nummer för små och sedan gå med dem, tills han fick skoskav och riktigt ont i tårna. Sedan skulle han tänka efter hur det skulle kännas, om någon kom och sa att det var en stor förmån för honom att få ha de där skorna ett par år till. – Men det är värre att få ”skoskav i själen” för det kanske aldrig går över. Jag blev inte lite förvånad när samme skolstyrelseordförande, som tidigare varit så oförstående inför sådana här problem, ställde upp på min sida. Han lät så fullständigt övertygad, så antagligen hade han haft skoskav någon gång.

När jag hade varit ute på flera håll i landet och talat på olika möten, hade jag fått kontakt med många föräldrar, lärare, elever och skolsköterskor m.fl. som hade drabbats av eller mött samma problem som jag själv inom mitt område. Jag började då anteckna sådana fall som var särskilt typiska och som förekom ofta. På så sätt fick jag en rad fallbeskrivningar, som jag kunde ha som en stomme i mina föredrag och som kunde visa på vad problemen bottnar i och hur de kan utvecklas, om eleverna inte får den rätta hjälpen. De här fallen är så vanliga att många människor kan känna igen sina egna

problem, men för den skull behöver de inte känna sig utpekade.

Fallbeskrivningar

Skolöverstyrelsen har i "Aktuellt från Skolöverstyrelsen", ASÖ, beordrat en skärpt närvarokontroll, och att lämpliga åtgärder skall vidtas beträffande elever med upprepad eller långvarig, obestyrkt frånvaro, eftersom skolk och skolvägran har visat sig ha samband med narkotikamissbruk. Av SÖ:s utredning vårterminen 1967 framgick, enl ASÖ, att en sannolik delförklaring till narkotikamissbruket bland högstadieeleverna är skolleda, låg skolmotivation etc., vilket även framgick av göteborgsutredningen, publicerad 1968.

Många elever orkar inte med den för dem alltför teoretiska undervisningen på högstadiet. Trots detta har de möjligheter som funnits att välja en mera praktisk linje tagits bort i den reviderade läroplanen (Lgr 69). När beslutet gick igenom i riksdagen, yttrade dåvarande utbildningsminister Olof Palme att nu får varje elev möjlighet att förverkliga sig själv. Hur det kan vara i praktiken framgår av följande exempel:

1) En pojke vantrivdes så svårt i 8:e klass att han kräktes på morgnarna, när han skulle gå till skolan. Ofta fick föräldrarna hämta hem honom, när han fortsatte att kräkas. När han började i 9:an, fick han gå i en teknisk praktisk linje. Han blev då som en helt ny människa, när han fick omväxling i de teoretiska studierna med praktiskt arbete som intresserade honom.

2) När en lärarvikarie, som för första gången undervisade i en 9:a i grundskolan, gav en elev en fråga, brast kamraterna ut i skratt och förklarade att den eleven aldrig brukade få någon fråga, han kunde ingenting, han bara satt där. – Nu sitter han på mentalsjukhus. – Innan dess hade han börjat missbruka narkotika.

3) En hel familj utsattes för en hård press i samband med att en 15-årig son blev skolvägrare. Han vantrivdes i skolan och ville hellre börja med ett praktiskt arbete. Han sjukskrevs och anmälades till psykiatrisk undersökning och vård. Under fem månader gjordes förgäves upprepade försök att få pojken intagen för vård, och under tiden blev han allt sämre. Enskild undervisning i hemmet misslyckades, och han ägnade sig mest åt att röka. Han vågade inte gå ut av rädsla för att träffa kamrater som kunde tänkas trakassera honom.

Så småningom blev han våldsam och misshandlade modern och en yngre bror, som också började bli ovillig att gå till skolan. Efter det att 15-åringen hade gått till livsfarligt angrepp mot modern, uppsökte fadern skolsköterskan och bad om hjälp att få in pojken som jourfall på den barnpsykiatriska kliniken, där man lovade ta upp fallet till prövning om en vecka.

Efter ytterligare ett par månader kom pojken slutligen in på psykiatriska kliniken. Efter några veckors behandling ansågs han vara så återställd att han kunde återgå till skolan. Efter en dags besök där vägrade han åter att gå dit. Psykologen på kliniken bad då skolsköterskan att göra ett hembesök följande morgon för att

försöka förmå pojken att gå till skolan. Tidigare, innan han hade lämnat kliniken, hade han, enligt psykologen, förstått henne så bra och lovat att gå till skolan i fortsättningen. Vid sitt hembesök påminde skolsköterskan pojken om hans samtal med psykologen. Pojken svarade: ”Nog förstod jag vad hon sa, men hon förstod inte mig”.

Efter ytterligare en lång rad svårigheter blev han genom läkarintyg slutligen befriad från skolan, men han var då så psykiskt nedbruten att han inte heller klarade av ett praktiskt arbete.

4) En 15-årig pojke hade svårt att följa med i undervisningen och vägrade slutligen att gå till skolan. Efter upprepade försök från skolans sida att tvinga honom till skolan rymde han till annan ort men återfördes och placerades då i en annan skola, vilket inte heller ledde till något positivt resultat. Han sjukskrevs då för några veckor till vårterminens slut.

Under sommaren blev han förflyttad till ett fosterhem på landet, där endast sjuårig folkskola fanns. Han blev därigenom inte längre skolpliktig. När han efter ett års tid hade hjälpt till med arbetet på fosterföräldrarnas lantgård, hade hans psykiska status blivit så mycket bättre att han på eget initiativ hade börjat kurser i språk och andra ämnen. Han har nu ett praktiskt arbete, som han trivs utmärkt med.

5) En pojke på högstadiet hade skolleda i så hög grad att han skolkade långa tider från skolan och hittades ofta svårt thinnerberusad.

Problemen växte, och föräldrarna lyckades till slut skaffa ett bra fosterhem på en bondgård, men i detta fall godkändes inte hemmet av skolan med den motiveringen att grundskolan inte var införd på orten. Han blev därför tvungen att fortsätta i skolan och fortsatte att skolka och sniffa.

6) En pojke säger: ”Jag har sniffat förr, men det gör jag inte nu längre, för jag har sett en kille som har blivit så konstig efter thinner-sniffning. Nej nu super jag mig full i stället; det är mycket bättre. ... Det är så trist över lördagar och söndagar, för jag har inga kompisar som jag trivs med, och morsan ger sig iväg till en sommarstuga med en karl, och farsan är på annat håll. Men det är en kille som bor i samma trappuppgång som jag. Han har det likadant, och då slår vi oss ihop och köper hem mellanöl – men jag super mig bara full på lördagar och söndagar, så det kan ju aldrig gå för mig som det gick för farsan ...” – ”Hur gick det för farsan då?” – ”Ja, just nu sitter han på torken.”

7) En 12-årig flicka, som under hela sin barndom hade haft problem i hemmet, var så orolig i skolan att hon hade fått nedsatt ordningsbetyg och som följd därav utsatts för misshandel hemma och därför gjort självmordsförsök. Hon sökte hjälp på skolhälsovårdsmottagningen och remitterades till barnpsykiatrisk klinik, där man tidigare hade haft hand om henne och kände till hennes hemförhållanden. Hon fick vänta ett par månader på att komma in för vård, och under väntetiden fick hon till en början vara kvar i hemmet, tills hon

slutligen togs in på barnhem.

Efter några veckors vård på den barnpsykiatriska kliniken fick hon återvända till föräldrahemmet och placerades i en skolklass med mycket svåra disciplinsvårigheter, vilket ytterligare ökade hennes oro. Att få flickan flyttad till en lugnare klass ansågs omöjligt från skolans sida. (Skolledarna vill ofta inte erkänna att de har disciplinproblem i sina skolor.) Problemen ökade. Efter en tid rymde hon hemifrån, sattes i fosterhem, rymde åter vid upprepade tillfällen och hittades i knarkarkvartar, där hon injicerat narkotika. Hon hamnade senare på ungdomsvårdsskola.

Enligt ett uttalande i ett TV-program, våren 1966 av dr Malcolm Tottie, hade de veneriska sjukdomarna bland flickor i åldern 10–14 år 20-dubblats under den närmast föregående 15-årsperioden. Detta ansåg dr Tottie berodde på att flickorna kommer ut tidigt och har kontakter med personer som de många gånger inte vet någonting om.

8) En 15-årig flicka har på kort tid smittat ned ett 20-tal män med gonorré. En annan flicka har hunnit sätta sex män i fängelse före 15-års ålder, dömda för otukt med minderårig.

En skolläkare yttrade på en kurs för skolsköterskor angående skolflickornas allt tidigare sexualvanor att han ansåg att p-piller var en bra lösning på problemen och att flickor som fyllt 15 år borde få p-piller t.o.m. utan föräldrarnas medgivande – för då är de ju ”lovliga”.

Flickor som får p-piller tycker ofta att det inte är så noga med att ta dem. ”Det går ju så lätt att få abort”. Men när det väl kommer så

långt kan de vägra att gå med på en sådan.

9) En flicka har avsiktligt låtit bli att ta sina p-piller för att binda en pojke vid sig. – Det är ju kvinnan själv som bestämmer om hon vill föda sitt barn, och det vill hon. Den 17-årige fadern är förtvivlad och orkar inte fortsätta sina studier. När flickan slutligen sitter där med sitt barn, får hon inget stöd från sina föräldrar, som står i begrepp att skiljas och ”slåss” om vem som ska ha sommarstugan och vem som ska ha bilen.

10) En 15-årig flicka fick barn, en pojke, med en 17-åring. Ungdomarna flyttade ihop, men det blev snart slitningar mellan dem. Den unga modern ville vara ute och roa sig och tog ett flertal sexuella kontakter. Hon orkade inte med ansvaret för barnet utan började misshandla det. Fadern missbrukade alkohol i allt större utsträckning. För att skydda pojken från misshandel tog fadern honom med sig ut på kvällar och nätter, då han ofta drack sig berusad. När pojken började skolan sparkade och klöste han läraren och kamraterna. Helt naturligt kom det klagomål från de andra elevernas föräldrar. Pojken måste avstängas från skolan, sattes i fosterhem och fick vänta många månader på att få komma in på en barnpsykiatrisk klinik.

Ja, det här var några av de fall som jag beskrev i ett av mina brev till utbildningsminister Olof Palme 1968 och som han helt har nonchalerat.

Föredrag i Folkets hus i Stockholm

En dag blev jag inbjuden att hålla ett föredrag i Folkets hus i Stockholm den 5 december 1968. Det var två föräldraföreningar som gemensamt hade ordnat mötet, och jag skulle tala om problem som vi möter inom skolhälsovården. Redaktör Paul Patera för Medborgarskolans tidskrift Tidsspegel hade lovat att stå för mina kostnader för resa, hotellrum, förlorad arbetsförtjänst och arvode för föredraget.

Jag anade inte, när jag började föredraget, att jag skulle trampa en del av åhörarna på tårna. Jag började nämligen med att säga: ”Man talar om asociala individer, men jag skulle också vilja tala om vårt asociala samhälle”. Det var en mycket blandad publik där, och det höll på att bli rena kalabaliken vid den efterföljande diskussionen. En kvinnlig lärare blev så gripen av mina exempel att hon grät, för hon hade haft en hel del liknande fall. Många lärare och föräldrar, som kände igen problemen, höll med mig. Men jag hade satt in problemen i ett sammanhang som en del av arrangörerna av mötet tydligen inte tyckte om. De menade att narkotika smittar på samma sätt som scharlakansfeber eller smittkoppor, så jag skulle inte påstå att det låg något annat bakom. Det hettade till ordentligt, och en av åhörarna begärde ordet och menade att jag kunde dra åt helsike, så gott som, jag kunde i varje fall resa hem till Karlskoga och stänga skolhälsovården, för den var till ingen nytta. Hur eleverna hade det i skolan hade ingen betydelse för narkotikamissbruk, menade han.

Efter mötet försökte red Patera övertyga mig om att jag hade fullständigt fel, när det gällde narkotikamissbruk att det kunde ligga några sociala problem bakom. När han senare vägrade att betala mig för föredraget och andra utgifter, tänkte jag att det berodde väl på att jag berättat sanningen och att den inte var lämplig att höra för en del av sällskapet. Det var då som det första fröet till politisk medvetenhet sattes hos mig. Jag hade tidigare trott att eftersom jag mötte ett så starkt motstånd från socialdemokraterna, så måste det ju vara socialismen som måste bekämpas, och så drog jag mig längre åt höger, men här möttes jag nu av samma motstånd som förut.

Jag hade tidigare hållit ett föredrag i Stockholm med i stort sett samma slags publik som den här gången, och det hade blivit mycket uppskattat av alla. Vad var det då som skilde det här föredraget från det föregående? Jo, det var just det att jag börjat se bakgrunden till problemen på ett klarare sätt och ställde delvis samhället till svars för vad som hänt och händer.

På konferens med RFHL

När jag kom hem skrev jag ett brev till kanslichefen på RFHL och berättade om en del som sagts på det här mötet på Folkets hus. Det var en del som mötesarrangörerna beslutat sprida upplysning om, bl.a. ”smittorisken”, som de trodde på. Jag visste att man inom RFHL var måna om att bekämpa den myten, för de hade gått in för samma linje som jag: att man måste ta itu med de problem som ligger bakom missbruket.

Brevet till RFHL uttryckte nog en djup förtvivlan, och två dagar efter det jag skickat det, den 12 december, fick jag telefonsamtal från kanslichefen. Jag blev då erbjuden att delta i en konferens på Skokloster, som började dagen därpå.

Jag kom iväg, fast det blev bråttom. Konferensen blev mycket intressant. Vi delades upp i grupper med omkring sju personer i varje. Jag träffade där människor av olika kategorier, som tog hand om ungdomar med narkotikaproblem på ett senare stadium än jag, och då kunde jag berätta för dem om mina erfarenheter från skolan, och vilken grogrund för narkotika som finns där.

Jag fick nu erfara hur nyttigt det är att få diskutera öppet om olika problem och med människor med andra erfarenheter än en själv.

Vid den gemensamma redovisningen av gruppsamtalen och den avslutande diskussionen var det någon som frågade i litet provocerande ton, vad skolhälsovården egentligen gör i sådana här sammanhang. Utan att jag själv visste ordet av, stod jag där plötsligt

som ett utropstecken och berättade om vilka svårigheter vi verkligen har att komma åt de här problemen inom skolan, och hur försummad skolhälsovården är.

Efter den här konferensen tog jag nya tag igen. Jag hade fått ett tips om att skriva till Narkomanvårdskommittén. Den 13 februari postade jag brevet dit. Jag hade skrivit om olika problem som jag mött inom skolan och som jag ofta märkt hade lett till narkotikamissbruk. Jag var ju inte van att få mina brev besvarade, så jag blev inte litet förvånad när jag fick ett brev av den 9 april från fd generaldirektören i medicinalstyrelsen, Arthur Engel, ordförande i Narkomanvårdskommittén. Brevet hade följande lydelse:

Jag mottog häromdagen av vår sekreterare hovrättsfiskal Rexed Edert intressanta brev till honom, vilket jag hoppas Ni också tillställt skolöverstyrelsen.

Narkomanvårdskommitténs ledamöter har fått ta del av detsamma och Ni kommer att finna att de flesta av Edra synpunkter ventileras i vårt betänkande som kommer under vårens lopp.

Med tack för Ert intresse.

Arthur Engel

Ordförande i narkomanvårdskommittén.

Jag visste att riksdagsmännen skulle ta ställning till en proposition som regeringen lagt fram angående åtgärder mot narkotikamissbruket och att den skulle behandlas i riksdagen så

snart Narkomanvårdskommitténs betänkande kom ut. Jag kom nu på att jag skulle begagna mig av svaret från Narkomanvårdskommittén för att försöka få hålla ett föredrag för riksdagsmännen om olika problem i skolorna. Med inbjudan tänkte jag skicka ett utdrag ur mitt brev till och svaret från Narkomanvårdskommittén. Därefter planerade jag en diskussion, när jag skulle svara på frågor. Då skulle våra folkvalda få veta litet om hur det går till på gräsrotsnivå.

Förberedelser för ett föredrag i riksdagshuset

Innan jag bjöd in riksdagsmännen till mitt tilltänkta föredrag, gjorde jag en del förberedelser. Jag besökte t.ex. riksdagshuset för att undersöka intresset för ett dylikt föredrag och för att få hjälp med att ordna lokalfrågan.

Det var i april 1969. Jag hade förut skrivit till några riksdagsmän från olika partier och fick nu träffa dem i ”sammanbindningsbanan” mellan kamrarna. När jag visade upp brevet från Narkomanvårdskommittén, blev de mycket intresserade. En av dem gick efter flera andra riksdagsmän, och snart satt de runt ett stort bord och lyssnade på mig. Jag höll nästan ett föredrag för dem redan då. Jag tog en del av mina fallbeskrivningar, och de lyssnade intresserat. En riksdagsman verkade nästan chockad över förhållandena.

När jag så frågade om i vilken lokal jag skulle få hålla föredraget, visste de först inte hur det skulle ordnas. Visserligen förekommer det ibland att experter kallas till riksdagen för att informera i en del frågor, men då ligger det ju till på ett annat sätt. Jag hade emellertid hört talas om att experterna brukade hålla till i Stora partilokalen, så jag frågade om inte jag också skulle kunna få göra det. Då kom de på att det nog skulle gå bra. Folkpartiet erbjöd sig att boka lokalen åt mig, och det var jag naturligtvis tacksam för.

När jag berättade att jag tänkte skicka ett personligt brev till var och en, som skulle inbjudas, tyckte en riksdagsman från Moderata samlingspartiet att det skulle bli alldeles för dyrt för mig med alla

porten. Hon lovade därför att jag skulle få skicka ett paket till henne, och sedan skulle hon dela ut breven genom att lägga dem på varje riksdagsledamots bord. Jag tackade givetvis också för den hjälpen, men det visade sig senare att man inte fick göra på det sättet.

Därpå fick jag veta att jag måste ha tag på en ”tung” socialdemokrat. Den jag hade skrivit till var alldeles för lätt. Någon hjälpte mig att få träffa Stig Alemyr, som egentligen hade mycket bråttom, för han var på väg till ett sammanträde. Men han lyssnade ändå intresserat till vad jag hade att säga. Just den dagen var det polioympning för riksdagsmännen. Det stod anslag härom lite varstans. Jag kom då på att jag kunde berätta om mina erfarenheter inom det området för att få förståelse för mitt tilltänkta föredrag.

Herr Alemyr rådde mig att ta föredraget på hösten i stället för på våren, för det var så rörigt i slutet av riksdagsarbetet. Första plenidagen skulle bli den 22 oktober. Han tyckte att det skulle passa med föredraget den dagen strax efter plenum, för då skulle de flesta riksdagsmän ha tid att komma. Då behövde de ju bara gå direkt från plenum, när de ändå var församlade, ”för ni vill väl ha många åhörare”, sa han. Dessutom föreslog han att jag skulle skriva till alla riksdagspartiers förtroenderåd för att få deras stöd, för då skulle medlemmarna uppmanas att gå på mötet. Herr Alemyr verkade vara mycket positivt inställd till mina planer, och jag var tacksam och glad över att ha fått så bra råd.

När jag kom hem skrev jag till de olika partiernas förtroenderåd. Jag skrev i största allmänhet om de problem vi har inom skolhälsovården och bifogade ett utdrag ur brevet till Narkomanvårdskommittén och

ordföranden Arthur Engels svar till mig.

Hela sommaren gick sedan åt till en mängd förberedelser, bl.a. att skriva inbjudningsbrevet och få det stencilerat, skriva föredraget och öva in detta, m. m.

Jag fick under tiden svar från förtroenderåden. Moderata samlingspartiet, Folkpartiet och Vpk ansåg att det var mycket viktiga frågor jag tagit upp och lovade därför att stödja mötet. Centerpartiet svarade av någon anledning inte alls, trots påstötningar. Från Socialdemokraterna fick jag beskedet att de inte kunde stödja mötet, därför att det var viktigt att regeringens beslut i narkotikafrågan gick igenom i riksdagen. Tidpunkten var dessutom olämplig.

Jaså, är det så farligt det jag har att säga, tänkte jag förbluffad, och varför var tidpunkten olämplig, när jag fått förslag på den av Stig Alemyr, socialdemokrat?

Ett av de förslag som regeringen lagt fram var att satsa 1,2 miljoner på upplysning om narkotika till olika ungdomsorganisationer. Pengarna skulle delas ut trots att det inte fanns någon enhetlig upplysning utformad. Socialdemokraterna var antagligen rädda för att det skulle avslöjas att de 1,2 miljonerna egentligen var helt bortkastade och innebar en skenlösning, när det gällde narkotikafrågan och att det i stället behövdes genomgripande förändringar inom skolan och samhället.

Jag skrev ett nytt brev till Socialdemokraternas förtroenderåd och påpekade att det väl aldrig kunde vara till nackdel att få så mycket upplysning som möjligt om verkligheten bakom problem som de skulle fatta viktiga beslut om.

Förtroenderådet svarade då att man inte ansåg sig ha någon anledning att ändra sitt beslut.

Det här kom mig att tänka på vad Karl Marx skrev om sina motståndare att de drar ner "dimhuvorna" över ögonen för att slippa se fienden. Senare har jag kommit underfund med att de där "dimhuvorna" ofta kommer till användning i vårt samhälle. Se exempelvis nästa kapitel!

Rektorer protesterar

När höstterminen började blev jag tvungen att avbryta arbetet med föredraget. Jag hade nämligen fått en kopia av en skrivelse till skolstyrelsen från rektor och studierektor i vilken man protesterade mot vissa uppgifter i skolhälsovårdens årsberättelse för läsåret 1968/69 inom mitt rektorsområde. Utom att de förnekade påståendena om disciplinproblem och skolk, vände de sig mot en uppgift om att en stor del av skolsköterskans tid gått åt till att uppspåra elever som sniffat och använt narkotika. Rektorerna skrev bl.a. följande:

” --- Flera lärare har uttryckt sin förvåning över att de ej, om problemet varit av i rapporten angiven storleksordning, på något sätt informerats, och skolledningen har icke fått någon rapport om narkotikabruk, vilket ju skall av skolledningen rapporteras till Skolöverstyrelsen. ---”

Varför skolledningen inte fått någon skriftlig rapport om detta berodde på att den inte begärt sådana uppgifter från skolhälsovården. Däremot hade jag under ett par år vid flera tillfällen muntligen informerat skolledare och lärare om dessa problem.

Skrivelsen avslutades med:

”Av denna vår skrivelse framgår alltså att vi även i år måste ta avstånd från vissa uppgifter i berättelsen, vilket vi med beklagande konstaterar. Vi anhåller att vår skrivelse även i år bifogas berättelsen.”

Rektorn hade även föregående år anmärkt på skolhälsovårdens

årsberättelse. I sin skrivelse hade han där med skärpa riktat sig mot en uppgift i årsberättelsen som löd:

”Disciplinsvårigheterna är svåra inom klasserna 7 och 8.”

Rektorns skrivelse avslutades:

”Om disciplinsvårigheter finns eller ej kan endast skolledning och lärare yttra sig, då dessa parter upplever eventuella problem i skolans vardagsarbete.”

Jag hade då blivit djupt upprörd över detta yttrande, som vittnade om hur litet rektorn visste om skolhälsovårdens arbete.

Att jag nu också detta år fått bevis på rektorernas ovilja att erkänna sådana här allvarliga problem gjorde att det kändes ännu mer hopplöst att försöka hjälpa elever som på olika sätt satt i kläm i skol- och samhällssystemet.

Efter en tid anmodades jag av skolstyrelsen att yttra mig angående rektorernas skrivelse, vilket var underligt, eftersom det är skolläkaren som står för årsberättelsen. Jag rådgjorde med skolläkaren, och vi kom överens om att jag skulle utarbeta en skrivelse, som skolläkaren fick godkänna innan den skickades. Detta medförde ett omfattande extraarbete för mig. Jag måste se igenom alla handlingar från elevvårdskonferenser och kollegier för de båda läsåren, där jag hade antecknat de problem som tagits upp. Det blev ett drygt övertidsarbete på kvällarna, men jag visste ju att jag hade mängder av bevis att komma med, som styrkte riktigheten av uppgifterna i årsberättelserna.

Utom att jag kunde bevisa riktigheten av årsberättelsernas uppgifter om skolk och disciplinproblem, skrev jag bl.a. så här till

Skolstyrelsen:

”... När vi från skolhälsovårdens sida i årsrapporterna påtalar olika problem, som både lärarna och vi ofta ställs inför, är det inte i den avsikten att anmärka på skolans befattningshavare, utan för att vi inom elevvården skall få större möjligheter att hjälpa eleverna på bästa sätt. Rektorernas skrivelse utgör ett beklämmande bevis på hur svårt det kan vara för den skolhälsovårdspersonal som vill arbeta effektivt inom elevvården att få den rätta förståelsen för detta.

Jag vore tacksam om jag snarast kunde få besked om Skolstyrelsens uppfattning i berörda frågor och lämnar gärna ytterligare upplysningar om så önskas.”

Medan jag arbetade med skrivelsen till skolstyrelsen, kände jag mig åter djupt upprörd över hur litet mina rektorer visste om skolhälsovårdens arbete. De verkade inte ens benägna att vilja erkänna de problem som finns. Jag påminde mig nu hur lärare, när jag kommit till en skola, ofta samlats omkring mig och bett om hjälp med olika problem med skolk och disciplinsvårigheter och hur jag ibland hittat lärare som suttit och gråtit med en hel klass i fullt uppror omkring sig. Jag mindes också hur föräldrar hade ringt och klagat över att deras barn inte kunnat koncentrera sig på undervisningen på grund av den ständiga oron i klassen. Andra föräldrar hade varit förtvivlade över att deras barn börjat sniffa och kanske till och med hittats redlöst berusade under skoltid.

Jag hade sett hur lärare inte vågade säga något om missförhållandena av rädsla för att få dåliga tjänstgöringsförhållanden och kanske till

och med bli utan tjänst. En rektor kan på det här sättet som den enväldige härskaren på skolan bestämma över både lärares och elevers öden. Det var alla de här nämnda erfarenheterna som gjorde att jag lade ned mycket arbete på den här skrivelsen ,för att få skolstyrelsen att förstå hur allvarligt det var att skollädaarna år efter år slog ned på skolhälsovårdens årsberättelser. När jag nu kunnat bevisa att uppgifterna var riktiga, måste det ju bli skolstyrelsens sak att ta itu med rektorernas sätt att mygla undan problemen. Jag väntade därför med spänning på skolstyrelsens svar på mitt brev.

Fortsatta förberedelser och föredrag i riksdagshuset

Jag måste nu återuppta arbetet med mitt föredrag och ordna med en del i samband med det.

Jag ringde riksdagshuset och fick veta att första plenidagen var uppskjuten. Det blev nu svårt för mig att få Stora partilokalen ombokad, men till slut fick jag tiden för föredraget fastställd till den 5 november kl 17.00.

Förutom riksdagsmän och regeringsledamöter bjöd jag in Socialstyrelsen, Skolöverstyrelsen, olika fackliga representanter för skolsköterskor, lärare, Hem och Skola, Seco samt massmedia. Det blev sammanlagt 430 brev.

Efter några dagar började man ringa från alla möjliga tidningar, bl.a. en redaktör från Arbetet i Malmö. Det var en sträv röst som sa att de hade fått en inbjudan till ett möte i riksdagshuset.

– Ni påstår att det ska vara partipolitiskt neutralt, fortsatte han.

– Ja, sa jag, jag anser att det här är frågor som alla politiska partier bör kunna enas om.

– Var det inte svårt att få hyra Stora partilokalen? Han lät visst lite hånfull.

Jag svarade att det hade verkligen varit besvärligt, för jag hade först haft den bokad till den 22 oktober, och sedan blev det ändrat. – Då sa han att de hade kollat det där och upptäckt att det var Folkpartiet som bokat lokalen åt mig.

– Ja-a, det stämmer, svarade jag, de var så hyggliga alla riksdagsmän jag träffade när jag var där för att förbereda mötet. Moderaterna lovade att hjälpa mig dela ut inbjudningsbrev, men det visade sig senare att det inte var tillåtet. . . men det var vänligt tänkt. . . och Stig Alemyr var väldigt hygglig och gav mig en del råd och upplysningar.

Redaktörens röst var fortfarande sträv, och han avslutade med att säga att de skulle fundera på om de skulle skicka någon till mötet.

Efter en stund ringde det igen, och då var det en mycket vänlig och mild röst som sa att han var redaktör den och den. – Men vad nu då?! tänkte jag, han har ju samma namn som den sträva som ringde nyss. Då visade det sig att det var samma person. Han sa att han nyss ringt men att det var en del frågor han hade glömt. Jag räknade sedan ut att mitt positiva uttalande om Stig Alemyr tydligen inte hade gått fram ordentligt i hans medvetande, förrän han lagt på luren. Han hade nu stämt om tonen helt och ställde en del frågor, och till slut sa han:

– Vi kommer nog att skicka en man dit.

En dag under sommaren besökte jag riksdagshuset och tog kontakt med en vaktmästare och bad honom att visa mig Stora partilokalen, för jag skulle dit och hålla föredrag till hösten. Vaktmästaren såg mycket förvånad ut och frågade: ”Vem är ni egentligen?” När jag svarade att jag var skolsköterska i Karlskoga såg han medlidsamt på mig och sa: ”Ni förstår att i det här huset får inte vem som helst komma och hålla föredrag. Det har aldrig hänt förr”. Jag berättade att jag hade fått löfte om det, och då gav han till slut med sig. Efter

en stund provstod jag i talarstolen och såg ut över lokalen, som i min fantasi var fullsatt med åhörare i de 250 röda stolarna.

Den 5 november närmade sig, och in i det sista arbetade jag på föredraget. Jag var angelägen om att få med så mycket som möjligt, samtidigt som det inte fick ta alltför lång tid.

För att få vara i fred brukade jag hålla till i vårt hobbyrum, som sedan länge fungerat som uppsamlingsplats för all möjlig bråte. Där stod jag ofta och övade in föredraget för att sedan slippa vara alltför bunden vid manus. Jag spelade också in det på band för att kolla hur lång tid det tog. Av mina stumma åhörare i hobbyrummet fäste jag mig särskilt vid en julgransfot, som också väntade på bättre tider.

Den 5 november åkte jag tillsammans med min make till Stockholm. Just som vi installerat oss på hotellet, ringde redaktör Raija Lounavaara från TV:s nyhetsredaktion och bad att få komma med ett TV-team och göra en intervju med mig för ett inslag i kvällens nyhetssändning. För att red RL skulle få lite begrepp om vad föredraget innehöll, lämnade jag henne en sammanfattning som också innehöll förslag till förbättringar. Där stod bl.a. att omsorgen om eleven måste få gå före skolans prestige. Red RL undrade vad jag menade med det. Jag berättade då att många skolledare och andra som har högre befattningar inom skolan inte vill erkänna de problem som finns. Red RL sa att hon hade svårt för att tro att det kunde vara så ruttet inom skolan, det måste hon först få se bevis på. Efter att ha fått löfte om att det inte skulle tas upp i TV hur rektorerna på hemmaplan burit sig åt vid flera tillfällen, visade jag svart på vitt på hur rektorerna 1968 och 1969 förnekat de problem som tagits upp i

skolhälsovårdens årsberättelser och min skrivelse till skolstyrelsen. Dessutom kunde jag visa en artikel ur Karlskoga-Kuriren, den 8 april 1965, med rubriken ”Djävla snutar som nekar oss att sniffa thinner”. Artikeln börjar:

”Samhället måste sätta till alla krafter för att stoppa skolbarnens thinnersniffande! Det gäller ungdomarnas hälsa. Av en tillfällighet blev jag tillsammans med fotografen på onsdagseftermiddagen vittne till en ny polisrazzia i det näste som uppdagades på tisdagskvällen. Det var en beklämmande och skrämmande syn att se sex pojkar i åldrarna 11–13 år ragla ut ur kojan i skogen, röda i ansiktet med simmiga ögon och sludrande tal.”

Innan vi visste ordet av var klockan 16.30, och vi fick bråttom att komma iväg till riksdagshuset. Vi letade oss fram till Stora partilokalen, där vi satte oss att vänta utanför. Strax efter kl 17 började en del riksdagsmän och andra inbjudna samt pressfolk att droppa in i lokalen, och efter några hälsningsord stod jag i talarstolen. Det var en obeskrivlig känsla att efter allt förarbete äntligen stå där och se ut över lokalen med dess 210 tomma stolar. Endast 20 stolar upptogs av riksdagsmän och ungefär lika många av övriga inbjudna och pressrepresentanter. De 20 riksdagsmännen kom från Folkpartiet och Centern, enligt de utlagda anteckningslistorna. På dessa saknades helt moderater och VPK-are, som tidigare uttryckt sitt stora intresse och sin vilja att stödja mötet. Från Socialdemokraterna kom en skolsköterska, som var riksdagsman, antagligen som observatör.

Föredraget varade en timme och en kvart, och sedan följde en timmes diskussion. När jag stod där och talade, såg jag särskilt

en person som såg så vänlig ut och log uppmuntrande mot mig hela tiden, så därför valde jag honom att fästa blicken på. Han var undervisningsråd, fick jag veta senare.

Rätt som det var upptäckte jag att mannen bredvid honom kopplade på sitt allra vänligaste leende. Det var just efter det jag sagt att skolöverläkare Rodhe menar att vi inte har fler eller svårare problem nu än vi haft förr och att jag tyckte att den grammofonskivan hade skolöverläkaren kört i så många år att den började bli utsliten. Just då upptäckte jag att den leende mannen nr 2 var skolöverläkare Rodhe.

Jag tog bl.a. upp problemet med ett nytt tuberkulinprov (med PPD-tuberkulin), som nyligen införts och som vi inte fått någon riktig utbildning för, och så talade jag om organisationen av polioympningen och min aktion i samband med den.

När diskussionen kom igång efter mitt föredrag, lovade flera riksdagsmän att komma med motioner i ärendena. Så började det plötsligt röra sig i den förut så lugna församlingen. Det var skolsköterskesektionen ordförande, Maja Gahrton, som reste sig och sa att mitt påstående om att det fanns brister i utbildningen, när det gällde det nya tuberkulinet, saknade grund. När jag tänkte på att jag som hade tjänstgjort i 23 år som skolsköterska och arbetat så hårt för det här mötet skulle få vara med om att den som ska tillvarata skolsköterskornas och skolhälsovårdens intressen kommer och sätter krokben då blev jag verkligt arg och sa att jag inte hade väntat mig något stöd från fackligt håll. En åhörare reste sig kvickt och frågade:

– Är det en schism här?

Då reste sig en ombudsman från SSF lika kvickt och bedyrade att så inte var fallet. Hon beklagade bara att jag gått ur föreningen. – Sedan stod det i tidningarna vad skolsköterskesektionen ordförande hade sagt, och detta yttrande retade en del skolsköterskor. Några av dem ringde upp mig och var djupt upprörda och sa att efter det här tänkte de inte betala några fler avgifter till skolsköterskesektionen. –

Skolsköterskan som var riksdagsledamot, den enda från Socialdemokraterna, sa inte ett ord på hela tiden. Hon borde väl ha vetat vilka svåra problem vi har och tagit tillfället i akt att stödja mig.

Efter mötet uppmanade mig SSF:s ombudsman att åter gå in i föreningen. Jag svarade att jag var beredd att gå in igen, så snart SSF visade att man verkligen i handling ville stödja dem som kämpade för att förbättra förhållandena inom hälso- och sjukvård.

Intervju sänd i TV den 5 nov. 1969

Programledaren: Vid ett informationsmöte i riksdagshuset i dag krävde skolsköterskan Sigrid Tallmo från Karlskoga bättre arbetsmöjligheter för skolhälsovården. Hon föreslog bl.a. att tystnadsplikt ska införas för lärare så att lärare och skolsköterska kan samarbeta effektivare för att hjälpa eleverna med deras problem.

S T: Ja, jag tycker att det kan vara nödvändigt många gånger att man kan få tala med lärarna om en del problem som man inte kan göra nu. Jag vet t.ex. en skolsköterska som hade en elev som kom och talade om att hon fått nedsatt ordningsbetyg. Hon hade blivit

misshandlad hemma för det, och hon hade gjort ett självmordsförsök, och sedan kom hon till skolsköterskan och bad henne om hjälp. – Sedan, vid nästa kollegium, kom den här frågan upp igen om nedsatt ordningsbetyg för den här eleven, och då kom ju skolsköterskan i en mycket svår situation, och den situationen borde inte ha varit så svår för skolsköterskan, om läraren hade haft tystnadsplikt.

Raija Lounavaara: Det är inte bara vid svåra hemförhållanden en elev behöver hjälp. Narkotika, alkoholmissbruk, kriminalitet, den hårda arbetstakten, skolleda och skolk ställer större krav på elevvården, men skolsköterskorna kan av flera orsaker inte bidra effektivt till den, anser fru Tallmo, och därför vill hon ha debatt på området. Många saknar en tillräckligt allsidig utbildning för att kunna ta itu med t.ex. sociala problem. Det är inte ovanligt att en skolsköterska får hand om 1500 elever, när ungefär hälften vore lagom, och slutligen tar det ökande antalet vaccinationer och all pappersexercis kring dem en allt större del av sköterskans arbetsdag, som borde användas till något väsentligare.

S T: Ja, man känner det ofta så att man är otillräcklig, man hinner inte med så mycket som man skulle, och man skulle gärna vilja prata med eleverna mycket mera än vad man kan och ägna mer tid åt deras problem ...

När jag så här flera år efteråt ser på vad som blev resultatet av mitt arbete med föredraget i riksdagshuset, kommer jag att tänka på hur jag stod och övade in föredraget med julgransfoten som åhörare. Jag kan då konstatera att det inte är någon skillnad, om man talar till en

riksdagsman eller till en julgransfot, för båda är precis lika oförmögna att lösa de verkligt brännande problemen i vårt samhälle. – Men vad gör då våra riksdagsmän? Jo, de öser vatten ur det sjunkande skeppet för att ingen ska märka att det håller på att sjunka.

Hela texten till föredraget finns tillgänglig på webben, se:
https://archive.org/details/sigrid_tallmo_foredrag_riksdagshuset.

Skolstyrelsen sticker upp

Den 7 november var jag åter i arbete, och efter ett par dagar fick jag ett brev från skolstyrelsen. Det innehöll ett utdrag av protokoll, fört vid sammanträde med Karlskoga skolstyrelse den 5/11 1969, och hade följande lydelse:

”---

Skolsköterskan Sigrid Tallmo har av skolstyrelsen beretts tillfälle avge yttrande över yttrande av rektor, Centrala rektorsområdet, angående skolläkarrapport.

Skolchefen föredrar skolsköterskan Sigrid Tallmos yttrande samt redogör för de åtgärder han vidtagit:

Samtal med skolläkaren

Samtal med skolsköterskan Sigrid Tallmo.

Sedan det framgått att skolstyrelsen vid extra sammanträde den 26 november 1969 får tillfälle att diskutera elevvården i sin helhet beslutar styrelsen

att lägga Sigrid Tallmos skrivelse till handlingarna.”

Jag tyckte det var underligt att skolstyrelsen bara beslutat lägga min skrivelse till handlingarna, ty vid skolchefens samtal med mig uppfattade jag att frågan skulle diskuteras på skolstyrelsens extra sammanträde den 26 november. Det var därför med stor spänning jag infann mig på detta sammanträde. Dagarna före hade jag hört på

omvägar att skolstyrelsens ordförande var mycket kritiskt inställd till att jag tagit upp frågan om tystnadsplikten i mitt föredrag i riksdagshuset och i TV-intervjun. Han ämnade nu ställa mig till svars för detta och hade beväpnat sig med en del artiklar, som jag skrivit, för att kunna sätta mig på det hala. Men först skulle vi bjudas på te och smörgås.

Efter några föredrag om elevvård följde diskussion. Då tog skolstyrelsens ordförande, som det hade förutsagts, upp frågan om tystnadsplikten för lärarna och vände sig till mig och frågade, varför jag tagit upp en fråga som redan var klar. Jag svarade att det var ju i så fall synd att lärarna inte fått besked om det för jag hade samma dag frågat flera lärare, men ingen hade hört att det införts några nya bestämmelser. Samtidigt tänkte jag: Du skulle bara veta vilket tillfälle jag har haft att i TV avslöja både rektorer och skolstyrelse, men att jag i stället har försökt att skona er genom att ta upp frågan om tystnadsplikten.

Mitt brev till skolstyrelsen kom aldrig upp till diskussion, och jag gjorde inte heller något försök att ta upp det. I en sådan där te- och smörgåsmiljö, där inget protokoll fördes, var det ju helt meningslöst att yttra sig och försöka få fram ett svar. Det var ju ett skriftligt svar jag ville ha.

När jag kom hem från sammanträdet, skrev jag därför ett nytt brev till skolstyrelsen, där jag bad att få svar på mitt brev av den 24/9 1969. Eftersom rektorerna begärt att deras skrivelse även detta år skulle gå upp till skolöverstyrelsen, frågade jag om skolstyrelsen avsåg att också låta mitt brev gå upp dit.

Jag har än i denna dag, december 1977, inte fått något svar på mina brev till skolstyrelsen.

Bomber eller ägg

Det var en händelse som fick mig att börja tänka på ett annat sätt än tidigare.

Det var den där äggkastningen i Glanshammar på ambassadör Hollands bild den 23 maj 1970. Detta väckte ju en oerhörd uppståndelse. Tidningarnas ledarsidor var fulla med fördömanden, och folk hade verkligen något att förarga sig över. Tänka sig att handskas så med mat, bara det var ju förskräckligt. Det var som om all världens kacklande höns hade samlats för att demonstrera sitt missnöje med hur man handskades med deras ägg. Efter mycken tankemöda kom jag underfund med att de här ungdomarna som riskerade att komma i fängelse för sina handlingar måste ju ha en allvarlig mening med sin äggkastning. Efter att ha diskuterat problemet med några av dem som sålde Vietnambulletinen, och efter ytterligare tänkande kom jag till slut till insikt om hur jag skulle ställa mig till den här händelsen. Det gick så långt att jag satte mig och skrev en insändare, som jag emellertid på grund av feghet inte vågade lämna in för vad skulle folk tänka om mig när jag deklarerade att jag tyckte att det var värre att träffas av bomber än av ägg.

Ungefär så här resonerade jag, och då förstod jag också att vad som händer här i vårt samhälle har samband med vad som händer ute i världen. Det är samma ideologi som får eleverna att slåss om betygen som får supermakterna att slåss om världens rikedomar. Det är hela tiden frågan om kampen om makten och rikedomen. Skolans

vackra tal om samarbete, när det i verkligheten gäller konkurrens, är precis detsamma som när USA:s och Sovjets statschefer talar om fred, medan de rustar för fullt för krig.

Men det är inte lätt att få människor att förstå detta. Jag minns några ungdomar som hade fått löfte om att sätta upp en vandringsutställning i biblioteket. Utställningen handlade om supermakternas förtryck av mindre stater, och de krig som rasar i världen, när förtryckta folk kämpar för sin frihet, och hur kampen om världens resurser ovillkorligen leder till ett tredje världskrig, om inte människorna får upp ögonen för vad som håller på att hända. När utställningen hade stått uppe en dag, kom två lärare, i egenskap av kulturens väktare, och plockade ner den och ställde in alltsammans i ett skåp. En av ynglingarna som hade hand om utställningen gick då fram och frågade vad de egentligen menade, men han fick ingen godtagbar förklaring. Utställningen hade velat visa den verklighet som de flesta människor blundar för. De här lärarna är säkert vanliga hyggliga medborgare som reagerar mot alla problem i skolan och för övrigt i samhället men utan att se dem i deras rätta sammanhang. De frågar sig ofta ängsligt: "Vad beror det här egentligen på, och vart ska allt det här leda till sist?" De förstod inte att när de rafsade ihop den här utställningen och stoppade in den i skåpet, då stoppade de också undan svaret på många av de frågor de så ofta ställer sig.

En tid efteråt kom en av lärarna och bad den nyssnämnde ynglingen om ursäkt och sade att han insett att denne hade haft rätt. – Kanske var det TV-serien "Världens vapen" som fått läraren att tänka om?

För att återgå till den där äggkastningen i Glanshammar så kan man undra varför just den händelsen väckte mig till större medvetenhet. Jo det berodde säkert på att i mitt medvetande låg lagrat många års erfarenheter av den maktlöshet man känner, när man försöker komma till rätta med missförhållanden men bara möts av likgiltighet från myndigheter, massmedia, fackliga representanter m.fl. Det krävs faktiskt att man bär sig lite illa åt för att få uppmärksamheten riktad på förhållandena. När jag 1963 vägrade att befatta mig med polioympningen då ”bar jag mig så pass illa åt” att facket ansåg att de kunde beskylla mig för att ha begått tjänstefel. Då blev det också tillräckligt sensationellt för att pressen skulle ta upp det.

Jag kände här tydligt hur den öppna terrorismen föds ur den dolda terrorn. När människor på alla sätt hindras från att angripa missförhållanden och bara tystas ner, när människor känner sig maktlösa, det är då som de tar till terrorhandlingar av olika slag. Jag vill givetvis inte försvara terror, som gör att oskyldiga människor ofta skadas eller dödas, men det är viktigt att förstå mekanismen bakom det hela, i vilken jordmån terrorismen gror och vem eller vilka som står för den jordmånen.

I ett samhälle där medborgarna hålls i schack med hjälp av allt fler batonger och kulsprutor, åsiktsregistrering osv., där bildas en grogrund för terrorism.

Lägg på henne så mycket arbete att hon tiger!

Jag hade inte tagit upp några speciellt lokala förhållanden i mitt föredrag i riksdagshuset, tvärtom. Hade jag betonat att problemen förekommer runt om i landet. Trots detta var måttet rågat på hemmaplan.

På omvägar fick jag höra att en av mina antagonister hade föreslagit:

– Lägg på henne så mycket arbete att hon tiger.

Jag trodde först inte på det, men när höstterminen började, 1971, hade mitt skolsköterskedistrikt utökats från ett till två rektorsområden. Då förstod jag att ryktet hade talat sant. Rektorsområdena ligger på relativt långt avstånd från varandra, och det blev arbetsamt och tidsödande att förflytta sig mellan områdena. Det innebar också att jag måste passa två skolhälsovårdsmottagningar, vara med på dubbla elevvårdskonferenser och kollegier m.m. Jag skulle få 6 skollokaler att förflytta mig emellan och 1400–1500 barn att ansvara för. Om man ville sköta arbetet tillfredsställande, var det en helt omöjlig arbetsuppgift. – Men det var väl det som var meningen.

Det är svårt att beskriva hur rörigt och jäktigt det kunde bli, men jag ska göra ett försök.

På onsdagarna hade jag läkarmottagning kl 11 antingen på Katrinedalsskolan, som ligger i det centrala området, eller på Aggerudsskolan i det andra rektorsområdet. Då hade jag först telefontid och mottagning för dem som ville besöka mig kl 8–9

på Katrinedalsskolan. De elever som hade problem av svårare slag och som behövde tid att få prata ut ordentligt, brukade jag ta emot efter kl 9. Klockan blev då ofta över 10, innan jag var klar, och det blev bråttom för mig att hinna cykla till Aggerudsskolan, när jag hade läkarmottagning där. Ibland när det var riktigt halt på vintern, vågade jag inte cykla utan fick halvspringa den 3,5 km långa vägen dit. Jag skulle helst vara där kl 10.30 för att hinna göra i ordning till läkarmottagningen.

När skolläkaren kom, måste jag se till att allt flöt så bra och snabbt som möjligt. Det var jäkt, jäkt och åter jäkt hela tiden. När vi var färdiga med läkarmottagningen, hade jag en mängd skrivarbete kvar, remisser, brev, telefonsamtal till föräldrar osv. Jag fick emellertid lämna det tills vidare för kl 13 skulle jag vara på elevvårdskonferens på Katrinedalsskolan. Det var bara att slänga sig på cykeln igen och trampa så mycket tygen höll. Konferensen höll kanske på till omkring kl 15 eller ännu längre. Därefter fick jag åter cykla upp till Aggerudsskolan för att ta hand om det som inte var klart efter läkarmottagningen.

En sådan där dag cyklade jag 14 km mellan rektorsområdena. Jag hann aldrig äta lunch utan fick vara utan mat, tills jag kom hem på kvällen.

I början av höstterminen blev jag inkallad till rektorn på mitt ”gamla” rektorsområde. Jag fick veta att det blivit bestämt på ”högre ort” att om jag hade mycket tunga saker att frakta mellan mottagningarna, skulle jag få ta taxi. – Det lät ju väldigt generöst. Det var bara det att det inte skulle bli aktuellt ,eftersom jag hade

all utrustning som behövdes på båda mottagningarna. Problemet var ju att det var så långt mellan de båda rektorsområdena och så tidsödande att cykla eller gå.

Jag skulle också få ta buss när jag skulle förflytta mig mellan rektorsområdena. Men det hade jag inte heller någon nytta av eftersom det var en halvtimme mellan varje busstur, och jag hade så många olika tider att passa. De enda gångerna jag skulle kunna åka buss var de få dagar på året när jag arbetade en hel dag i sträck på Aggerudsskolan, för då kunde jag åka buss både dit och hem, men det blev bara högst 10 gånger per år, upplyste jag om. Men *det* skulle jag inte få göra. Jag fick absolut inte åka buss när jag skulle förflytta mig mellan hemmet och skolan.

Det tillåtna arrangemanget skulle bli mycket krångligt, för om jag åkte buss exempelvis från den centralt belägna mottagningen till den andra, hade jag ju ingen cykel med mig när jag skulle hem. Då var det bättre att cykla båda sträckorna, förklarade jag.

– Det måste du komma ihåg att sådana förmåner finns det ingen befattningshavare som har att han får åka buss till och från arbetet, fick jag nu höra.

O, tack du, tänkte jag, vilka stora ”förmåner” jag har fått!

Jag förstod inte vad de här upplysningarna skulle tjäna till. Jag hade ju inte begärt att få åka vare sig taxi eller buss, och nu fick jag bara veta att jag skulle få åka på stans bekostnad de gånger jag inte kunde begagna mig av det. Jag kunde inte låta bli att tänka att det hade väl inte gjorts något, om stan kostat på mig 20 kronor om året till buss, de gånger jag *kunde* utnyttja det, även om det blev till och

från arbetet. Det skulle ju ändå ha kunnat bli lite kompensation för all den tid jag fick offra på att förflytta mig mellan skolorna och som måste arbetas igen på *obetald* övertid. – Men stan hade väl ont om pengar, för man höll just på att bygga en ishall för 13 miljoner.

Det sista jag fick höra när jag gick ifrån den här audiensen var:

– Kom ihåg nu att du inte får åka buss mellan hemmet och Aggerudsskolan på stans bekostnad.

– Neej, jag ska allt akta mig för det, svarade jag.

TV-programmet Insändaren 13/10 1971

För varje år som gått hade jag känt att villkoren blivit allt hårdare i skolan för elever, föräldrar och lärare och även för oss inom skolhälsovården.

Sommaren 1971 hade jag därför arbetat med en artikel som jag till slut fick antagen av TV 2:s Insändarredaktion att ligga till grund för ett program.

I slutet av september gjordes en inspelning här i Karlskoga. Därefter var det meningen att jag skulle få träffa någon politiker eller myndighetsperson, som skulle svara på min kritik. Först försökte redaktören med statsminister Olof Palme, som hänvisade till utbildningsminister Ingvar Carlsson, som hänvisade till närmaste underordnade, och så fortsatte det neråt, tills slutligen ett undervisningsråd lovade att ta emot oss för en intervju.

Jag reste därför till Stockholm, men när jag tillsammans med TV-teamet infann mig på Skolöverstyrelsen, backade undervisningsrådet ur. Han förklarade att det här var en så viktig fråga att utbildningsministern själv borde svara på den. Det hade han ju faktiskt rätt i att när ingen av hans överordnade ställde upp, så varför skulle han göra det. Innan vi skildes sa jag:

– Vi sitter fast i samma spindelnät, både ni och jag, men skillnaden är den att jag vill komma loss ur nätet och förstöra det, medan ni vill sitta kvar och bevara det.

På redaktionen tyckte de att det var synd att det skulle bli så här

och att jag fått resa förgäves, för de visste ju hur arbetsamt jag haft det. Men jag ansåg att det inte varit helt förgäves. Det visade sig, när programmet sändes, att programledaren hade gjort en avslutning som berättade om alla som inte velat ställa upp och svara på mina frågor. Det här bevisade vad jag hade sagt i den ursprungliga artikeln, vilket tyvärr blev bortklippt i programmet:

”Man ska inte tro att det lönar sig att vända sig till politiker och myndigheter för att få ändring på rådande missförhållanden. Det är de förtryckta själva som måste inse sammanhanget och gå till angrepp mot systemet.”

Jag kunde väl inte önska mig ett bättre bevis på det från politikerna och myndighetspersonerna själva än deras vägran att ställa upp i programmet.

Här följer några utdrag ur den artikel som låg till grund för Insändaren:

”Nu är åter en utredning på gång om åtgärder som behövs för att förbättra skolsituationen, och elevvården ska byggas ut med fler psykologer och kuratorer, meddelade utbildningsministern nyligen enl. pressen.

Vad leder då allt detta till? Det har ju redan gjorts en rad utredningar, som tydligt visat att många elever inte klarar av den för dem alltför teoretiska undervisningen på grundskolans högstadium med skolleda, skolk, disciplinproblem, narkotikamissbruk m.m. som följd. Trots detta har skolpolitikerna i den reviderade läroplanen (Lgr 69) höjt kraven på teoretisk undervisning för dessa elever.---

Det är därför som skolan kräver att alla elever ska 'malas' igenom de 9 skolåren på utsatt tid, även om det sker på bekostnad av deras psykiska hälsa. Hit hör också att man avskaffat de praktiska linjerna i 9:e årskursen, som varit en räddning för många, som inte orkar med enbart teoretisk undervisning. Man säger sig vilja undvika att stämpla dessa elever såsom annorlunda, men det resonemanget rycker ju undan grunden för det jämlikhetstänkande som finns uttryckt i läroplanen

att eleverna ska läras: 'att hysa aktning för varje slag av utfört arbete och därmed bidra till att utjämna skillnader i värderingar av olika yrken'.

Nu tvingas många elever ofta att sitta av särskilt de sista skolåren och gå ut med 1:or i nästan alla ämnen. Därmed har skolan satt sin stämpel på dem och tagit ifrån dem deras självförtroende.— Det är det som kallas jämlikhet.

Allteftersom samhället genom skolan producerar allt fler problem hänvisar skolpolitikerna till att elevvården skall byggas ut. Enligt de principer som f.n. tillämpas blir elevvårdens egentliga uppgift att anpassa så många som möjligt till skolsystemet, varvid det erbjuds mycket små möjligheter till individuellt hänsynstagande. Många elever, som psykiskt inte orkar med denna anpassning, börjar exempelvis skolka och kanske också missbruka alkohol eller narkotika. Det ser givetvis inte bra ut när elever hittas nerknarkade eller berusade under skoltid. Det blir ofta skolkuratorernas uppgift att fånga in skolkande elever och sätta dem på plats. Det säger sig självt att enbart detta inte kan vara till någon hjälp för elever som

vantrivs svårt i skolan. och att det inte hjälper mot deras eventuella alkohol- eller narkotikamissbruk. ---

Andra problem, som ofta förekommer, är veneriska sjukdomar och graviditeter i allt lägre åldrar, splittrade hemförhållanden, barnmisshandel osv. Fjärran från sådana problem är emellertid dr Maj-Briht Bergström-Walan, när hon i filmen 'Kärlekens språk' sitter och dricker kaffe, medan sexualatleterna snurrar runt på sin platta och visar sina konster. Vi får veta att vi måste ha sexiga stövlar och tillgång till bil, om vårt sexualliv inte ska bli alltför torftigt. (Filmen visades bl.a. för högstadieselever).---

Varför opponerar sig inte de som på olika sätt berörs av ovannämnda missförhållanden? Sannolikt därför att de flesta inte vet efter vilket system både skolan och samhället fungerar. Låt mig därför jämföra med ett exempel från den amerikanska sociologen Polskys beskrivning av den statusstruktur som utvecklats bland klienterna på ett behandlingshem för pojkar:

Överst på skalan finns 'kungen', som har all makten. Under sig har han 'hertigar', som åtnjuter särskilda förmåner för att de håller 'fotfolket' i styr och ser till att allt, utifrån sett, fungerar bra. Längst ned på skalan finns 'syndabockarna', som alla ostraffat får hacka på.

Vi kan se hur de inom skolan som har förmånliga befattningar ofta är så måna om skolans prestige att såväl lärare som elever får sitta emellan och hur terrorn släpps lös mot dem som avslöjar de verkliga förhållandena. När exempelvis malmölärarna slog larm om disciplinproblemen, för generaldirektör Jonas Orring ut på

inspektion i skolorna, klappade barnen på huvudet och förklarade att där fanns det ju bara snälla barn. Enstaka lärare, som vågar tala om att de har disciplinproblem, prickas ofta som dåliga lärare, ja de kan t.o.m. riskera att förlora sina platser.”

I programmet berättade jag också en del som inte stod i min artikel, bl.a. om ett diskussionsmöte här i Karlskoga den 26/9 1969, anordnat av Hem och Skola, med rubriken ”Demokrati-samverkan i skolan”. I inledningsanförandet betonade skolrådet Maj Bosson-Nordbö att det är viktigt att eleverna får yttra sig i olika sammanhang, ty då känner de också ansvar. Vid den efterföljande diskussionen ansåg en elev att SÖ inte bryr sig om vad eleverna tycker utan går deras ärenden som har makten i samhället. Ordföranden försökte först tysta ned honom, men när det inte gick, reste sig länsskolinspektör Friskopp och befallde eleven att tiga.

– Demokrati fordrar kunskap, förklarade han, och den som inte har den kunskapen har inte rätt att yttra sig.

Innan eleven i demokratins namn lät sig klubbas ned, sa han:

– Du måste vara en höjdare, som har rättighet att yttra dig utan att begära ordet.

Ur Trollhättan/Trollhättans Tidning 16/10 1971

INNERKANT om maktmaffian

Häromdagen sändes i programmet "Insändaren" i TV ett inslag om en skolsköterska i Karlskoga som hade åtskilligt att säga om förhållandena i våra skolor, vilka i många avseenden inte är så särskilt goda. Hon levererade en dräpande kritik, som föreföll vara väl underbyggd. Det är farligt att kritisera något i skolan, det vet vi från vissa fall i Trollhättan, där man tvingar kritikern att ta tillbaka vad han sagt och ta avstånd från sina egna åsikter.

... När så programmet sänts tyckte Gunnar Wästberg, som i vardagslag skriver i Aftonbladet (s) att han skulle höra vad statsminister Palme hade att säga om den kritik som förekom.

Hr Palme tyckte emellertid att det vore bäst om utbildningsminister Ingvar Carlsson yttrade sig.

Wästberg i snabba ilmarscher till Ingvar Carlsson.

– Mja, vi har en speciell enhetschef inom utbildningsdepartementet, han känner bättre till den här saken, sa Ingvar.

Snabbt till enhetschefen, alltså.

– Det var intressant det här, jasså gäller det en skolfråga, då är det bäst att skolöverstyrelsen svarar på det.

Vidare till skolöverstyrelsen, Generaldirren Jonas Orring:

– Intressant fråga, vi ska låta överdirektören ta hand om saken.

Vidare till överdirektören i skolöverstyrelsen:

– Jominsann, det ska vi väl försöka förklara. Vänd er till skolrådet.

Det finns ett skolråd som heter Maj Bosson-Nordbö. Hon kan hon.

– Mycket intressant det här som sagts i Karlskoga. Vi har ett undervisningsråd som är expert på sådana här saker.

Och så skyndade Gunnar Wästberg i snabba ilmarscher till undervisningsrådet som var ”expert”.

– Det här var en viktig sak, sade undervisningsrådet, det är nog bäst att utbildningsministern själv avger ett yttrande.

Och så var det att börja om från början.

Är inte detta – ärade läsare, en alldeles utomordentlig illustration till situationen i maktpyramiden i dag? Där står den enkle mannen eller kvinnan och hoppas få rättvisa i en sak. Han eller hon ska för det första vara skrivkunnig för att kunna klara av de skrivelser och de papper som skall lämnas in. Han eller hon ska kunna tala och argumentera för sin sak. Kan han eller hon inte det, står man sig slätt. Sedan skjutsas den lilla människan från det ena stället till det andra, från instans till instans, alla skjuter problemen ifrån sig, svarar inte, struntar i problemen och – så ger man upp.

Undra på att den enkla mannen och kvinnan resignerar, knyter näven i stum ilska och känner sig utlämnad, övergiven och kvaddad.

Detta är den byråkratiska apparat våra makthavare i dag upprätthåller. Oåtkomlig, mastodontisk, förkrossande.

Var det nån som talade om gräsrotsdemokrati?

Puck

Yttrandefrihet – ansvar

För att en demokrati ska kunna fungera måste medborgarna engagera sig i vad som sker och ha möjligheter att yttra sig. Det är ju det som skolan måste gå i spetsen för så att eleverna får lära sig att vara med och besluta och därmed också ta ansvar.

Man hör ofta det uttrycket, särskilt bland lärare, att nu ska det ju vara så demokratiskt i skolan, så nu ska eleverna få bära sig åt hur som helst. Det är ju tvärtom så att det är därför att demokratin *inte* fungerar som eleverna reagerar så. En del lärare vill inte höra talas om yttrandefrihet för eleverna. De anser att om en elev ifrågasätter överhetens åsikter är det lika med uppkäftighet. *På det sättet bidrar de här lärarna till att konservera en mängd missförhållanden, som de själva säger sig vilja komma till rätta med.*

I läroplanen står det: ”De kvaliteter som särskilt bör hållas i sikte är tankens klarhet och reda, förmågan att pröva kritiskt --- att väcka respekt för sanning och rätt, --- för människolivets okränkbarhet ---” Jämför med hur samhället fungerar hur ekonomiska makthavare förgiftar luft, vatten och jord, suger ut U-länderna, lurar mödrar där att byta ut bröstmjölken mot pulvermjölk med sjukdomar och död som följd osv. Det är hela tiden fråga om ”dansen kring guldkalven”, och politikerna försöker hänga med efter bästa förmåga. Det är därför som samhället också måste hålla sig med en skola som passar in i mönstret. Man satsar exv. inte på mindre klasser, som skulle ge de lärare som så önskar mera tid och möjligheter att låta eleverna

ifrågasätta och diskutera.

När eleverna hindras från att komma till tals, skapar detta upprorskänslor och vantrivsel, som tar sig uttryck i en rad problem såsom skolk, disciplinproblem, skadegörelse på skolans egendom osv. Alla ni som klandrar ungdomen för att den inte har något ansvar nuförtiden, tänk efter: Varför har den inte det?

Utsliten och sjuk

När jag arbetat en termin, alltså höstterminen 1971, med den här omänskliga arbetsbördan, kände jag mig trött och förbi. Det ständiga jäktet för att kunna passa alla tider, övertidsarbete m.m. gjorde att jag fick en allt svårare huvudvärk.

Ett halvår tidigare hade jag, när jag halvsprang mellan två skolor, halkat omkull och brutit två bäckenben. Den läkare jag sökte trodde inte att det var så farligt, så det blev inte röntgat förrän efter två månader, och jag gick hela tiden i arbetet med svår värk. Efter detta fick jag också mycket ont i ryggen.

Det är svårt inom skolhälsovården att få någon van vikarie, om det alls går att få någon. Därför blir det ofta så att om man blir sjukskriven en tid, har man mycket arbete att ta igen när man kommer tillbaka. Jag ville undvika att komma i en sådan situation och försökte därför hänga med trots att jag kände mig både utsliten och sjuk.

I slutet av vårterminen 1972 föreslog den läkare som skötte mig att jag skulle sjukskrivas . Jag kände mig då som om jag befann mig i ett ekorrhjul, som gick fortare och fortare och som jag inte orkade stanna själv. Det kändes därför som en oerhörd lättnad att någon tog hand om mig och beslutade för mig. Jag sa därför att jag var tacksam för att bli sjukskriven och frågade vilken diagnos sjukskrivningen skulle baseras på.

– Psykisk depression, fick jag till svar.

Jag blev djupt upprörd. Hur många lögner ska man behöva vara

med om i det här arbetet, tänkte jag. Jag visste ju att orsaken till att jag inte orkade med ordentligt först och främst var den orimligt stora arbetsbördan jag fått och dessutom att jag inte kunnat få någon riktig medicinsk hjälp för mina olika åkommor.

Jag kom ihåg det där som någon skulle ha sagt: ”Lägg på henne så mycket arbete att hon tiger.” På det här sättet skulle de få mig att tiga. Ingenting av det jag kämpat för skulle vara värt nånting längre. Allt jag sagt om problemen i skolan skulle ju bara tydas som ett utslag av min psykiska depression.

NEJ, jag kunde aldrig gå med på något sådant! Det är tydligen så att när en patient blivit så nersliten i arbetet att läkarna inte kan lappa ihop honom till en arbetsduglig medborgare då har de ingen annan utväg än att förklara patienten för psykiskt sjuk. Det var det som upprörde mig, och det ville jag inte vara med om. Jag såg nu ingen annan utväg än att fortsätta springet i ekorrhjulet.

När jag började höstterminen 1972 var jag lika trött och sjuk som tidigare.

Det är alltid mycket att göra i början av höstterminen med undersökning av alla nybörjare, alla nya hälsokort som ska skrivas och uppgifter från föräldrar som ska hämtas in.

Hösten 1972 bröt det ut en scharlakansfeberepidemi, som gjorde det ännu arbetsammare. Jag fick en känsla av att jag inte skulle hinna med allt till terminens slut, så jag började tidigare än vanligt med en del ympningar. I slutet av oktober hade jag börjat med difteri/stelkrampsympningar. De ges i 2:a årskursen. Barnen är lite rädda för

injektionerna, därför att de känns lite mer än t.ex. polioympningar. Man vill därför gärna genomföra ympningarna på bestämd tid, för om man skjuter upp dem, blir barnen ofta pressade av att gå och vänta på att få det utfört. Det blev särskilt besvärlig när jag var på en skola i det ena rektorsområdet och höll på med ympningar, och man samtidigt ringde från det andra rektorsområdet och meddelade att det inträffat fall av scharlakansfeber där. – Det är så bestämt att skolsköterskan ska se igenom hela klassen vid sådana tillfällen, så att det inte sitter någon mer som är sjuk och sprider smitta omkring sig.

Det är ju alltid svårt när ens tidsschema bryts, om man har mycket att göra. Varenda minut måste planeras och tas till vara. Jag hade det här inom mig jämt: Hur ska jag hinna? Jäkt, jäkt, jäkt. Det var det som var så arbetsamt att jag hade så många skolor och så långt mellan en del av dem. När jag då plötsligt fick sätta iväg från en klass som jag höll på att ympa, till det andra rektorsområdet för att se igenom en klass, blev det mycket jäktigt. När jag kom tillbaka till klassen som skulle ympas, måste jag tala lugnande till dem som var rädda, medan pulsen bultade i huvudet efter den ansträngande cyklingen.

Huvudvärken blev bara värre för varje dag, och i samband med den fick jag en så svår ögonkatarr att ögonen nästan svullnade igen på mig. En dag kände jag mig så dålig att jag måste be att få gå hem ett par timmar tidigare.

Veckan därpå, på måndagskvällen den 13 november, var jag tvungen att lägga mig med en vademecumkompress på pannan. Det

hade till slut blivit så att varenda ledig stund jag hade, när jag kom hem, fick jag ligga så där. Och så tog jag tabletter mot värken, och fler och fler tabletter blev det.

Den här kvällen satte sig min son på sängkanten och sa:

– Ska vi verkligen bli tvungna att hitta dig medvetslös på gatan, innan du fattar att du är utsliten och sjuk?

Jag lovade då att försöka bli sjukskriven så fort som möjligt på vilka villkor som helst, för nu kände jag att det inte skulle gå längre.

På tisdagsmorgonen, innan jag åkte till Aggerudsskolan, sa jag till min make att jag inte visste hur jag skulle orka med den dagen. Det blev en ansträngande dag, och huvudvärken blev bara värre.

Jag tyckte att det knackade oftare än vanligt på dörrarna, och telefonen ringde i ett, men det var nog i stället så att jag inte orkade med arbetet som jag brukade. Jag skulle kalla elever till läkarmottagningen dagen därpå och ordna alla hälsokort och andra papper, men allting bara rörde ihop sig mer och mer. Jag tappade bort nycklarna och fick leta länge efter dem. När jag skulle åka hem, hittade jag inte cykelnyckeln på det vanliga stället.

När jag äntligen satt på cykeln och hade åkt en bit, kände jag att den huvudvärk som redan förut varit mycket svår plötsligt övergick i en ohygglig sprängvärk, som jag aldrig tidigare känt maken till. När jag cyklat en stund till, började jag bli stel i nacken, och stelheten spred sig snabbt nedåt hela ryggen. Det kändes som om en blixtnedslag hade slagit ned i huvudet och gick nedåt ryggraden. Jag tänkte att nu dör jag, för det här var inte den vanliga värken. Jag önskade nu bara att jag inte skulle bli liggande på gatan utan hinna hem.

Jag tog vägen nedåt Skolgatan för att komma ifrån den värsta trafiken. Vid övergångsstället, mitt för Karlskoga Tidning, tyckte jag att jag stod en evighet, innan jag kom över gatan. Det var så svårt att iaktta trafiken från båda håll, eftersom jag var så stel i nacken att jag knappast kunde vrida på huvudet. Till slut skulle jag uppför Bankliden. Jag tyckte det var det tyngsta jag varit med om – att släpa cykeln uppför backen. När jag äntligen kom hem, gick jag genast och lade mig.

I det längsta ville jag tro att det bara var en svårare variant av min vanliga huvudvärk. Jag brukade inte kräkas, men nu gjorde jag det gång på gång, och styvheten i nacken gav inte med sig. Så fort jag lyfte på huvudet, blixtrade det till av smärta i huvudet och nedåt nacken och ryggraden. Till slut måste jag inse att det var något allvarligt och bad min make att ringa efter ambulansen, som kom efter några minuter. – Jag kunde själv inte hålla reda på tiden, men av KH:s anteckningar framgår att det var omkring kl 18.30. – När jag sedan kom till akutmottagningen, fick jag ligga en timme med den där hemska värken, innan någon läkare kom och tittade på mig. Jag fick då en spruta som inte hjälpte ett dugg. Vid 21-tiden fick jag ytterligare en spruta, som inte heller hade någon effekt. Efter en stund kom läkaren och frågade, om jag inte trodde att jag kunde åka hem snart. Jag försökte då förklara att det måste vara något särskilt, eftersom jag var så styv i nacken, men det dröjde ytterligare till omkring kl 24, innan en annan läkare kom och ordinerade lumbalpunktion (dvs. prov på ryggmärgsvätskan). Efter en stund kom läkaren och satte sig på en stol bredvid mig.

Han såg mycket allvarlig ut när han berättade att jag drabbats av ”en sällsynt hjärnblödning”, som berodde på att ett bråck (aneurysm) på en pulsåder i hjärnan hade brustit. Han berättade sedan att jag nästa morgon skulle flyttas till Karolinska sjukhuset för vidare undersökning och operation. Jag skulle nu inte få lyfta huvudet, och blodtrycket skulle kontrolleras varje kvart. Jag förstod genast vad det var fråga om och att mitt tillstånd var ytterst allvarligt. Men den här läkarens uppträdande gjorde att jag ingavs en känsla av tillit, som jag just då så väl behövde.

Morgonen därpå fick jag åka i ambulans till Karolinska sjukhuset. KH följde med dit men fick besked om att han kunde åka hem. Jag fick inte ta emot besök.

Jag fick nu order om att inte lyfta på huvudet, det var livsfarligt. Närmast skulle jag nu på röntgenundersökning av hjärnan, s.k. färgskalle, för att fastställa blödningens läge, och sedan skulle jag bli tvungen att ligga så där orörlig, tills en ny ”färgskalle” gjorts efter tre veckor.

Så började ”transporten på sjukvårdens löpande band”. Man körde mig till röntgenavdelningen. På vägen dit kom jag på att jag måste få något smärtstillande för min svåra huvudvärk, och jag fick då ett stolpiller, som hjälpte något. När vi kom in på röntgenavdelningen, blev jag uppmanad att sätta mig upp. Jag förklarade att jag fått order om att ligga absolut stilla och att inte lyfta på huvudet, men det hjälpte inte, vad jag sa.

– Bråka inte nu, för vi tar lungröntgen på alla som kommer in här, sa de, och så restes jag med våld upp i sängen. Så småningom kom

jag in i det rum där ”färgskallen” skulle göras. Jag spändes fast på ett undersökningsbord, och under huvudet hade jag något hårt, som kändes hårt som sten, och jag måste ligga mycket tillbakalutad med huvudet. Ingen tog någon notis om mig. Jag fick en känsla av att jag befann mig på en verkstad, där de försökte plocka fram skruvmejslar, som passade att skruva fast mina lösa skruvar med. Sjuksköterskan, som stod på ena sidan, kråmade sig och flirtade med läkaren, som stod på den andra sidan. Bakom mig hörde jag människor som talade om vad de haft för roligt för sig kvällen förut, och vad de planerade för den här kvällen. Jag var fruktansvärt torr i munnen och bad att få något att dricka, men det kunde jag inte få, svarade man. Slutligen dök det upp en läkare, som faktiskt hade klart för sig att det var en levande människa de hade där på undersökningsbordet, och det kändes genast bättre. Han förklarade för mig ungefär hur lång tid det skulle dröja, innan det var klart osv.

Sedan blev det ett uppehåll i arbetet, och jag antog att det var personalbyte, ty plötsligt stod det en sjuksköterska vid min sida och frågade hur jag mårde. Hon beklagade att jag hade det så hårt under huvudet och måste ligga så mycket tillbakalutad, men det gick inte att ordna på annat sätt, sa hon. Hon hjälpte mig att skölja munnen med litet vatten. Bara att jag blev behandlad som människa gjorde att jag kunde uthärda påfrestningarna bättre.

Efter tre timmar var undersökningen klar, och jag fördes tillbaka till avdelningen. Jag bad då att få samma slags stolpiller för värken som före undersökningen. Man svarade då att ett sådant kunde jag inte få, för det innehöll ämnen som kunde framkalla en ny blödning. Jag

kunde inte låta bli att tänka på vilka chanser jag hade att överleva, när jag inom loppet av tre timmar två gånger utsatts för livshotande behandlingar.

Dagen därpå kom en ögonläkare och en kandidat för att undersöka ögonbottenarna m. m. Jag blev mycket glad att få träffa en ögonläkare, för jag hade ju sedan 14 dagar dragits med en svår ögonkatarr. Jag bad därför att få ögondroppar. Läkaren skrattade och sa:

– Här ligger ni för en så allvarlig sjukdom, och så börjar ni tala om en så banal åkomma som ögonkatarr. De skrattade båda två, och jag kände mig ovanligt dum.

Under dagens lopp blev emellertid katarren allt svårare. Det kändes som om jag hade sandkorn som skavde i ögonen. Huvudvärken blev ännu svårare på grund av det. Natten som följde var ohygglig. Så snart överläkaren gick rond dagen därpå, tog jag åter upp frågan om ögonkatarren. Ögonfransarna klibbade då ihop. Jag hade svårt att se upp, och ögonlocken var svullna. Överläkaren såg nästan förtjust ut och höll en kort föreläsning för de övriga om att detta var en katarr som var typisk för subaraknoidalblödningar. Jag drog då den slutsatsen att jag redan hade haft en lindrigare blödning för 14 dagar sedan, när den här katarren började, och ändå hade jag gått i fullt arbete. Undra då på att jag känt mig trött och att benen hade vikit sig under mig och att det snurrat runt i huvudet och svartnat för ögonen en dag, när jag skyndat mig uppför en skoltrappa.

Jag fick nu vänta på att en annan ögonläkare skulle komma och ordinera ögondroppar. Sedan dröjde det en hel dag, innan de kom från apoteket.

Under de första tio dagarna låg jag med dropp. Jag fick inte tala mer än när jag behövde hjälp med något, inte läsa, inte höra på radio, inte ta emot besök – utom fem minuter i taget enstaka gånger av min make och son. – Gardinerna var fördragna, så att man inte kunde se ut, och det var halvskumt i rummet. Jag fick inte ens ringa på ringklockan, utan det var alltid ett extravak i rummet, som skulle sköta om mig och mina kamrater och se till att vi hade det vi behövde. Ibland låg jag ensam på ett rum, ibland hade jag en eller två kamrater, men de var lika sjuka som jag, och vi hade ingen kontakt med varandra.

När man ligger så där lågt med huvudet, kan man inte se personer i rummet, förrän de kommer alldeles intill sängen. Jag började förstå hur en fånge kan känna det i isoleringscell. En dag blev jag plötsligt flyttad till ett enskilt rum, där gardinerna inte var fördragna. När jag tittade ut genom fönstret, såg jag en tallkrona som avtecknade sig mot himlen. Det var en fantastisk upplevelse för mig just då, men den varade nog inte mer än en eller två minuter, innan gardinerna drogs för. En annan gång ”rann” det in lite underhållning från Hylands Hörna från TV:n i dagrummet strax intill genom en dörr som stod på glänt någon minut. Det var också en upplevelse. För övrigt hade jag ingenting annat att göra än att ligga och titta i taket, medan tiden kröp fram minut för minut, och det sprängvärkte i huvudet. Det var oerhört svårt att så där plötsligt ”gå ner i varv” och inte få företa sig någonting efter att ha haft så mycket att göra tidigare – men tankarna kunde jag inte hejda. De trängde sig bara på, och det var massor av saker som jag funderade på.

Plötsligt stod det klart för mig att om jag överlevde det här, måste jag försöka skriva och berätta om de erfarenheter jag haft i arbetet och privat. Vanliga enkla vardagsproblem, som vem som helst kan känna igen, kan säga mycket om det samhälle vi lever i. De som blivit robotar i ”samhällsjättens” tjänst skulle inte förstå ett dugg av vad jag menar, men de som ännu har medmänskliga känslor kvar skulle förstå mig.

De här tankarna kring ”samhällsjätten” och hans robotar fick mig plötsligt att minnas en uppsats som KE skrev när han var 10 år (1963). Jag kom ihåg den så väl och upptäckte hur symboliken i den passade in med mina funderingar just då. Så här lyder den något redigerad:

”Den blå strålen

I natt drömde jag att min kamrat och jag gick upp till det där lilla huset på kullen. Det brukade synas ett intensivt blått sken därifrån. När vi tittade in genom fönstret, såg vi en stor jätte som satt vid ett bord, och framför sig hade han en apparat, och det var från den som den blå strålen kom.

Vi ’sögs’ plötsligt in i ett stort rum, där det var mycket folk församlade. Från en högtalare talade jätten om att han nu skulle förvandla allesammans till robotar genom att lysa på oss med den blå strålen. Först skulle vi förlora all känsla för andra människor. Vi skulle inte tycka om någon och inte tycka synd om någon heller. Till slut skulle vi förlora känslan för oss själva. Vi skulle inte känna någon smärta, och vi skulle inte känna oss glada eller ledsna över

något som hände.

Då utropade jag: 'Men då håller vi ju på att dö!' Då svarade jätten: 'Ja det är just det som är meningen. Ni ska dö själsligen. Det är på det sättet som jag ska erövra världen. Jag har en hel skolklass som jag snart fått makt över, och så finns det ju hela städer och samhällen som jag mycket lätt kan erövra med min blå stråle.'

Efter en stund skulle jag försöka säga något till min kamrat men upptäckte att jag inte hade någon mun att tala med. I stället kom mina tankar fram på en TV-skärm på magen. Det kändes förfärligt att hela mitt liv ha haft en mun att tala med och så plötsligt har man ingen. Ögonen hade ersatts med kameralinser, och benen hade förvandlats till hjul ... Skulle vi förbli så här nu på grund av att en dåre ville erövra världen? Jag kände tomheten och längtan efter att åter bli människa.

Jätten såg på TV-skärmarna att jag och min kamrat var fientligt inställda till honom. Förvandlingen till robotar hade därför inte gått så bra. Antagligen hade vi någon skruv som satt lös, och han gav sig iväg för att hämta en skruvmejsel för att skruva fast de lösa skruvarna. Då upptäckte vi att jätten och hans kumpaner hade byggt en maskin, som kunde förvandla en robot tillbaka till människa igen. Antagligen trodde de att de någon gång i framtiden skulle kunna behöva en vanlig människa till hjälp med någonting. Innan jätten kom tillbaka, hade vi förvandlat oss med den där maskinen till människor, och det kändes underbart att åter ha en mun att tala med och ben att gå på, och sedan flydde vi därifrån."

Efter den här tankeutflykten blev jag åter medveten om att jag låg på Karolinska sjukhuset, och mina tankar fortsatte att kretsa kring min egen situation.

Nu har jag fått en ordentlig smäll av ”samhällsjätten”, som tänkt ut hela samhällssystemet med dess lagar och förordningar, tänkte jag, och jag hade väl varit lite för kritisk mot allt det där, så nu hade jag fått mitt straff. ”Jätten” hade smällt till så hårt att jag kanske inte skulle överleva. Och vad hade jag egentligen åstadkommit med allt mitt arbete? Visserligen hade jag ibland kunnat hjälpa enstaka elever med deras problem, men jag hade inte uträttat något som var av bestående värde.

Jag låg där alltså och kände mig misslyckad, och plötsligt insåg jag att jag hade tvingats arbeta på alldeles fel sätt. Jag såg mig själv som om jag hade befunnit mig i en båt som det trängde in vatten i och hur jag hade försökt ösa ur vattnet. Hur jag än arbetade, så räckte det inte, utan jag blev bara mer och mer överansträngd.

Det sägs att när en människa håller på att drunkna, så passerar hela hennes liv revy, och det blev så också för mig att jag började tänka tillbaka på mitt liv, så långt jag kunde minnas. Det var precis som om jag såg hela mitt liv på en långfilm för andra gången. Jag såg mängder av detaljer som jag inte hade märkt när jag upplevt dem, men som jag nu efteråt kunde se.

Händelser som jag förut trott var rena tillfälligheter, upptäckte jag nu tillhörde samhällsmönstret.

Det var en mängd frågor som dök upp. Måste man verkligen bli så sjuk att man inte vet om man ska överleva, innan man börjar

reflektera på allvar över vårt sätt att leva i det här samhället? Vad vill vi med våra liv, och vart är vi egentligen på väg? Det slog mig plötsligt att den där "samhällsjätten" är den som bestämmer hur vi ska tänka och handla. Han har skaffat sig mycket effektiva medel och metoder för att få oss att lyda. Hög status och standard är sådana hjälpmedel som får samhällets hjul att snurra och som får oss dit han vill.

För att klara sig i konkurrensen måste man visa sig duglig. En hög standard är en bra skylt utåt, som visar att man är en duglig person i vårt samhälle. Om man dessutom kan klättra så högt som möjligt på statusstegen, är det ännu bättre – tror man.

Men vad kostar det i mellanmännisklig kontakt när man samtidigt måste trampa ner andra för att själv komma sig upp? Att man håller på att stressa ihjäl sig i arbetet och att problemen hopar sig mer och mer, det vill man inte erkänna ens för sig själv. Alla andra klarar ju allting så bra, varför ska jag vara sämre osv. Men det är ju det som är fel, tänkte jag vidare, att ingen vill erkänna att de har problem. Vi sprider själva ut dimridåer omkring oss, för att ingen ska se hur vi egentligen har det. Det är ju det som hjälper "samhällsjätten" att styra människorna, dit han vill och få allting att verka så bra.

Jag började också fundera över varför jag hamnat i den här situationen. Jag hade blivit utsliten av en för stor arbetsbörda och dessutom sjuk och ändå tvingad att fortsätta. Jag tänkte på alla gånger jag fått höra av min omgivning att ingen människa behöver gå och arbeta när hon är sjuk. Jag måste ju då ha gjort fel på något sätt. Men så kom jag ihåg att jag hade ju inte haft något annat att

välja på än att bli förklarad för psykiskt sjuk.

Jag frågade avdelningsläkaren vad min hjärnblödning berodde på. Han svarade att den berodde till stor del på överansträngning. Det var det som kändes så viktigt att få erkänt, ty jag hade ju kämpat mot att man ofta inte vill erkänna de verkliga orsakerna till problem eller sjukdomar utan hittar på undanflykter.

Jag konstaterade också att läkarna är mycket skickliga nu för tiden med en hel del, men det gäller då för patienten att välja sådana sjukdomar som läkarna förstår sig på. Det går efter löpande band-principen. Har man inte en sjukdom som råkar vara inprogrammerad på det löpande bandet, får man ingen hjälp. Men nu hade jag råkat få en sällsynt hjärnblödning som det fanns särskilda avdelningar för på våra större sjukhus, och därför hade jag förmånen att få ligga här 3–4 veckor framåt, om det ville sig så att jag skulle överleva.

När huvudvärken var som värst, tänkte jag ofta på alla som satt i fängelse och som utsattes för tortyr i Spanien, Vietnam, Sydafrika, Brasilien osv. Jag försökte föreställa mig, hur det skulle kännas, om den svåra värken berodde på att jag utsattes för tortyr, för att jag själv och mina kamrater skulle tvingas ännu djupare ned i förtrycket. Då kändes det förfärligt att tänka på alla människor som så ofta säger att vi behöver väl inte bry oss om hur människor har det i andra länder. Jag funderade i timtal på hur man skulle kunna slå hål på människors likgiltighet inför andra människors lidande.

Jag kom också ihåg hur jag på fredagseftermiddagarna, när jag gick hem från arbetet, brukade se ungdomarna som stod utanför Systembolaget och sålde Vietnambulletinen och samlade in pengar

till Vietnam. Jag tyckte att jag många gånger arbetade så ensam inom skolan för att få förståelse för elever som inte orkade med den hårda konkurrensen. När jag då kom från en hård arbetsvecka och såg de här ungdomarna kände jag en stark gemenskap med dem. Ibland stannade jag och köpte en tidning och resonerade med dem, och jag märkte hur jag började se de problem som jag själv brottades med mot en ny bakgrund.

När jag nu låg där med så oändligt mycken tid att bara tänka, kunde jag väga mina egna erfarenheter mot vad jag fått lära mig i diskussioner med ungdomarna. Jag förstod hur viktigt det är att inte bara avskärma sig från åsikter som man vet alltför litet om och som man tror att man inte kan acceptera. Det är genom att utbyta åsikter och erfarenheter som man så småningom kan komma fram till lösningar på problem.

En dag, strax innan jag blev sjuk, var det en av FNL-arna som frågade om jag ville gå med på ett föredrag om Vietnam, och det gjorde jag. Det var mycket, som sades där, som jag nu låg och tänkte på.

Det var en natt som jag trodde att min sista stund var kommen. Vi hade fått ett extravak, som antagligen inte alls var insatt i arbetet på avdelningen. – I allmänhet var de här extravaken mycket duktiga, och flera av dem har jag nog att tacka för att jag lever. Inte desto mindre är det ju olyckligt att det plötsligt dyker upp någon som på grund av bristande information eller utbildning kan riva ned vad de andra med mycken möda byggt upp. Så skulle det ju inte få vara inom sjukvården, men det är tyvärr så ibland – Jag hade fått en

spruta vid 6-tiden på kvällen, men redan vid 8-tiden hade det börjat värka så förskräckligt att jag bara låg och väntade på att nattsyster skulle komma. Hon brukade gå rond vid 9-tiden, och jag skulle försöka härda ut till dess. Samma eftermiddag hade underläkaren förklarat att jag måste säga till om smärtstillande medel, om värken blev svår, annars kunde jag riskera att få en ny blödning. Strax efter kl 9 frågade jag extravaket om inte nattsyster skulle komma snart, för jag måste få en spruta mot min svåra huvudvärk.

– Hon har alldeles nyss gått, svarade hon, så det är för sent nu.

Eftersom jag låg så lågt med huvudet, kunde jag inte se någon förrän man var alldeles intill sängen, och därför hade jag inte sett när nattsyster var inne. Jag tyckte det var egendomligt att hon under rondan inte hade kommit fram till sängen och frågat hur jag hade det.

Sedan sade jag till flera gånger att jag *måste* få något mot värken men fick bara svaret att jag inte skulle ha mer. Jag hade då ännu inte lärt mig att säga ifrån på rätt sätt. Jag var alldeles förtvivlad, för jag kunde ju inte ringa själv på nattsyster. Det var ju extravaket som skulle se till att vi fick vad vi behövde. Jag funderade nästan panikslagen på hur jag skulle bete mig. Slutligen kom jag ihåg att en vademecumkompress på pannan brukade lindra. Sedan extravaket hjälpt mig med den, kändes det något bättre.

Medan jag låg där, kom jag att tänka på det där mötet som jag varit med på dagarna innan jag blev sjuk. Mötet hade avslutats med att alla sjöng Internationalen. Jag tyckte plötsligt att den sången passade mig så bra just då så jag sjöng tyst för mig själv: ”Upp till kamp emot

kvalen, sista striden det är ...” om och om igen hela natten. Jag kunde bara de där orden, men jag tyckte att de hjälpte, de distraherade så att jag stod ut med värken och klarade mig igenom natten på det viset, men så snart dagpersonalen kom, bad jag om en spruta. Jag var då så spänd av värken att musklerna var alldeles hårda. Sprutan gick nätt och jämt in. Innan sprutan hann göra verkan, blundade jag, och det kom som röda vågor över ögonen. Jag tänkte att nu är det nog en ny blödning på gång, men så småningom började det bli bättre. Senare på dagen, när en av sjuksköterskorna kom in på salen, tog jag upp frågan om den uteblivna sprutan under nattpasset. Hon svarade då att nattsköterskan säkerligen inte haft tid att ge mig en spruta. Jag kunde då inte låta bli att fundera över sjukvården. Man bygger stora och pampiga sjukhus med toppmodern teknisk utrustning, och man har skickliga läkare och sjuksköterskor och annan personal, men samtidigt kan en patient få dö, därför att personalen inte har tid att ge patienten den vård som behövs.

Jag var nog egentligen en ovanligt lugn patient antagligen därför att jag hade så mycket som sysselsatte mina tankar. Mina kamrater blev ibland alldeles ifrån sig och sa att de inte stod ut med att ligga så där längre. Två av dem låg inte tillräckligt stilla och fick därför nya blödningar. En gång sa en sjuksköterska till en av mina kamrater, när hon blev så där orolig:

– Titta på fru Tallmo, så stilla hon ligger, hon har funnit melodin.

Då log jag för mig själv och tänkte: Ni skulle bara veta vilken melodi jag har funnit.

På Regionsjukhuset i Örebro

När jag legat på Karolinska i nära fyra veckor, fick jag plötsligt besked om att läkningen gått så bra att någon operation inte behövde göras. Efter en timma var jag på väg i ambulans till Regionsjukhuset i Örebro (RSÖ).

Under de 9 dagar som jag låg på RSÖ fick jag uppleva hur det kändes att få sitta uppe i sängen och äta, att få stiga ned på golvet osv. efter den här, som jag tyckte, så oändligt långa tiden i isolering och ovisshet.

Den 20 december fick jag resa hem. Huvudvärken ville dock inte ge med sig. Jag fick ta flera tabletter om dagen för att hålla värken något så när på uthärdlig nivå, och jag var mycket trött.

Den 8 mars skulle jag in för kontroll på neurologen på RSÖ. Innan jag åkte fick jag förmaningar av mina anhöriga att jag måste se till att bli sjukskriven terminen ut, eftersom jag fortfarande hade så svår huvudvärk.

Jag förstod att mina anhöriga kände sig oroliga för att jag skulle råka ut för samma öde igen, och jag tänkte att nu var jag faktiskt skyldig både dem och mig själv att se till att jag inte blev behandlad hur som helst.

Men det skulle visa sig att det inte är så lätt som man tror att få bestämma litet över sitt eget liv och sin hälsa. Man får minsann kämpa hårt, om man inte ska bli nerslagen på nytt.

Doktorn ansåg att jag skulle kunna börja arbeta den 1 maj. Han

räknade på fingrarna hur många månader det var sedan jag sjuknade, och nu sa fingrarna att jag var frisk och kunde börja arbeta. När jag sa att jag säkert behövde få ledigt terminen ut sa han att det där arbetet inom skolhälsovården var väl inte så märkvärdigt, det var väl bara att göra det jag orkade. Det for en massa tankar genom mitt huvud. Här hade jag talat om hur svår huvudvärk jag fortfarande hade, men det tycktes inte beröra doktorn nämnvärt. Många av mina vänner och bekanta hade tyckt att jag burit mig dumt åt som inte ordnat så att jag blivit sjukskriven när jag hade så svår huvudvärk, innan jag fick hjärnblödningen, men huvudvärk var tydligen något som inte räknades. Förstår inte läkarna hur ansträngande det kan vara, ja farligt till och med, att pressa sig till att arbeta under sådana förhållanden? Det kändes så fel på något sätt. Jag hade arbetat och hankat mig fram under så många år, trots sjukdomar av olika slag, utan att en enda gång ha varit sjukskriven. Och nu skulle jag få känna det som om jag försökte pressa mig till mer sjukledighet, än jag behövde, för så verkade det på doktorn. Men jag kom ihåg vad mina anhöriga hade sagt och tänkte att nej, nu skulle jag inte ge mig. Trots att jag kände mig nästan kriminell, för att jag var rädd om min hälsa, så lyckades jag stå på mig, så att jag blev sjukskriven till terminens slut.

Två dagar efter det här läkarbesöket dog min bror helt hastigt, och detta blev naturligtvis ett hårt slag för mig.

När höstterminen närmade sig, kände jag mig mycket pressad. Jag visste inte hur jag skulle få doktorn att förstå att jag inte orkade börja arbeta ännu. Huvudvärken var fortfarande mycket svår, och

jag hade väldigt ont i ryggen efter bäckenbensbrotten, vilket gjorde att jag sov dåligt på nätterna.

Innan jag skulle på återbesök tog jag mod till mig och skrev ett brev till doktorn och berättade ingående om hur jag hade det. Det blev då bestämt att jag skulle sjukskrivas tre månader till.

Varje gång jag skulle in till doktorn, kändes det som om han mätte upp mitt liv i sjukskrivningsperioder och om jag inte hann bli frisk, tills han bestämde att jag skulle friskskrivas då var jag ju i samma förtvivlade situation som före hjärnblödningen. Men nu var det den skillnaden att jag var starkt medveten om vad jag kunde råka ut för om jag började arbeta, innan jag var fullt återställd.

Det är svårt att beskriva hur förnedrande det känns att bli tvingad att slåss för sitt liv på det här sättet. Att sitta där och känna sig dödstrött och med sprängande huvudvärk och höra doktorn tala om hur frisk man är.

När jag kom tillbaka i november 1973, bestämdes det att jag skulle läggas in för en del prover. Ett av proven går till så att man sprutar in radioaktiva isotoper genom ryggmärgskanalen upp i hjärnan. Vid ett vanligt ryggmärgsprov används en lite grövre kanyl än vid det här ingreppet, och då brukar man vara tvungen att ligga lågt med huvudet minst ett dygn efteråt, för att man inte ska få huvudvärk. Så fick man emellertid inte göra vid det här provet. Efter ett par timmar fick jag gå ner på isotoplab, och efteråt fick jag en svår huvudvärk.

Isotopprovet misslyckades, så att jag måste komma tillbaka i mitten av januari 1974, och då blev det likadant igen. Det hjälpte inte att jag talade om att jag fått huvudvärk förra gången och att jag trodde

att det berodde på att jag inte fick ligga lågt med huvudet tillräckligt länge efter injektionen i ryggmärgskanalen. De flesta som jag talat med och som gått igenom detsamma hade också fått svår huvudvärk. Om läkarna lyssnade lite mer på vad patienterna säger, så skulle de få lära sig en hel del, men det är väl så att det ska gå efter en viss rutin, och då bryr de sig inte om vad patienten säger. Jag kände mig så utlämnad på något sätt. Jag förstod också att om det här provet inte visade på något fel, skulle jag förklaras för frisk, hur dålig jag än kände mig. Nu var det den här apparaten på isotoplab som bestämde, om jag skulle förklaras frisk eller sjuk.

En dag satt vi fem patienter kring ett bord i matsalen och berättade för varandra om vad det var för fel med oss och vad det var som gjort att vi hamnat på sjukhus. Jag berättade att man på Karolinska hade sagt att det var överansträngning som utlöste min hjärnblödning.

En som arbetat på ett bygge sa att cheferna var som tokiga, för att bygget måste vara färdigt en viss tid.

– Det var inte fråga om hur mycket vi orkade, sa han, utan det var ett förfärligt jäkt, och en dag föll jag ihop.

Han hade fått en liknande hjärnblödning som min.

– Och här går jag nu efter snart ett år, och huvudet bara värker, men det ska det ju inte göra, fortsatte han, och nu har jag blivit försökskanin.

Det var likadant för honom som för mig att man räknade på fingrarna för att konstatera när han skulle vara frisk.

En fru, som stått i många år vid en alldeles för låg diskbänk, hade fått förskjutning i ryggkotorna och hade besvärats av ischias

under flera år. Hon hade förgäves begärt att få diskbänken höjd, och en dag sjuknade hon med svår huvudvärk och kräkningar. Efter röntgenundersökning konstaterades att en del halskotor var felställda, så att de tryckte på en nerv. Det hade gått för långt, så det var ingenting att göra åt. Hon får nu gå där med sin huvudvärk och ischias och allt detta för att hennes arbetsgivare inte ens kunde kosta på att höja på en diskbänk.

En fabrikssömmerska berättade att hon fått sina skador i arbetet vid symaskinen.

En målare hade blivit förgiftad av färgerna, som används nu för tiden, så han låg där för utredning. Han och hans kamrater hade upptäckt att deras minne blev allt sämre.

Vi kom överens om att ingen av oss fem skulle behöva vara här på sjukhuset och gå igenom en massa tidskrävande och påfrestande undersökningar, om vi inte hade haft så skadliga arbetsmiljöer. Det är ju sådana här missförhållanden som gör att vi har så många sjukvårdsplatser upptagna i onödan. Den förebyggande vården behöver ju verkligen börja på arbetsplatserna.

Vi tyckte att det skulle vara intressant att gå runt på RSÖ och ta reda på hur många patienter som tog upp platser av samma anledning som vi, dvs. på grund av skadlig arbetsmiljö.

Vi resonerade också om en kamrat som häromdagen, enligt vår mening, på ett bryskt och omotiverat sätt skickats till ”psyket”.

– Ja, det är så här det går till, konstaterade vi. Först knäcks man i arbetslivet, och om man sedan inte skyndar sig att bli frisk på viss tid, skickas man till psyket och får äta Valium, och så har man fått

ett nytt problem, eftersom det är en vanebildande medicin. Så går det till att knäcka människor som inte kan bli friska efter löpande band-principen, när de kommer under vård.

Vi var alla upprörda över hur litet en människas liv och hälsa värderas nu för tiden.

Första gången jag talade med doktorn, hade han sagt att den ansträngande heltidstjänst som jag haft, kunde jag inte gå tillbaka till. Jag borde alltså bli halvt sjukskriven till att börja med. Men när doktorn senare sa att det var väl inte så märkvärdigt med skolhälsovård, det var väl bara att göra det man orkade, började jag bli ängslig för att han hade glömt hur jag hade det i arbetet. Därför hade jag skrivit ett brev till honom, innan jag lades in den här gången. Jag tänkte att jag måste ju försöka få honom att förstå vad det var för ett arbete han skulle skicka mig tillbaka till. På grund av huvudvärken tyckte jag det var arbetsamt att skriva om allt som behövdes. Därför bifogade jag ett par artiklar, som jag skrivit om skolhälsovård och ett utdrag ur ”Insändaren”, som till en del visade vilka problem vi har att arbeta med. Sjukhusläkarna tror ju i allmänhet att skolhälsovård är ett lätt arbete, så jag tyckte att det var nödvändigt att doktorn fick veta hur det låg till.

Jag hade inte tänkt på att jag var kritisk mot myndigheter och att det kanske inte passade honom.

Den dagen då jag skulle skrivas ut kom doktorn in på salen tillsammans med underläkaren och en sjuksköterska och sa att till och med den sista februari skulle jag sjukskrivas. Det skulle underläkaren sköta om. Sedan var det bara att börja arbeta, sa han.

Jag satt där med min huvudvärk och min onda rygg och undrade hur det här skulle bli nu? Till doktorn sa jag att jag fortfarande var så trött och inte kände mig frisk.

– Ja, det har ingen betydelse, sa han, det beror på att ni inte har arbetat på så länge.

– Menar doktorn att jag ska gå tillbaka till min heltidstjänst? Det har ju varit tal om att jag skulle sjukskrivas halvt till en början, påminde jag honom.

– Jag menar ingenting, svarade han bryskt med tonvikt på varje ord. Ni får ringa mig sista dagarna i februari för närmare besked.

Ja, det var ju en lämplig behandling, tänkte jag, att låta mig gå i ovisshet om hur det skulle bli till sista dagarna, innan jag skulle börja arbeta.

– Ni var ju fullt frisk när er bror gick bort, så det var väl det som gjorde er så psykiskt deprimerad, fortsatte han. Han viftade till åt underläkaren och sa:

– Vi får remittera henne till psyket.

Jag blev helt förbluffad. Det var ju två dagar före min brors bortgång som jag varit inne hos doktorn och bett att få sjukledigt till terminens slut, för att jag fortfarande hade så svår huvudvärk. Vad hade han skrivit i journalen, som motiverat fortsatt sjukskrivning, om han ansåg att jag varit fullt frisk då?

Jag tänkte intensivt en stund, efter det att de hade gått ut. Att jag inte kunde få den hjälp jag behövde för att bli frisk skulle förklaras med att det berodde på min brors bortgång för ett år sedan, det vägrade jag att acceptera. Nej, aldrig i livet skulle jag gå med på

det. Jag kände det som om jag satt fast i en snara och inte visste hur jag skulle komma ur den. Nu skulle jag behandlas för psykisk depression precis som före hjärnblödningen. Det är naturligtvis ett bra sätt att skyffla undan människor som är obekväma, tänkte jag.

Efter att ha blivit utsatt för en sådan här ”vård” kände jag mig helt slut. När jag kom hem till stan och skulle gå uppför Bankliden, sprängvärkte det i huvudet, och jag kände mig nästan lika förbi som den gången jag hade fått hjärnblödningen. Jag tyckte att jag hade blivit så förnedrad. Ska man behöva bli behandlad på det här sättet, för att man råkat bli sjuk? Ska de få säga vad som helst åt en och ska de få kasta ut en till precis samma förhållanden som varit nära att ta livet av en? Från början hade doktorn sagt att jag aldrig skulle kunna gå tillbaka till samma tjänst som förut, men när jag vågat anmärka på bristerna inom sjuk- och hälsovård blev mitt liv inte värt så mycket helt plötsligt.

När jag kom i närheten av grinden hemma, stod KH där och tog emot mig. Han hade sett på långt håll, så fort jag kommit uppför backen, på mitt sätt att gå att det var något särskilt som hade hänt. Jag bara ramlade in och sjönk ner i en stol. Det kändes skönt att vara hemma och få berätta för KH och KE vad jag varit med om.

Medan vi satt där och pratade ,började det klarna för mig mer och mer. Det var ju just de missförhållanden som jag kämpat så hårt mot som jag nu själv råkat ut för. Om jag nu bara fann mig i den här behandlingen då skulle jag ju ge upp allt jag arbetat för i så många år. Nej, här hjälpte det inte att vara ledsen, här gällde det att fortsätta att slåss. De där dimridåerna, som makthavarna älskar att omge sig

med, skulle då inte jag hjälpa till att hålla kvar.

Jag kom också att tänka på andra fall som visar hur utlämnade sjuka människor ofta är.

En fru i 55-årsåldern, med ett arbete där hon ofta fick lyfta tungt, hade sökt på akutmottagningen på Karolinska.sjukhuset. Hon berättade för doktorn att hon hade svårt för att andas och förfärliga smärtor i ena sidan från bröstet ända ner i benet. Hon hade också svårt för att gå och orkade inte med sitt arbete. Läkaren svarade: ”I den här åldern inbillar man sig så mycket. Jag kan inte sjukskriva er mer än en vecka för det är inget fel på er.” Hon kände sig desperat och arbetade tills hon höll på att stupa. Hon kom in på sjukhus, där hon opererades. Hon berättade:

– Det var en bit av stora pulsådern i magen som byttes ut. Så snart jag orkade tala efter operationen, sa jag till läkarna på rondan: ”Är det så här det går till när man blir opererad för inbillningssjukan?”

En städerska i 55–60-årsåldern känner sig utsliten och sjuk med värk i rygg och leder. Hon blir ibland sjukskriven under korta perioder men har ofta träffat läkare som anser att hon är för frisk för att sjukskrivas. Vid sådana tillfällen är hon ibland så dödstrött att hon inte orkar med sitt arbete och får ta en släkting till hjälp. Hon har en gång sagt att på hennes gravsten ska det stå: ”Här vilar en kärnfrisk.”

En målare sökte läkare, för att han misstänkte att han blivit hjärnskadad på grund av gifter i färgerna. Läkaren svarade: ”Jag har målat fönsterkarmarna utvändigt på min sommarstuga, och inte har jag blivit hjärnskadad.”

Det är naturligtvis fel att generalisera, för det finns givetvis många läkare som har förståelse för sådana här problem med skadliga arbetsmiljöer och hur slitsamt och stressande ett kroppsarbete kan vara. Men problemet för patienterna är ju att det ofta är en slump som avgör vilken läkare de träffar.

Nästa gång jag kom in till RSÖ fick jag träffa samma läkare som hade undersökt mig när jag kommit från Karolinska sjukhuset. Det var en mycket hygglig och förstående läkare, som jag fått bra kontakt med.

Redan i början av samtalet förklarade jag att jag inte ämnade finna mig i någon annan diagnos än den jag redan hade. Doktorn frågade mig då vad jag ansåg om förhållandet mellan fysisk och psykisk sjukdom.

– Enligt min mening hör det fysiska och psykiska intimt samman, förklarade jag. Det är därför fel att renodla begreppen så som när läkarna förklarar att en viss åkomma är psykisk, medan fysiska åkommor behandlas utan hänsyn till det psykiska. En person kan arbeta under en hård fysisk press, exempelvis med ett hårt tryck på ryggen, som i sin tur kan orsaka en svår ischias. Den som får gå med en svår värk dag ut och dag in blir givetvis också psykiskt nere till slut. Om man i stället arbetar under en svår psykisk press kan det resultera i ett magsår, en hjärtinfarkt, huvudvärk osv. Att de sjukdomar som rubriceras som psykiska har ökat år från år beror inte på att människor överlag har sämre psykisk kondition än förr utan på den allt hårdare fysiska och psykiska pressen i samhället, men det är det förhållandet som läkarna hjälper till att dölja genom att

förklara en person för enbart psykiskt sjuk. Då inriktas intresset på att det är fel på patienten, inte på förhållandena i den miljö han lever, och så kan samhället fortsätta att producera sjukdomar på löpande band. Nu har jag nästan riskerat livet för att få en riktig diagnos, och den tänker jag inte släppa i första taget. Jag reagerar också mot att det har blivit en rutin att remittera till psykiatrisk vård, när det inte går att lappa ihop patienter tillräckligt fort.

Doktorn lyssnade intresserat på mig, och jag fortsatte därför:

– Jag vill naturligtvis inte förneka att det finns psykiskt sjuka människor, men psykiaterna får ju inte tillräckligt med tid att ge dem en riktig behandling när psykvården mer och mer används som avstjälningsplats för personer som slås ut av samhället.

Jag förklarade till sist att jag snarast möjligt ville börja arbeta, men inte under samma förhållanden som innan jag fick den hårda smäll som varit nära att kosta mig livet. Jag ämnade inte börja arbeta så länge som jag inte kände mig tillräckligt stark. Om det inte gick att ordna genom sjukskrivning, tänkte jag begära tjänstledigt på grund av kvarstående sviter efter överansträngning i arbetet.

Doktorn sjukskrev mig till terminens slut, och sedan bad jag själv att få börja arbeta med halv sjukskrivning höstterminen 1974.

Vi blev till sist helt överens om att jag inte var i behov av någon psykiatrisk vård.

KE söker arbete. Svartlistning

När KE hade tre veckor kvar på sin värnpliktstjänstgöring sökte han och fick arbete i smedjan i Bofors. Han var så glad när han kom hem och meddelade det.

– Nu du morsan ska jag äntligen få tjäna pengar så jag kan hjälpa er lite här hemma. Jag ska i varje fall kunna betala ordentligt för mat och husrum, sa han.

Han berättade att han hade fått gå runt på arbetsplatsen och hälsa på sina blivande arbetskamrater. KH och jag gladdde oss åt att KE nu hade ett arbete till att börja med.

En dag i början av april skulle KE enligt överenskommelse infinna sig först till läkarundersökning och sedan på den avdelning som han skulle börja arbeta på. Han duschade innan han skulle iväg, och jag hörde hur han visslade glatt, när han klädde sig, och jag smittades av hans glädje. Han sa hej, och så gav han sig iväg.

Det dröjde inte länge förrän han var tillbaka igen, och jag fick en obehaglig ”Bofors-känsla” i kroppen. KE berättade att när han kom till jobbet fick han veta att hans namn inte fanns upptaget på listan över dem som skulle börja där. Han trodde att det måste vara ett misstag och sökte upp vederbörande personalchef som meddelade att det hade blivit ändrade förhållanden. Det fanns faktiskt inget arbete åt honom.

KE gjorde sedan två nya försök att få arbete vid Bofors, men medan hans kamrater gick omkring där med sina anställningspapper fick

KE åter det beskedet att det inte fanns något arbete åt honom.

En av de här dagarna, när KE förgäves sökte arbete, gick jag förbi Stadsbiblioteket. I skyltfönstren stod fyra stora fina färgfoton med texttrutor i ena hörnet. Vid närmare påseende upptäckte jag att fotona var från AB Bofors verkstäder. De gjorde reklam för vilken trivsamt miljö de som sökte arbete vid företaget kunde få arbeta i. Texten uppmanade alla som ville ha arbete att anmäla sig till någon av personalcheferna. Det fanns arbete åt såväl utbildad som outbildad arbetskraft. Hela sommaren stod de här bilderna och ropade efter arbetskraft till Bofors.

KE gav sig inte utan ringde upp personalchefen igen och frågade varför just han inte fick något arbete, när andra som sökte fick. Då svarade personalchefen till slut:

– Du är inte önskvärd här, och varför kan du nog räkna ut själv.

Efter det svaret var det ju fritt fram att räkna ut vad som låg bakom.

När KE gjorde sin värnpliktstjänstgöring vid A 9 i Kristinehamn, hände den s k rökgasolyckan på våren 1974 vid I 3 i Örebro. Vid en övning, som inte var tillräckligt väl förberedd, kastade ett befäl in en rökhandgranat eller rökfackla i en skyddstunnel, där ett 10-tal värnpliktiga befann sig, helt ur stånd att skydda sig eller komma undan. Det ansvariga befälet bröt klart mot säkerhetsbestämmelserna. Två soldater skadades så svårt att de antagligen skulle få men för livet. – Senare har det framkommit att den ena av dem fick så svåra skador att han aldrig kommer att kunna arbeta utan måste sjukpensioneras.

– Den här händelsen upprörde KE och hans kamrater i högsta grad. De hade dessutom själva på A 9 varit med om ett olyckstillbud på grund av dålig planering från befälets sida. Två övningar sammanföll, så att några kamrater plötsligt befann sig i skottlinjen för en annan grupps kulor, och det var ett under att ingen blev skadad. De ansåg därför att så här ska inte de värnpliktiga behöva riskera livet och hälsan, bara för att det finns oansvarigt befäl.

På värnpliktsriksdagen framfördes krav på att skyddsombuden skulle få rätt att stoppa övningar, när befälet klart bryter mot säkerhetsbestämmelser, men kravet avslogs. KE och några kamrater beslutade då att de skulle dela ut flygblad för att på så sätt väcka opinion bland de värnpliktiga. De var fullt medvetna om att ifall de skulle protestera mot befälets tjänstefel, måste de själva begå tjänstefel genom att dela ut flygblad utan tillstånd, för ett sådant tillstånd skulle de aldrig kunna få. De tog emellertid den risken. Här gällde det ju en kamp för större respekt för de värnpliktigas liv och hälsa. Men KE hade otur, för en kamrat som såg honom dela ut flygblad gick direkt till kompaniexpeditionen och anmälde honom. Senare åtalades KE inför tingsrätten i Kristinehamn.

När böterna skulle bestämmas, frågade man om han hade något arbete. KE svarade då att han hade blivit lovad arbete vid Bofors. I rättsalen befann sig en av KE:s kamrater och ett befäl från A 9. KE:s kamrat observerade att befälet reagerade märkbart när KE sa att han skulle få arbete vid Bofors. Kamraten berättade sedan detta för KE, som just då inte trodde att det kunde ha någon betydelse.

Höstterminen 1974. Boforsinformation

Jag började arbeta på halvtid höstterminen 1974. Det skulle komma att bli en händelserik termin.

Det kändes så roligt att börja arbeta, särskilt därför att det blev under betydligt lugnare förhållanden än tidigare. Jag fick hand om Aggerudsskolan med bortåt 600 elever, och där fanns, som förut nämnts, också skolhälsovårdsmottagning. För första gången under min tid som skolsköterska behövde jag inte flänga runt mellan en mängd skolor. Jag fick en bättre kontakt med elever, lärare, kurator och rektor än jag någonsin haft. Jag kände mig på en gång så hemmastadd att jag inte kunde fatta att jag varit borta nära två år från arbetet.

Jag hade gjort vissa erfarenheter under tiden jag varit sjuk, och jag hade fått tid att tänka igenom en hel del som hänt tidigare, och jag såg sammanhangen på ett annat sätt än förut. Jag hade bl.a. sett så många patienter på RSÖ som legat inne för yrkesskador och därigenom fått upp ögonen ordentligt för hur dåligt den förebyggande hälsovården sköts. Jag trodde därför att jag drömde när jag en dag i början av terminen fick en fortbildningsplan från skolstyrelsen för läsåret 1974-75, där det meddelades att det skulle bli studiebesök på AB Bofors den 5 november. Programmet skulle "för kuratorer och skolsköterskor närmast beröra frågor om anställning, yrkesmedicinska frågor, personalvård etc"... Grupperna skulle "själva under besöket få ta initiativ för att få information om

just dessa frågor”.

När jag läste det här, så tyckte jag att det var rent fantastiskt att just yrkesmedicinska frågor, som jag hade fått inblick i under min sjukdom, skulle tas upp till diskussion. Hur Bofors brukade handla ifråga om anställning och personalvård visste jag ju också en hel del om.

Senare fick vi en inbjudan med ett mera utförligt program. Det skulle bli samling på Bofors samlingshus med föredrag, kaffe, lunch, föredrag igen osv.

Det första jag gjorde när jag kom till Samlingshuset var att ta kontakt med informationschefen. Jag räckte henne programplanen och frågade när de där upptagna frågorna skulle diskuteras. Hon satte upp ett förvånat ansikte och svarade att det aldrig varit tal om att de frågorna skulle tas upp. – Vad nu då, tänkte jag, hur kunde det här som utlovats i den första programplanen försvinna så plötsligt? Hade det kanske något samband med att mitt namn stod på deltagarlistan och att man var väl medveten om att jag vid ett par tillfällen fått en god inblick i Bofors' personalpolitik? Jag tänkte att jag avvaktar väl och ser vad som händer.

Efter de två första föredragen blev det kaffe. Just som jag hade satt mig vid kaffebordet, kom herr M, som utfärdat inbjudningsbrevet, och satte sig bredvid mig. Det var samma person som jag träffat 16 år tidigare och som förklarat att Bofors inte tar hänsyn till läkarintyg.

– De där frågorna som du tänkte ställa, började han, dom tycker jag du ska spara till ett annat tillfälle. Vi kan t.ex. bjuda hit dig tillsammans med ... låt oss säga de fyra högsta här på Bofors, och

då kan vi diskutera under litet gemytligare former.

Det kändes som om jag var en mina som skulle desarmeras. Jag svarade att jag gärna ställde upp på en diskussion, men då skulle de anställda få möjlighet att delta i diskussionen.

– Det är ju värdelöst, fortsatte jag, att bara sitta och diskutera med de fyra högsta här vid Bofors. Jag är inte intresserad av några ”gemytliga former” av det slaget i sådana här sammanhang, utan jag är intresserad av hur ni ställer er till de här problemen och hur ni behandlar de anställda.

Efter ytterligare ett föredrag fick vi gå runt i några verkstäder. Bland sevärdheterna fanns ett effektivt mordverktyg, som kunde snurra runt och mörda folk i alla väderstreck.

Det sista föredraget handlade om utbildning och arbete. Föredragshållaren talade om hur bra det var ordnat vid Bofors. Varje år fick de anställda träffa sin chef. Det kallades för intervjuer, och då kunde det komma fram att en anställd inte hade tillräckliga kunskaper för sitt arbete. Han fick då möjlighet till extra utbildning. Det är många som känner oro inför de här intervjuerna, sade föredragshållaren, men det behöver de inte göra, för det här är tvärtom en förmån.

Jaså, tänkte jag, men jag vet många som blivit knäckta av att bli undanskuffade på reträttplatser efter sådana där intervjuer.

Efter föredraget fick vi ställa frågor. En av deltagarna frågade om tillämpningen av paragraf 32. Föredragshållaren svarade att den paragrafen hade de inte använt på hela tiden som han varit på Bofors, så den hade de nästan glömt att den fanns. Då kunde jag inte

tiga längre utan sa:

– Men jag vet att Bofors inte har glömt bort att den paragrafen finns, för jag känner en person som blev uppsagd för 16 år sedan i samband med att han lyckats bättre med en konstruktion än chefen. Han har blivit så psykiskt skadad av det att han inte kunnat gå ut i arbetslivet igen. Han förklarades för oduglig som konstruktör. När han emellertid en tid efteråt blev testad på Psykotekniska Institutet fick han mycket goda resultat, när det gällde anlag för konstruktionsarbete.

Jag berättade vidare att jag visste en yngling som fått löfte om arbete vid Bofors, men efter det att han protesterat mot rökgasolyckan vid I 3 fick han besked om att han inte var lämplig vid Bofors.

De andra åhörarna sa ingenting, som visade vad de tyckte i den här frågan, och ändå visste jag att många av dem kände till liknande fall de också.

Den tystnad som följde tydde jag som att de andra tyckte att det var pinsamt att jag sagt sanningen, och jag tänkte:

– Ska man verkligen behöva sitta och höra på vilka lögner som helst? Ja, det är väl så att om man blir bjuden på information på Bofors då ska man gapa och svälja både kaffe, lunch och lögner med samma goda aptit, annars har man väl inget fint sätt.

Här satt 30 representanter för elevvården och lyssnade på information om hur bra allting var ordnat för de anställda vid Bofors, men de visade inte med en min någon upprördhet över att en 40-åring blivit knäckt för resten av sitt liv av Bofors' metoder. Ingen upprördes heller synbart över att en 20-åring blivit svartlistad

och vägrad arbete vid Bofors, därför att han visat sig ha ansvar för medmänniskors liv och hälsa.

Jag frågade mig vidare: Hur ska de här elevvårdarna kunna hjälpa sina elever med deras problem i skolan, när de tycks acceptera lögn, förtryck och orättvisor?

Hur ska de som okritiskt sväljer sådan här propaganda kunna fostra eleverna till kritiskt tänkande människor, som läroplanen föreskriver? Men alla kanske inte accepterar förhållandena? Det finns kanske någon som tycker som jag men som inte vågar säga sin mening? – Ja, så är det nog, men det gör inte saken så mycket bättre.

Från den här lögnen om att Bofors glömt bort paragraf 32 gick mina tankar vidare till den där läraren som för några år sedan blev prickad av SÖ, när han formulerade meningen: ”USA:s bombplan bombar i Vietnam.” Sådant ska eleverna inte bry sig om. När skolrådet Maj Bosson-Nordbö i ett TV-program tillfrågades om varför man inte fick nämna USA:s bombningar i Vietnam, svarade hon att hon inte visste om det var sant, för hon hade aldrig varit där och sett några bombningar.

Jag blev plötsligt medveten om att det inte är den som förtrycker som anses bära sig illa åt utan den som reagerar mot förtrycket. Det är inte lögnen som fördöms utan sanningen.

Men de här problemen går aldrig att lösa så länge man går som katten kring het gröt, när det gäller att erkänna skolans funktion i samhället. Här hade vi nu en viktig bit av den funktionen: på samma sätt som Bofors försökte sprida myten om att de glömt bort paragraf

32 till skolans personal, ska eleverna proppas fulla med lögner om samhället, så att de blir lydiga brickor i makthavarnas spel.

När jag kommit så långt i tankegången fattade jag ett beslut: nu skulle jag servera den heta gröten i form av ett öppet brev till AB Bofors.

Öppet brev till AB Bofors

I mitt öppna brev, infört i pressen den 14 november 1974, tog jag bl.a. upp frågan om paragraf 32, som AB Bofors påstod sig nästan ha glömt. Därefter frågade jag arbetarna vid Bofors om de märkt att den paragrafen funnits.

Sedan berättade jag om hur en tjänsteman på tvivelaktiga grunder blivit avskedad från Bofors för 16 år sedan och om en 20-åring som blivit vägrad det arbete han fått löfte om med en motivering som innebar att man inte ville ha folk som rotar i missförhållanden. I anslutning till det senare fallet ställde jag följande fråga till Boforsledningen:

”--- Skyddsombuden ska ju ha till uppgift att angripa missförhållanden som gäller arbetarnas hälsa. Hur ska de kunna göra det, när folk med sådana ambitioner inte får anställas vid Bofors? ---”

Brevet slutade med:

”---- Slutligen kan man fråga sig vad som egentligen var meningen med den här stympade informationsdagen den 5 nov. Att bolaget behöver folk är ju välkänt. Att skolan är till för att lära ut saker är också välkänt. Men vad skulle skolan lära ut den här gången? Att Bofors är ett företag där man glömt bort paragraf 32? Att Bofors är ett underbart företag att börja jobba på efter skolan?

Det är inte utan att man kommer att tänka på Bertold Brechts historia om hur det skulle vara om hajarna vore människor. Då skulle de bygga skolor åt småfiskarna, som skulle få lära sig att lydigt och glatt simma rakt in i gapet på hajarna.

Om hajarna vore människor ja. Som bekant finns det också en del människor som är hajar.” —

Min fråga till Bofors om svartlistning av arbetare som kunde tänkas rota i missförhållanden uppfattades av både metallordföranden och huvudskyddsombuden som en kritik mot skyddsombuden, och jag fick svar i pressen den 16 november från båda dessa parter. Så här skrev metallordföranden:

”Jag har full förståelse för Dina synpunkter om vad som hänt en tjänsteman för 16 år sedan. Attityder av detta slag förekommer fortfarande.

Ingen som är underställd avd.chefen får komma med förslag och idéer som är bättre än hans egna. Då känner herrar avd.chefer sig trampade på tårna.

Detta är givetvis att beklaga. Det hämmar ju utvecklingen i företaget i högsta grad. Samma problem finns på de kollektivanställdas sida. Jag tänker då på förslagsverksamheten. Det vore kanske fel att generalisera. Det finns troligen någon avd.chef, om än ett fåtal, som är positiv till förslag om förbättringar, som kommer från folk på ”golvet”.

Du säger att folk som har ambitioner att angripa missförhållanden

som gäller arbetarnas hälsa inte skulle få anställning i Bofors.

(Anm. av S Tallmo: Obs! Detta är inte mitt påstående utan ett referat av det svar KE fått av personalchefen, när han vägrades anställning, och därför ställde jag frågan angående detta till bolagsledningen. Metallordförandens artikel fortsätter:)

Då, bästa Sigrid Tallmo, kastar Du sten på Metalls 160 skyddsombud i företaget. Dessa är anställda i AB Bofors och i mycket stark grad engagerade i skydds- och miljöfrågor och väl skickade att föra sina kamraters talan.

Ambitioner har alltid funnits hos dessa skyddsombud som inte på något vis dragit sig undan sitt ansvar, samt att på ett vill jag påstå förtjänstfullt sätt skött sina åligganden.

Med detta vill jag säga Dig Sigrid Tallmo att dessa skyddsombud också rotar i missförhållanden som gäller skydds- och miljöfrågor och har lika stora ambitioner som en nyanställd.”

Frank Kylvik

Ordf. i Metalls avd. 76

Den 21 november fick jag in mitt svar på svaret från Metalls ordförande. Sista delen av min artikel lyder:

”--- Jag noterar tacksamt att Du, Frank Kylvik, har full förståelse för vad som hände den avskedade tjänstemannen för 16 år sedan och att Du bekräftar att det inte var någon enstaka företeelse.

Däremot blev jag förvånad och bestört över Ditt ställningstagande i frågan till Bofors-ledningen angående den svartlistade arbetaren.

Jag har siktat på Bofors-ledningen och då kommer Du och huvudskyddsombuden och känner Er träffade.

Jag känner ett skyddsombud som under många år i sitt arbete inandats giftiga gaser (inte vid AB Bofors) och som förgäves kämpat hårt för att få ändring på arbetsförhållandena, men han har inte haft något stöd från sina kamrater, som inte förstått vilka risker de utsatts för. Under tiden har både skyddsombudet och hans kamrater fått hjärnskador.

Enligt ett reportage i DN den 15 sept 1974 gick en ugn sönder vid hyttan i Hofors, och smält järn flöt ut på golvet. Det var en tillfällighet att ingen arbetare befann sig där just då. När arbetarna senare befarade att en liknande olycka skulle kunna inträffa på grund av att en ugn inte hade reparerats tillfredsställande krävde skyddsombudet att arbetet skulle stoppas, vilket inte beaktades av företagsledningen. När ugnen kördes igång blev det olyckstillbud redan första dagen. När företagsledningen då vägrade att stoppa driften sittstrejkkade arbetarna, tills deras krav gått igenom. Med de här exemplen har jag velat förklara hur jag ser på de här frågorna. Som skolsköterska fungerar jag själv som ett slags ”skyddsombud” för eleverna och har många gånger fått känna på hur svårt det kan vara att hjälpa eleverna med deras problem, hur ambitiös man än är.

I stället för att beskylla mig för ”att kasta sten” på skyddsombuden borde Ni ta itu med Bofors' anställningspolitik. Vad tycker Ni själva om Bofors' svartlistning av arbetare, som kunde bli bra stöd för ambitiösa skyddsombud? ---”

Slaggprodukt

Den 20 december 1974 var det sista dagen på höstterminen. När jag gick hem från Aggerudsskolan och vek av runt ett gathörn kom jag att tänka på att jag för ett par dagar sedan hade mött några skolflickor där.

– Hej syster! hade de ropat åt mig.

Men nu var jag ingen syster längre. Nu var det sista dagen jag gick hem från ett arbete som jag hållit på med i så många år, och det kändes förskräckligt.

Dagen förut hade jag varit hos doktorn och fått besked om att jag inte borde arbeta längre på grund av daglig svår huvudvärk. Jag skulle sjukpensioneras, och det kändes väldigt underligt. Jag hade nog inte riktigt fattat det här, dagen förut, att jag verkligen skulle bli tvungen att sluta mitt arbete. Jag hade ju arbetat som skolsköterska i nära 27 år. När jag började höstterminen, hade jag varit så glad över att efter nära två års sjukskrivning äntligen ha kommit igång med arbetet igen – och så nu plötsligt hade jag fått det här beskedet.

På morgonen den här dagen hade jag som vanligt skyndat mig iväg till arbetet på skolan. Det var först när eleverna kom för att resonera om olika problem och jag uppmanade några att komma tillbaka efter jullovet som det plötsligt stod klart för mig att då skulle jag inte vara där. Då var det slut med mitt arbete som skolsköterska.

Man hinner tänka så mycket när man går en 3–4 km, som det är från Aggerudsskolan och hem. Jag kom då att tänka på att jag trots allt kunde trösta mig med att det var betydligt bättre den här gången

än för drygt två år sedan, när jag cyklat hem från samma skola och fått den där hjärnblödningen, som varit nära att kosta mig livet. Ja, så tröstade jag mig på det sättet, och det började redan kännas lite bättre.

När jag hade ungefär en kilometer kvar hem kom jag att tänka på vad en lärare hade sagt till mig, när jag tagit adjö där uppe på skolan:

– Jag hoppas få se fler insändare av dig i pressen.

Det var de där artiklarna om Bofors han hade syftat på. Det kändes som en tröst nu att veta att den här läraren hade förstått vad jag menat, och jag tänkte att han har rätt, jag får inte ge upp nu.

För en stund sedan hade jag känt mig som om jag var kastad på sophögen. Tanken for nu vidare till ett uttalande av någon i ett Kvällsöppetprogram som menade att i ett högt industrialiserat samhälle, som vårt, är det naturligt att människor slås ut och blir, som hon uttryckte det, slaggprodukter i samhället men att det finns ju socialvård och sjukpension osv. till hjälp för dessa utslagna människor, och det ska vi vara tacksamma för. Men jag kände mig faktiskt inte så tacksam, där jag gick och hade blivit utslagen.

När jag tänkte på allt motstånd jag mött i mitt arbete som skolsköterska blev det fart på tankarna, och en mängd frågor radade upp sig:

– När man försöker värna om elever som sitter i kläm i skolsystemet eller dem som är sjuka eller sjukdomshotade och ständigt möts av ett hårt motstånd vad är det då för slags samhälle vi lever i? ... Ett samhälle som är så fruktansvärt hårt att allt fler människor blir

utslagna är det verkligen ett samhälle som vi ska slå vakt om?

Efter allt det där tänkte jag: Ne-ej, jag ska då sannerligen inte bli liggande som en tacksam slaggprodukt, utan jag ska försöka väcka de andra slaggprodukterna, och vi ska resa oss ur slagghögen mot det samhälle som har kastat dit oss och som inte bryr sig om människors hälsa ett enda dugg.

PPD-prov

Den här informationsdagen på AB Bofors höstterminen 1974 och det som följde efter fick mig att se klart att om man kämpar för människors rätt till hälsa då är man obekväm för de ekonomiska och politiska makthavarna. Men det hade hänt mer den där höstterminen, som ytterligare visade hur litet samhället bryr sig om den förebyggande hälsovården.

På en annan studiedag under terminen hade den skolsköterska som ledde studiedagen uppmanat oss att skaffa en skrift av professor Olof Sievers, som handlade om tuberkulinprov och en del problem med ett nytt tuberkulinpreparat, PPD, som börjat införas 1969. Tuberkulinprov tas för att pröva om en person är i behov av vaccination mot tbc. Om provet visar positivt resultat finns immunitet mot tbc, men är provet negativt finns ingen immunitet, varför en sådan bör åstadkommas genom Calmette- (BCG-) vaccination. (Några månader in på 1975 fick jag meddelande från Försäkringskassan om att min arbetsförmåga skulle omprövas i december 1976. Jag stod alltså fortfarande kvar på min tjänst som skolsköterska och såg nu en chans att ta itu med de här problemen med tuberkulinproven m.m.)

Jag hade tidigare haft kontakt med professor Arne Lind, som intill år 1970 varit föreståndare för BCG-laboratoriet i Göteborg. Han är expert på sådana här frågor. Jag skrev nu åter ett brev till honom, och han lovade att ta upp frågan i den expertgrupp som han var medlem i

och som skulle råda Socialstyrelsen i frågor rörande tuberkulinprov och BCG-vaccinationer. Eftersom jag sedan gammalt visste hur svårt det är att få Socialstyrelsen att vidta några åtgärder skickade jag ett PM dit, vilket jag också sände till bl.a. massmedia.

Utdrag ur

*PM beträffande tuberkulinprov och BCG-vaccinationer mm.
(750413)*

”---

På en kurs för skolsköterskor inom Örebro län vårterminen 1969 fick vi höra ett föredrag om att ett nytt tuberkulin, PPD, skulle införas och hur nödvändigt det är att prov med detta tuberkulin utföres av härför särskilt utbildad personal. Vi fick också ett PM som behandlade detta.

Senare erhöll vi en specialinformation från SÖ av den 1/8 1969, där en övergång till PPD rekommenderades. Denna information skilde sig emellertid i många avseenden från den vi fått på nämnda kurs. I SÖ-informationen stod t.ex. inte att någon annan injektions- och avläsningsteknik än vid det tidigare använda tuberkulinet behövdes. Eftersom vi inte fått den ovan omtalade utbildningen för arbetet med PPD-tuberkulin har många skolsköterskor i det längsta fortsatt att använda det gamla tuberkulinet. Fr.o. m. detta läsår tillhandahålles dock endast PPD-tuberkulin, och det finns därför skolsköterskor som känner stor olust inför tvånget att utföra ett arbete som de inte anser sig ha kompetens för.

Under höstterminen 1974 fick jag av en händelse läsa en av professor Olof Sievers sammanställd skrift: ”Synpunkter på behovet av PPD-skolning för dispensärpersonal”. Här berörs problem som för oss skolsköterskor är så brännande aktuella. Professor Sievers framhåller att ”man bör beakta att tuberkulinprovet utfört med PPD-preparat är ett kvantitativt prov som endast skall utföras och avläsas av tränad personal”. I samband med den PPD-skolning som bedrivits på Dispensärcentralen i Göteborg har professor Sievers registrerat olika sjuksköterskors resultat vid utförandet och bedömningen av proven, vilket har visat att sjuksköterskorna för varje vecka i genomsnitt lyckats allt bättre med detta arbete. Från en PPD-prövning av 88 personer har injektionerna gjorts av Dispensärcentralens välskolade personal, medan avläsningen gjorts av läkare/sjuksköterskor vid ett flertal olika industriers polikliniker, och resultaten har meddelats per telefon till DC. Avläsarna hade då inte tillräcklig kännedom om metoden för avläsningen. I ca 21% av fallen tydde svaren på att fel vid avläsningen förelåg. – Om även injektionerna gjorts av oskolad personal hade felprocenten blivit avsevärt högre, förmodar jag. – Professor Sievers undersökningar bevisar ju att PPD-skolning är nödvändig.

Av Karlskogas 8 skolsköterskor har ingen fått den PPD-skolning som enligt ”Örebro-informationen” och professor Sievers utredning anses vara nödvändig, och jag förmodar att det är likadant på de flesta håll i landet. Skolsköterskornas osäkerhet i arbetet med tuberkulinproven medför bl.a. att en del elever inte erbjuds den

BCG-vaccination som de behöver innan deras skolplikt upphör. Det ligger en fara i att föräldrar invaggas i tron att deras barn har ett skydd mot tbc, som de i verkligheten saknar. På en blankett som föräldrarna får fylla i och skriva under, när barnen börjar skolan, överlåter de därmed åt skolhälsovården att ansvara för att deras barn får de vaccinationer som kan bli aktuella under skoltiden. På blanketten finns även BCG-vaccinationen upptagen. Det kan inte vara rimligt att en del elever inte får det skydd mot tbc som de behöver på grund av att den personal som har hand om detta arbete saknar utbildning härför.

I ett brev till professor Arne Lind har jag påtalat ovannämnda problem. Ur hans svar av den 27/3 1975 citerar jag följande:

”Man glömmer numera ej sällan bort sjukdomen tuberkulos och beaktar inte alltid skyddet mot denna sjukdom i tillräcklig utsträckning.”

”Jag delar sålunda helt Er uppfattning att de som här i landet har att utföra tuberkulinprovning skall ha erhållit en adekvat skolning för detta arbete. En sådan skolning är emellertid nödvändig inte endast för sjuksköterskor verksamma inom skolhälsovården utan för alla som utför dylika provningar. Jag personligen finner m a o behovet av skolning vara otvetydigt. Vad som snarast bör klarläggas är vem som skall ansvara för denna utbildning, hur den bör organiseras samt hur den skall finansieras.”

Professor Lind som är medlem i Socialstyrelsens speciella arbetsgrupp för tuberkulinprov och BCG-vaccinationer har vid gruppens sammanträde helt nyligen anmält mitt ovannämnda brev för behandling i gruppen.

Under årtal har medicinalpersonal särskilt inom den förebyggande hälsovården genom ihärdigt arbete med tuberkulinprov, vaccinationer m.m. framgångsrikt bekämpat tuberkulosen. Det är då naturligt att denna personal vill värna om det goda resultat som vunnits.

Detta PM skickas till Socialdepartementet, Socialstyrelsen, Skolöverstyrelsen och samtliga riksdagspartiers förtroenderåd. Jag vill nu ställa följande frågor till Er:

Anser Ni att behandlingen av ovan beskrivna ärenden motsvarar de krav som allmänheten har rätt att ställa på ansvariga myndigheter och politiker? Om inte:

Vad kan Ni göra för att förbättra förhållandena?"

Med breven till massmedia följde också ett meddelande som handlade om polioympning, eftersom den 5:e poliosprutan just då var aktuell.

I ett brev till mig av den 19/6 1975 meddelade professor Lind att han hade refererat mitt brev och PM för socialstyrelsens speciella grupp för tuberkulinprov vid ett sammanträde den 18/6. Man hade beslutat att rekommendera socialstyrelsen att beakta vikten av god utbildning i tuberkulinprovningsteknik. Om jag nu inte varit med om sådana här saker förr så skulle jag ha trott att nu var segern vunnen, men jag visste alltför väl att så inte var fallet. Jag skrev till

skolöverläkaren och socialstyrelsens chef och frågade vilka åtgärder de nu tänkte vidta.

Socialstyrelsen svarade inte alls, trots att generaldirektör Bror Rexed hade vetskap om att den legitimerade personalen ibland har så litet ansvar för arbetet med tuberkulinprov att bedömningen överläts på icke medicinskt utbildade personer.

Trots att skolöverläkaren också visste om detta svarade hon genom skolkonsulenten följande:

”I den legitimerade sjuksköterskans grundutbildning ingår undervisning i injektionsgivningsteknik.” Hon gick också helt förbi allt det som stod i PM:et om de motsägende instruktioner vi fått och om utbildningen för tuberkulinprovet med det *nya preparatet PPD*.

Under tiden hade jag haft kontakt med en sjuksköterska i Göteborg, som var särskilt utbildad för de här tuberkulinproven och som åkte runt i skolorna och hjälpte skolsköterskorna med arbetet. Hon tyckte det var mycket underligt att vi hade det så dåligt ordnat i landsorten. Jag berättade att jag höll på att bearbeta myndigheterna angående den här frågan, och det hade hon full förståelse för. Dessutom hade jag talat med fyra av mina kolleger här, varav två sa sig känna sig hårt pressade av att tvingas utföra ett arbete som vi inte fått någon utbildning för. Dessa två hade fått ta del av min korrespondens med professor Lind och myndigheterna. Jag hade vid flera tillfällen tidigare förgäves försökt få mina övriga kolleger att intressera sig för saken, varför jag nu ansåg det lönlöst att försöka påverka dem vidare.

I slutet av augusti fick jag av en händelse veta av en bekant att

Göteborgs-Posten haft en artikel inne den 27/4 om innehållet i mitt PM.

Nu när frågan hade tagits upp i pressen på riksplanet och jag hade professor Linds brev av den 19/6 att visa på, tänkte jag att jag skulle försöka med en ny metod.

Jag inbjöd pressen till en konferens den 5/9, och den här gången tände det. Utom lokal- och länspressen kom också Göteborgs-Posten och Dagens Nyheter.

Kollegerna

Jag trodde knappt det var sant när jag dagen därpå såg artiklar i fem tidningar om det här, som jag arbetat för så länge. Jag tyckte att jag hade fått lite lön för mödan. Vad mina kolleger, som stött mina åsikter, skulle bli överraskade över att det nu äntligen hade börjat röra på sig!

Efter lunch ringde det. – Det var skolläkaren.

Hon var djupt besviken på mig, sa hon, och det värsta var att jag angripit mina kolleger och förklarat dem inkompetenta. De hade ringt henne och beklagat sig över min oförsämndhet.

– Och tänk så mycket arbete du har ställt till med De har varit tvungna att svara på frågor från föräldrar som ringt och undrat hur det ligger till, fortsatte hon. Det har ju stått i pressen att skolsköterskor inte är kompetenta att utföra tuberkulinprov.

– Ja, men det är väl sant, svarade jag sedan, jag hämtat mig från den första överraskningen över skolläkarens helt obefogade kritik och mina kollegers feltolkning av min kritik av myndigheterna.

– Det har vi ju fått veta på två studiedagar att vi måste ha särskild utbildning, fortsatte jag, och det har vi ju inte fått. Då är vi väl inte kompetenta?

– Vad såna där professorer säger, ska man inte bry sig om, ansåg hon.

– Ja, jag vet att du anser det, svarade jag, och det är därför som jag inte räknar med något stöd från dig.

Hon ansåg vidare att jag inte hade rättighet att föra fram mina åsikter utan att först diskutera med mina kolleger.

– Men det har jag ju gjort åtskilliga gånger, fast jag till slut bara uppehållit kontakten med dem som visat sig intresserade, svarade jag.

Jag hänvisade till den kollega som jag haft kontinuerlig kontakt med och som sagt att hon känt sig pressad av att tvingas utföra de här proven utan att ha fått erforderlig utbildning. Jag berättade också om att en annan kollega uppmanat oss på studiedagen höstterminen 1974 att skaffa professor Sievers skrift. Hon hade senare kopierat ett exemplar åt mig, just därför att hon visste att jag arbetat så mycket för att få klarhet i den här frågan.

– Det där som du säger stämmer ju inte alls, fortsatte jag, det här har minsann inte kommit som någon blixtnatt från klar himmel, fast jag visste ju inte att det plötsligt skulle tända just i går. Jag kunde ju inte gärna springa runt och fråga alla kolleger om jag fick lov att yttra mig, när pressen äntligen ställde upp. Det här är ju dessutom ingen lokal fråga. Förresten är det inte bara mina åsikter jag för fram utan två professorers och en expertgrupps rekommendation till socialstyrelsen om att det behövs en god utbildning i tuberkulinprövningsteknik. Jag tycker inte att jag måste tåga med det jag anser vara fel, därför att mina kolleger gör det. Alla som har ansvar för sitt arbete, fortsatte jag, måste väl inse att vi inte kan arbeta efter instruktioner som motsäger varandra och att det är en slump som avgör vilken instruktion som följs. Då skulle vi ju lika bra kunna låta bli att ta några tuberkulinprov.

– Du beskyller alltså skolsköterskorna för att inte ha något ansvar, sa hon.

– Jag har inte beskyllt någon kollega för något, svarade jag, men om de går till angrepp mot mig för att jag vill ha klarhet i den här frågan då har de inte ansvar.

Efter att först ha påstått att hon tyckte att SÖ:s och SoS:s anvisningar var så utmärkt bra, sa hon efter en stund:

– Jag förstår inte hur du kan tala om komplikationer, och inte heller förekommer det att någon skolsköterska här tar om tuberkulinprovet med starkare dos.

– Jo, svarade jag, det står i de där anvisningarna, som du tycker är så utmärkta, att skolläkaren ska ta ställning till om prov med starkare dos ska tas, om man kan befara komplikationer i samband med en tilltänkt vaccination. Hur vet du att anvisningarna är så bra, när du inte ens vet vad det står i dem?

Hon frågade vad det kunde bli för komplikationer, och jag upplyste henne då om att det kunde bli lymfkörtelsmältningar i ljumsken.

– Ja det gör väl inte så mycket, svarade hon.

Efter det här samtalet kände jag att nu måste jag ta kontakt med någon kollega som jag säkert trodde stod på min sida. Jag ringde därför den kollega som jag haft mest kontakt med om det här och som känt sig så pressad. Jag frågade i skämtsam ton om hon var mycket upprörd över att jag inkompetensförklarat skolsköterskorna, för det hade skolläkaren sagt till mig att kollegerna klagat över. Hon hade inte läst något om det där, sa hon, och förresten hade hon inte tid att tala just då, för det var så många i väntrummet.

Efter en timma ringde jag upp henne igen, och då talade hon om att skolläkaren ringt henne och bl.a. frågat om hon känt sig pressad av att utföra tuberkulinproven. Då hade hon svarat att det är ju så mycket som är pressande nu för tiden. Sedan sa hon att hon inte hade tid att prata längre, och sedan dess har det varit förunderligt tyst från det hållet.

Därefter ringde jag upp kollegan som givit mig professor Sievers skrift. Jag tänkte att hon måste ju i alla fall stödja mig. Det blev emellertid samma visa där som när jag talade med skolläkaren: att jag gått till angrepp mot och ställt till så mycket arbete för mina kolleger osv. och att jag hade skyldighet att fråga dem innan jag yttrade mig.

– Du skulle ha vänt dig till skolsköterskesektionen, så kunde du fått stöd där, sa hon.

– Jo tack du, svarade jag, vilket stöd jag skulle ha fått där! Det har vi fått prov på när jag förde fram den här frågan i riksdagshuset och skolsköterskesektionens ordförande satte en käpp i hjulet.

Oredan ökade genom att skolsköterskorna i Karlskoga kom med en egen protest mot mig i pressen, där de hänvisade både till informationen från skolsköterskesektionen (=professor Sievers skrift) och till skolöverstyrelsens och socialstyrelsens gemensamma anvisningar. I flera avseenden motsäger dessa teser varandra.

Här följer några citat ur den diskussion som fördes i pressen:

Nerikes Allehanda 1975 09 06

'VI ÄR INTE INKOMPETENTA TA TBC-PROV'

– Vi är inte alls inkompetenta att utföra tuberkulinprov! Vi är mycket ledsna över de uppgifter som skolsköterskan Sigrid Tallmo i Karlskoga spridit i pressen. Vi delar inte hennes åsikter på någon punkt. Det säger Ruth Folestad, ordförande för Örebro läns sjuksköterskeförening, med anledning av Sigrid Tallmos påståenden om att många går omkring utan fullgott skydd mot tbc därför att skolsköterskorna inte skulle ha tillräcklig utbildning för att utföra tuberkulinprov på riktigt sätt.

Sigrid Tallmos agerande har väckt stor indignation i sjuksköterskeketsar.

--- Ordförande Ruth Folestad säger så här:

– Våra medlemmar, och dit hör även skolsköterskorna, har fått all den inskolning och instruktion som behövs. Och vad jag vet är det ingen som känner sig osäker på den här metoden. Då PPD-tuberkulinet kom 1969, instruerades samtliga sköterskor i länet. Följaktligen känner de sig väl skickade att utföra tuberkulinprovet.

– Men efter det här utspelet från Sigrid Tallmo är skolsköterskorna rädda att förtroendet för dem ska svika säger Ruth Folestad.

--- Vad jag vet är det ingen som känt någon osäkerhet i arbetet med tuberkulinprovet, säger Ruth Folestad.

Skolsköterskan Sigrid Tallmo tycks alltså stå ensam i sin uppfattning.

Örebro Kuriren/Karlskoga Kuriren 1975 09 09

Göteborgsläkare om TBC-proven:

DET NYA MEDLET KRÄVER MER AV PERSONALEN

/Ingress:/'

Karlskoga. Kan vi lita på att sjuksköterskorna och skolsköterskorna klarar av att utföra tuberkulinprov och ge vaccin när det behövs? Ja, säger överläkare Lennart Tivenius på lungkliniken i Örebro. Någon särskild träning behövs inte för PPD-provet.

Nej, säger professor Arne Lind, forskare på Göteborgs Universitet. Inte utan särskild träning. PPD-metoden kräver särskild träning för att vara tillförlitlig.

Heder åt Sigrid

I en tidning läste jag att forskare och Skolöverstyrelsen har olika uppfattningar om hur tuberkulinproven ska utföras och bedömas.

Sigrid Tallmo har slagit larm om den saken. Man blir så glad att det finns människor som känner ansvar för ungdomen. Sigrid Tallmo har i många år arbetat för att ungdomen ska ha ett riktigt skydd mot tuberkulos den dagen de slutar skolan. Måtte nu alla skolsköterskor stödja Sigrid Tallmo så att hon orkar hålla på tills det finns klara regler för hur tuberkulinproven ska utföras och bedömas.

Sigrid Tallmos kamp gäller ju även skolsköterskorna, för det måste vara svårt för dem att få så olika instruktioner.

Vi föräldrar behöver veta hur myndigheterna sköter en så viktig sak som detta med våra barns hälsa.

FÖRÄLDER

Nerikes Allehanda 1975 09 13

KARLSKOGA DEBATT

Sigrid Tallmo slår tillbaka

INTE SVÅRT RÄKNA UT HUR FACKSTÖD BLIVIT

Sedan 1969 har jag flera gånger vänt mig till vederbörande myndigheter med krav om bestämda och säkra riktlinjer för arbetet med PPD-tuberkulinproven, och på studiedagar och vid andra tillfällen har jag upprepade gånger försökt väcka mina kollegers intresse för saken.

Nu har skolsköterskorna vaknat. Det framgår av uttalanden i pressen. Ruth Folestad, ordf för Örebro läns sjuksköterskeförening, säger att hon blivit uppringd av många upprörda skolsköterskor. I Karlskoga har skolsköterskorna samlats till ett protestmöte - men inte på grund av de motsägande informationerna utan därför att jag påtalat missförhållandena i pressen och krävt klara besked av de ansvariga myndigheterna. ---

Ruth Folestad säger att vi fått all den inskolning som behövs och hänvisar då till det föredrag och den skriftliga information som vi fick på en studiedag 1969 i Örebro för skolsköterskorna inom länet. Citat ur nämnda information: ”Träning fordras för korrekta resultat i både injektions- och avläsningsteknik. ---”

Någon träning har vi sedan i allmänhet inte fått. Att vi fått veta att vi inte utan träning behärskar tekniken med det nya provet kallar Ruth Folestad för tillräcklig inskolning. ---

Jag har valt att skriva att det *finns* skolsköterskor som känner

olust och psykisk press inför att arbeta under sådana förhållanden, för jag vet att de *fanns* till helt nyligen men att de varit få. Jag har inte velat utlämna mina kolleger genom att nämna att så många är nöjda med förhållandena, men nu har de själva gjort det.

SIGRID TALLMO

Nerikes Allehanda 1975 09 16

/Insändare:/

TUBERKULINPROVET OCH SKÖTERSKORNA

Efter att ha läst Ruth Folestads, Örebro läns sjuksköterskeförenings ordf., urladdning i Allehanda beträffande skolsköterskan Sigrid Tallmos uttalande om den dåliga instruktion, ja motsägende sådan, som landets skolsköterskor fått beträffande tuberkulinprovets utförande och bedömande, blir man chockad, skrämmd och indignerad.

Vi "utomstående", som ingående tagit del av vad expertisen i sammanhanget hävdar, vilket återgivits i artikel signerad Torbjörn Andersson, kan inte annat än förvånas, milt uttryckt, över att medicinskt skolad personal, i detta fall sjuksköterskor, inte kan tolka vad forskare inom området ifråga i klartext redovisar. Det mest skrämmande i det här sammanhanget är att från länets sjuksköterskor genom dess ordförande få bekräftat att man tar så lätt på en så högst allvarlig sak. Därtill kommer försöket att – enligt min uppfattning – orättmätigt nedgöra en kollega, som i många år stridit för en annan

och bättre tingens ordning inom detta och många andra områden inom svensk skolhälsovård.

Indignerad (Karlskoga)

I början tyckte jag att det var ledsamt att mina kolleger inom länet gick emot mig i pressen. Nu senare har jag insett att det trots allt var värdefullt att de öppet sa sin mening, för det är ju viktigt att få en sådan här fråga diskuterad inför allmänheten. Det värsta man kan råka ut för är likgiltighet och tystnad i sådana här situationer.

JO-anmälan

Jag hade nu sett så många nedslående bevis på hur myndigheter och politiker tar ställning till livsviktiga frågor.

– Finns det då inga möjligheter att ändra på förhållandena, undrade jag.

– Jo, du kan vända dig till JO, svarade KH, det är den juridiska myndighet som ska bevaka att myndigheterna sköter sina åligganden.

Ja varför inte, tänkte jag, visst vore det intressant att se hur det ser ut där längst uppe i toppen. Tänk om det längst upp bland alla murkna grenar på samhällsträdet finns ett friskt skott, som sitter och väntar på att få lite näring här nerifrån trädrötterna.

För att ge generaldirektör Bror Rexed och skolöverläkare Karin Eek en sista chans att bättra sig skickade jag brev den 28/8 1975 till dem. Breven avslutades: ”Om jag ej erhållit ett tillfredsställande svar senast 1975 09 12 kommer jag att anmäla ärendet för JO.”

Från skolöverläkaren fick jag ett brev den 11/9 1975, som mest liknade ett svar från en automatisk telefonsvarare.

När jag den 30/9 1975 ännu inte fått något svar från Socialstyrelsen skrev jag brevet till JO, vilket avslutades: ”Jag ber Er vidta de åtgärder som behövs för att få Socialstyrelsen och Skolöverstyrelsen att rätta till sina försumligheter.” Den 3/10 1975 kom äntligen ett brev från Socialstyrelsen, vilket gav prov på de vaga och motsägande formuleringar som styrelsen brukar använda i sina anvisningar.

Här ett exempel: ”Även om socialstyrelsen med tanke på skolsköterskornas utbildning, utfärdade råd och anvisningar, deras möjligheter att få personlig vägledning av läkare, med fog kan göra gällande, att tuberkulinprovning och BCG-vaccinationer utförs på ett fullt betryggande sätt inom skolhälsovården, är styrelsen väl medveten om att det inom detta område föreligger brist på vidareutbildade sjuksköterskor och att behovet av personlig handledning därför kan ha ökat efter införandet av PPD-prov.”

För att JO inte skulle känna sig helt bortkommen av denna medicinska vältalighet, skrev jag ett nytt brev till JO. Citat ur brevet: ”... Jag tar mig därför nu till sist friheten att göra ett tankeexperiment och sätter in den huvudsakliga ordalydelsen i tredje styckets första mening i en tänkt annons för en bilverkstad: Även om vi med fog kan göra gällande att arbetet utförs på ett fullt betryggande sätt inom vår verkstad är vi medvetna om att det inom verkstaden föreligger brist på verkstadsutbildad personal. Hur många kunder skulle den verkstaden få? – Men det är förstås skillnad på människor och bilar.”

Den 11/3 1976 kom ett brev från JO med svar från Skolöverstyrelsen och Socialstyrelsen med bif. remissvar från Barnläkarföreningen (BLF) och Svensk Sjuksköterskeförening (SSF). Jag skulle få inkomma med yttrande angående dessa svar senast den 2/4 1976. I en skrivelse på 10 sidor kunde jag punkt för punkt bemöta Skolöverstyrelsens och Socialstyrelsens undanflykter och lögner.

BLF anser i sitt remissvar att jag tar upp ett mycket väsentligt

problem, nämligen personalens efterutbildning, och anser vidare att skolsköterskorna är en *försummad* grupp av hälsovårdsarbetare.

Av SSF:s remissvar framgår att utbildningen i tuberkulinprovningsteknik är *bristfällig för såväl sjuksköterskor som läkare och saknas helt i en del fall och att det är nödvändigt ”att klara och entydiga instruktioner och anvisningar snarast kommer till stånd vad gäller all vaccinationsverksamhet i öppen vård”*.

Nu hade jag äntligen fått bevis för att jag inte stod ensam om min uppfattning, vilket Ruth Folestad, ordförande i Örebro läns SSF-avd, och mina kolleger i Karlskoga, hade påstått i pressen.

Jag väntade nu med spänning på hur JO skulle ta ställning till alla missförhållanden, som kommit fram. Den 7/5 1976 fick jag svaret. JO ansåg inte att någon försummelse kunde läggas myndigheterna till last som utfärdare av ifrågavarande anvisningar men kostade ändå på sig uttalandet: ”Jag förutsätter att man överväger de förbättringar som kan göras.”

När det gällde vidareutbildningen av skolsköterskor hänvisade JO till Socialstyrelsens yttrande att man *överväger* en *diskussion* med berörda huvudmän för att *söka* åstadkomma en förbättring. Mot bakgrund av att Socialstyrelsen ”med tanke på skolsköterskornas utbildning --- med fog kan göra gällande att tuberkulinprovning --- utförs på ett fullt betryggande sätt inom skolhälsovården ---” har jag svårt att tro på att några riktiga förbättringar kommer till stånd. JO ansåg emellertid att Socialstyrelsens ställningstagande till frågan var så hoppgivande att det inte fanns någon anledning att gå närmare in på den. Alla de bevis jag lagt fram angående myndigheternas

försummelser hade JO *helt gått förbi*. Detsamma gällde remissvaren från Barnläkarföreningen och Svensk Sjuksköterskeförening.

Dagen därpå, den 8 maj, såg jag en tidningsnotis med rubriken ”JO lämnar Tallmos klagan utan åtgärd”. Det var resultatet av den ”dimridå” som TT skickat ut och som måste ge läsaren den uppfattningen att min kritik av Skolöverstyrelsen och Socialstyrelsen helt saknade grund. Jag inbjöd då den 11 maj pressen till en konferens, för att upplysa den och allmänheten om att JO:s beslut grundade sig på att JO struntar i sanning och rätt och hade förbigått det viktigaste i remissvaren från BLF och SSF och mitt yttrande och i stället stödde sig på Socialstyrelsens och Skolöverstyrelsens undanflykter och lögner. Jag kunde instämma med Vilhelm Moberg (i ”Domaren”) att det inte är den som har rätt som får rätt, utan den som har makt som får rätt.

När jag läst igenom JO-handlingarna några gånger upptäckte jag att det inte var förvånansvärt med det svar jag hade fått. Det var ju fullt i enlighet med mina tidigare erfarenheter av myndigheters sätt att ta ställning till sådana här problem. Det stämde ju med den ”programplan” som gäller för vårt samhälle och som många programmeras efter. Hela samhället är som ett löpande band, där var och en har sin speciella uppgift att utföra efter en liten bit av planen. Detta gör att människor känner sig främmande i tillvaron, allt verkar så meningslöst därför att de inte har någon överblick över helheten och ser inte resultatet av sitt handlande.

Statsminister Olof Palme sa i en diskussion i TV den 20 maj 1976 att vi inte ska vara så kritiska mot byråkraterna för de gör ett mycket

gott arbete. Vi måste få fler, så att de bättre kan sätta sig in i de olika frågorna. – Det blir precis tvärtom, anser jag, för då får de bara ännu mindre bitar av helheten att springa omkring med i byråkratins labrynter. Se bara på JO! Han är antagligen helt omedveten om vilken fin provkarta över eländet han har givit mig.

Socialstyrelsen, t.ex., kan tydligen inte själv hålla reda på vilka av dess egna instruktioner som ska gälla: Anvisningarna rörande förebyggande åtgärder mot stelkramp enl cirkulär MF 1973:32 har upphävts den 5 februari 1976 och ersatts med nya anvisningar enl cirkulär FS (M) 1976:2. Socialstyrelsen avslöjar i sitt svar till JO den 26 februari att den högra handen inte vet vad den vänstra gör, då man hänvisar till det *upphävda* cirkuläret och förklarar att det ”bör ge mycket god ledning”. – Varför har man då ersatt det med ett nytt den 5 februari?

Jag förmodar att Socialstyrelsens permanenta vaccinationsgrupp upptäckt att cirkulärets utformning gav belägg för min kritik om försumlighet i informationen och vaga formuleringar.

Enligt JO är det dock inte frågan om några försummelser. Det är tydligen så här det ska fungera.

En juridisk myndighet måste ju ha lagar att stödja sig på men när det gäller berättigade krav på effektivitet, säkerhet och kompetens inom sjuk- och hälsovård då lyser lagarna synbarligen med sin frånvaro. Lagg märke till den brasklapp som JO lagt in i sitt svar: ”Jag gör inte någon bedömning av anvisningarnas lämplighet från medicinsk synpunkt.” Där anser tydligen lagstiftarna att någon kontroll av myndigheterna inte behövs. Vi har väl ingen medicinsk

ombudsman, efter vad jag vet, för då borde de ju ha hänvisat till honom.

Man går ju också in för att få människor att inte intressera sig för sin hälsa och att föra dem bakom ljuset. TT har gått strikt efter den regeln när man skickat ut sitt meddelande om att ”JO lämnar Tallmos klagan utan åtgärd” för det får ju människor att tro att allt är i sin ordning och att jag varit ute i ogjort väder. Ju hårdare krisen blir i samhället desto mer kommer lönsamhetstänkandet i förgrunden och människors hälsa i bakgrunden.

JO:s skrivelse liknar väldigt mycket vissa inlägg om energin. De experter som är för kärnkraften *förutsätter* att någon ska dyka upp någon gång i framtiden och lösa de här svåra problemen med kärnkraftsavfallet. De *vill tro* att det inte är så farligt.

Till sist kan jag konstatera att jag nu har fått ett tydligt och klart besked från JO om hur det ser ut där längst uppe i rättvisans topp. När JO struntar i sanning och rätt då handlar han fullt i överensstämmelse med samhällets principer. Han går efter den ”programplan” där ansvarslöshet, lögn, bedrägeri och undanflykter hör hemma. Det är så vår omskrutna västerländska demokrati ser ut.

Samtal med gräsrotter

De närmaste dagarna efter det JO-svaret kommit, började jag fundera över begreppet demokrati. Det verkar inte finnas någon livskraft hos dem som sitter i toppen på samhällsträdet, tänkte jag, och nästa fråga blev då: Hur ser rötterna ut, och vad får de för näring, som de kan vidarebefordra uppåt?

Det talas så mycket om gräsrotsdemokrati, men den förutsätter ju att allmänheten sätter sig in i vad som händer i samhället och varför och vart det kommer att leda till slut. Det är ju från de djupa och breda samhällslagren som krav och idéer först och främst måste komma, annars blir ju allting toppstyrt.

Avslöjandena om IB-affären, sjukhusspionaget i Göteborg, valutasmugglingen till Finland osv. har de flesta människor glömt bort eller inte ens ägnat en tanke. Hur kan det bli så? Jo, därför att i vårt samhälle finns inbyggda styrmedel som riktar in människors tankeverksamhet på helt andra banor.

Redan i skolan programmeras eleverna till lönsamhetstänkande. Många läser bara det de tror att de ska få frågor på skrivningar och förhör, och så går de miste om helheten.

I arbetslivet försöker företagsledare att få arbetare och tjänstemän att tro att allt som är bra för företaget också är bra för de anställda. På det sättet kan makthavarna styra det hela som de vill och hålla människor i okunnighet om vad de egentligen medverkar till. Alla springer omkring, var och en i sitt ekorrhjul, och märker inte att de

håller på att stressa ihjäl sig för att de som redan är mäktiga ska bli ännu mäktigare.

En dag resonerade jag med en fru ur medelklassen. Hon har två barn, som aldrig berett henne några problem. De har skött sina studier utmärkt och har nu bra platser i samhället. Sedan några år är hon änka och har en relativt bra pension efter sin make. Hon kom in på hur fattigt många hade det förr och hur bra folk har det nu för tiden på alla sätt.

– Se bara så lyxiga bostäder t.o.m. de lågavlönade får bo i och som de får stora bidrag till.

– Men du tror väl inte att det är av omsorg om låglönegrupperna som det byggs så lyxiga bostäder, som måste subventioneras för att folk ska ha råd att bo där? Ne-nej du, det är för att byggherrarna ska få in så mycket pengar som möjligt, så att de ska kunna riva fullt beboeliga hus och bygga ännu fler lyxiga och dyra lägenheter.

– Ja, men det gör väl detsamma, för du måste väl ändå medge att folk har det bra, som får bo så där lyxigt utan att betala fullt för det, invände hon.

– Nej, det är inte alls bra att det finns människor som har ett arbete som värderas så lite att de inte ens kan försörja sig på det utan måste få bidrag eller understöd. Det tar ju ifrån människorna deras självkänsla och ansvar, när de inte kan klara sig själva. Samtidigt förlorar de något av det viktigaste i livet: att känna att deras arbete är värdefullt, att deras liv har en mening och att de behövs i samhället.

– Ja men det finns ju också folk som inte vill arbeta, som bara går och dräller och super sig fulla eller knarkar, anmärkte hon.

– Ja det är ju så vårt s k välfärdssamhälle fungerar att många inte får något arbete, och andra slås ut ur produktionen, t.ex. därför att arbetsmiljöerna är hälsofarliga.

– Men då får de ju gå till socialvården och få hjälp, svarade hon.

– Vad skulle du själv tycka om du vore i den situationen, undrade jag.

– Det skulle vara de tyngsta steg jag någonsin tagit, för jag har alltid velat klara mig själv, sa hon.

Så kan nog den resonera som har en bra pension efter sin make och som aldrig behövt tänka på att klara sig själv, tänkte jag.

– Ja där ser du, och de som måste gå till socialvården är nog inte annorlunda funtade än du, fortsatte jag. Och varför tror du att många tar till sprit eller narkotika? Jo, när de inte kan finna någon mening i tillvaron och när alla ser ner på dem för att de ”går och dräller”, då ser de till slut ingen annan utväg än att fly från en tillvaro som de inte står ut med.

– Ne-ej, det kan jag inte hålla med om. Varje människa kan själv välja sin väg, och folk som börjar dricka sprit har sig själva att skylla. Jag, t.ex., har aldrig smakat en droppe sprit i hela mitt liv, förklarade hon.

Jag berättade då för henne om pojken som föddes när modern var 15 år och som utsattes för misshandel. Jag framhöll också att det beror mycket på från vilken social miljö en så här ung mor kommer, vilka förutsättningar hon har att få stöd och hjälp från sina föräldrar.

Den här modern kom från en mycket otrygg hemmiljö.

– Vilken möjlighet att själv välja sin väg tror du den här pojken hade, frågade jag. När han så småningom kom in för psykiatrisk vård fick han lugnande medicin, som lade grunden till ett beroende, och när han sen kom tillbaka till skolan var det lätt att komma in i sniffargång. Sedan blev det mellanöl, knark och stölder osv.

Jag fick inte tala till slut utan blev ideligen avbruten av sådana inpass som ”ja det är ju föräldrarnas fel att det blir så här ---”, du håller ju bara med de där som knarkar och stjälar---”, ”nej stryk skulle de ha och strängare straff---”.

Jag visste att hon ansåg sig vara en sann kristen och tänkte därför: varför har så många som kallar sig kristna glömt att Jesus predikade förståelse och förlåtelse? Jag kom också att tänka på lärare som genom sin förstående och förlåtande attityd mot elever som kommit på kant med samhället, har hjälpt många att få en ny och bättre start i livet.

– Om du hade lyssnat på vad jag sa nyss, fortsatte jag, skulle du ha hört att den här pojken redan hade fått tillräckligt med stryk, men det är kanske svårt när man har det så bra och har levt i en så skyddad tillvaro som du att förstå människor, som har svåra problem.

– Ne-nej du, jag har det inte bra, sa hon, för jag känner mig så ensam. Alla har så bråttom, inte ens mina barn har tid med mig. Ibland får jag så svår ångest så jag vet inte vad jag ska ta mig till.

– Ja där ser du att det inte bara är graden av materiell standard vi ska mäta människornas välfärd med, anmärkte Jag.

En tid efteråt träffade jag henne igen, och då berättade hon:

– Du förstår att när jag var hos doktorn sist skrev han ut lugnande medicin åt mig, och det känns så skönt att ta den, när jag känner mig så där orolig.

Det var Valium som hon fått, och det är en beroendeframkallande medicin. Då tänkte jag att somliga går till apoteket andra till systembolaget för att få hjälp med sin ensamhet och ångest.

En dag talade jag med en pensionär, en f.d. arbetare, som så småningom hade klättrat en bit uppåt på de socialdemokratiska stegpinnarna.

– Tänk bara så mycket bättre arbetarna har fått det, sa han. De kan nu kosta på sig både sommarstuga och bil.

– Är det så säkert att de har det så mycket bättre för det, undrade jag. Arbetarnas miljö nu för tiden framtvingar ju ett behov av att skaffa sig så där dyra saker. En arbetare som bor i en stenöken och som står vid en maskin hela veckan har ju också behov av att få komma bort från stan över veckosluten.

– Ja men de är ju inte tvungna att ha bil, invände han, de kan ju åka tåg eller buss, om de vill.

– Har du inte märkt att järnvägar och busslinjer läggs ner, den ena efter den andra, anmärkte jag. Människor som inte har bil kan många gånger inte ta sig ut på landet. Samhället tvingar ju på det här sättet folk att köpa bil, som de inte skulle behöva, om det vore ordnat ordentligt med kollektiva kommunikationsmedel.

– Ja det vore naturligtvis bättre om det inte vore så många bilar på vägarna, men då skulle ju många som arbetar inom bilindustrin bli arbetslösa.

– Det skulle inte behöva bli någon större arbetslöshet, sa jag, tvärtom om man satsade på sådant som verkligen behövs. Se bara på alla järnvägsolyckor som sker, samtidigt som SJ går i spetsen för att dra in personal, som är nödvändig för säkerheten. Det finns massor av arbetstillfällen, om de styrande bara ville se det. Man skulle t.ex. kunna satsa på att bygga vind- och solkraftverk, som skulle ge oss både arbetstillfällen, energi och renare miljö. Och se bara på våra skogar hur de vanvårdas. Där behövs mänsklig arbetskraft, som röjer upp efter maskinerna, som lämnar efter sig en massa bråte, där skadeinsekter frodas!

– Du säger att samhället tvingar folk att köpa en massa saker, fortsatte han, men det är väl ingen som *tvingar* dem att köpa dyra hus, som de får ta stora lån på. Förr i världen då sparade folk, innan de köpte så där dyra saker.

– Ja just det, sa jag, men hur tror du att det går nu för tiden för en vanlig löntagare att spara ihop till ett hus. Jo han får skatta bort sina surt förvärvade slantar flera gånger om, och det inte skatten tar äts till stor del upp av inflationen. Sparkapitalet smälter ihop, samtidigt som huspriserna skjuter i höjden. De som har stora lån, däremot, får dra av räntorna på skatten. Sparsamhet är en dygd, hette det förr, men det här samhället har bäddat för att folk ska slösa och sätta sig i skuld.

Min ”åhörare” lyssnade tåligt, och jag upptäckte att jag nästan var ifärd med att hålla föredrag. Medan jag hämtade andan, inflikade han:

– Jamen Palme har ju sagt att det ska bli slut på ”köp, slit och släng” nu.

– Det gör väl detsamma vad Palme säger, när han inte kan ordna så att det blir så i verkligheten, svarade jag. Har du inte hört, förresten, att både Palme och Sträng framhåller vid alla diskussioner om energiförbrukningen att man inte kan begära att svenskarna ska sänka sin standard? Varför skulle vi inte kunna göra det, när det finns millioner människor runt om i världen som är skapade med samma behov som vi men som svälter på grund av att de rika länderna suger ut de fattiga länderna? Och jag fortsatte mitt ”föredrag”:

– Vi måste också inse att välfärd inte bara är att drunkna i prylar och att få allt arbete utfört genom att trycka på knappar, medan vi förgiftar både oss själva och miljön.

– Förresten, vad menar socialdemokraterna med sitt tal om socialism, ökad jämlikhet osv., undrade jag.

– Jo socialdemokraterna har ju infört alla de här reformerna med barnbidrag, bostadsbidrag, bättre folkpension och socialhjälp, svarade han.

– Ja men nu har det ju gått så långt att t.o.m. kapitalisterna måste få ”socialhjälp”. Det framgick av ett TV-program 1975 att Eiser får statligt stöd med 20 kronor per timme för varje arbetare, medan arbetarna själva får 13–14 kronor per timma för sitt arbete i samma företag. Och familjeföretaget Algots fick 70 millioner. Samtidigt hade direktör Göte Johansson omkring 1 million i ”fickpengar” (tantiem) utöver sin aktieutdelning och direktörslön. Är det sånt som kallas socialism?

– Men du måste väl ändå medge, sa han, att Palme står på de förtrycktas sida. Han har ju sagt ifrån om förhållandena i Vietnam,

Tjeckoslovakien, Spanien osv.

– Ja, men vad kan han i verkligheten göra för de förtryckta så länge som staten är fastkopplad vid storfinansen, svarade jag. Regeringen tillåter ju svenska företag att etablera sig i länder med pålitligt fascistiska regimer, där de kan få arbete utfört till svältlöner. – Ska det kallas för arbetarsolidaritet?

– Ja jag känner mig i varje fall trygg så länge som vi har en socialdemokratisk regering, svarade han. Det skulle nog bli annat av om Bohman och hans parti kom till makten.

– Ja det tror jag säkert, instämde jag, att du känner dig trygg, så länge som Gunnar Sträng är finansminister och Gösta Bohman håller sig lite i bakgrunden. På det sättet går det säkert bäst att invagga arbetarna i den tron att det är socialismen som håller på att införas, medan staten pumpar in skattepengar i storföretag, och de multinationella jättarna promenerar in och ut över landets gränser.

– Men vi har ju fått ett välfärdssamhälle under socialdemokraternas regeringstid. Ingen behöver ju lida nöd nu för tiden, sa han.

– Ja, det är naturligtvis sant, om vi ser på välfärden med mycket snäva gränser: människans fysiska behov just nu och just här i vårt land, och om vi struntar i att 2/3 av jordens befolkning svälter. Men så kan det inte fortsätta hur länge som helst, svarade jag. Det finns ett ordspråk som säger att ett träd växer inte hur högt som helst, och en frukt går till mognad, och sen ruttnar den. Vi har kommit dithän nu.

– Ja, men vi i Sverige har ju gjort så mycket för U-länderna.

– Såg du det där TV-programmet den 16 januari 1976 om multi-

nationella jättar som styr världen, frågade jag.

– Ne-nej det såg jag inte. Jag tittar så sällan på såna där program.

– Jaså, det var synd, för då skulle du ha förstått att de rika länderna, och dit hör ju Sverige, inte har något att förhäva sig över i sitt förhållande till U-länderna. I programmet sa de att de multinationella företagens enda ideologi är ständig tillväxt, berättade jag. Till det krävs energi, billig arbetskraft och billiga råvaror. De fattiga, både länder och enskilda, blir allt fattigare och de rika allt rikare. Men först och sist krävs konsumtion. Länder tvingas ofta genom olika påtryckningar att importera varor, som de egentligen inte behöver, och genom ”mördande reklam” förmår man människor att köpa.

Jämt propagerar man för att vi måste höja vår standard. Det innebär ju att när vi nu är på väg mot helvetet så ska det gå med hög standard.

– Men nu överdriver du väl ändå, så farligt är det väl inte, menade han.

– Jo, du kan ju se vart den ständiga tillväxten och maktkoncentrationen leder, sa jag. Maktmänniskorna skyr inga medel när de ser sin makt hotad eller vill öka den. Om den utvecklingen inte stoppas, leder den ovillkorligen till ett nytt världskrig. Där har du helvetet! Se t.ex. på vad som hänt i Chile, där det multinationella ITT med hjälp av CIA och den inhemska överklassen och militären slagit till mot folket och hur de mördar och torterar människor.

– Ja men sånt kan ju inte hända här hos oss, ansåg han.

– Hur kan du vara så säker på det, frågade jag.

Efterskrift

När jag förra sommaren besökte min födelsebygd och stod på trappan till det hus där jag föddes, kom jag att tänka på hur litet jag visste om världen och människorna på den tiden, när jag bodde där.

Jag visste exempelvis ingenting om spanska inbördeskriget 1936. En 20-åring i byn åkte då till Spanien för att delta i kriget mot fascisterna, och han stupade där. Jag och mina jämnåriga kunde inte förstå hur någon kunde vara så dum att han offrade livet för att delta i ett krig som inte angick oss i vårt trygga hörn av världen. Nu senare har jag förstått att det kriget angick honom på samma sätt som Vietnamkriget har angått oss, som reagerat mot förtrycket där. Den fiende han kämpade mot då finns ju fortfarande och måste bekämpas.

Jag mindes också hur jag de första åren som skolsköterska tyckte att min utblick över samhället från mina små nubbhål i de olika skolorna gav mig en god uppfattning om det sociala tillståndet. Men jag såg i regel bara *vad* som hände inte *varför*.

Medan jag stod där och tänkte igenom allt det här kom jag åter att tänka på KE:s novell ”Resa med nattåg”, och det kändes som om jag var med på den resan, och jag såg allt klarare hur vi närmade oss avgrunden. Några meningar ur novellen dök upp i minnet:

”--- För första gången kom jag att tänka på rälsen vi åker på, den styr ju tåget i en förutbestämd bana. Men vad är det som säger

att rälsen endast styr tåget? Varför skulle det inte kunna vara inprogrammerat i rälsen exakt var jag skulle avslöja hemligheten med detta tåg?--- ”

Jag förstod nu att det enda som finns att göra är att väcka alla som sover och få dem att förstå att vi måste stoppa ”tåget” och leda in det på en annan bana.

Tillägg (1999)

Jag vill nu påminna om min JO-anmälan av den 30/9 1975, som bl.a. handlade om ansvariga myndigheters försummelser ifråga om komplikationer efter BCG-vaccinationer. Enligt pressmeddelande i april 1973 hade Socialstyrelsens Läkemedelsbiverkningskommitté erhållit meddelande om tretton fall av svåra komplikationer efter BCG-vaccinationer, vilket inte föranledde några åtgärder från Socialstyrelsen. Den 12/9 1975 hade sex nya fall av komplikationer anmälts. Trots detta meddelade Socialstyrelsen och Skolöverstyrelsen till JO att några sådana problem inte förekommit.

Hösten 1979 meddelades i pressen att sju elever från årskurs 8 i grundskolan fått så svåra komplikationer efter BCG-vaccinationer att de begärt skadestånd av staten. Henning Sjöströms juristbyrå hade åtagit sig att driva processen. Jag väntade mig nu att de ansvariga myndigheterna äntligen skulle ställas till svars för sina försummelser. Jag skickade därför en kopia på hela JO-ärendet till juristbyrån. Efter en tid ringde jag dit och frågade hur långt ärendet hade avancerat. Jag fick då till svar att processen var nedlagd, ty staten hade gått med på de skadestånd som begärts. Locket lades på, och man slutade tills vidare att vaccinera mot tbc.

Den 2/8 1997 i radions Vetandes värld meddelades att tuberkulosen åter är på frammarsch. Globalt är en tredjedel av mänskligheten smittad av tbc. och bl.a. i Baltikum är läget mycket allvarligt. I Sverige ökar sjukdomen med omkring 600 fall per år. Detta beror

på att under senare år har multiresistenta bakterier ökat kraftigt, och det gamla BCG-vaccinet ger inget skydd mot dessa.

På WHO-konferensen om tbc. i Stockholm 1993 betonade experterna vikten av att snarast möjligt få fram ett verksamt vaccin. Eftersom vi ännu inte fått det, gäller det att ta vara på andra möjligheter att hejda sjukdomens spridning. Det är då viktigt att nya fall upptäcks så snart som möjligt så att en behandling kan ges. Det finns nämligen mediciner som ger bra resultat under förutsättning att rätta mediciner ges på rätta tider. Men det är svårt för de sjuka att klara av på egen hand, och därför måste behandlingen ges under sakkunnig ledning. Smitsskyddsläkare Gunnar Bohman, Uppsala lungklinik, ansåg att tbc. är en mätare på hur samhället kan ta hand om de sämst ställda, exv. alkoholister och hemlösa. Det sades också i programmet att vi får aldrig sänka garden mot tbc.

När jag fick svaret av den 29/4 1976 att JO ansåg att någon försummelse inte kunde läggas myndigheterna till last som utfärdare av anvisningar om bl.a. tuberkulinprov och vaccinationer m.m., blev jag mycket förvånad och upprörd över att JO så uppenbart kunde strunta i sanning och rätt. Men efter att ha läst en artikel i Moderna Tider från februari 1995 av Hans Gunnar Axberger, docent i straffrätt, är jag inte förvånad längre "... De svenska "O:na" utses alla i praktiken av en överhet för att nedsändas till människorna och hantera deras problem. Modellen återspeglar välfärdsstatens idé om den välvilliga statsmakten, dess överhet ser inget principiellt problem i att ett ombud inför överheten utses av överheten själv. Hela idén om en medborgarens ombudsman, som svingar rättvisans

svärd mot överhetens makt, är egentligen en alldeles främmande fågel i vår rättskultur. ...”

Amalgamet

Socialstyrelsen får tydligen fortsätta att missköta sin ansvarsfulla uppgift att värna om människors liv och hälsa. För närvarande är det de ”amalgamsjukas” problem som Socialstyrelsen vägrar att erkänna. Jag vet nu att min dagliga svåra huvudvärk, som varat i 45 år, har berott på kvicksilvret i mina amalgamplomber. I slutet av 80-talet fick jag kontakt med Tandvårdsskadeförbundet och blev rekommenderad en tandläkare, som hjälpte mig med amalgamsanering, och nu har jag under de två sista åren blivit allt bättre. Ett stort problem har emellertid varit att försäkringskassan i det längsta vägrade att bidra med den vanliga ersättningen för tandvård. Min tandläkare lämnade in en ansökan om bidrag, och efter en tid blev jag kallad till försäkringskassan för undersökning, varvid en förtroendetandläkare och en professor var närvarande. Förtroendetandläkaren ansåg att de två guldbryggor som jag hade i överkäken var i så bra skick att de borde få sitta kvar. Jag anmärkte att guldets var byggt på amalgam, och det var ju det jag behövde få bort. Han blev arg och fräste åt mig att det inte fanns något amalgam där. Han vände sig sedan till professorn och sa: ”Det här kan naturligtvis inte hon förstå.” Jag fick avslag på ansökan.

När guldbryggorna var borttagna fotograferade min tandläkare amalgamet, som då syntes tydligt, och skickade fotona jämte en ny ansökan till försäkringskassan. Svaret därifrån visade att för-

troendetandläkaren fortfarande inte ville erkänna att det funnits amalgam under guldets. Hans yttrande lød: ”... I enlighet med försäkringskassans skrivelse 1989-03-22 och 1989-05-08 utgår inte tandvårdsersättning för utbyte av guld mot glaskeramisk i överkäken, varför § 10 tandvårdstaxan är tillämplig, dvs. patienten får själv stå för kostnaden.” Jag skrev därefter ett brev med en ny ansökan och avslutande med: ”Eftersom förtroendetandläkaren i sitt yttrande har bortsett från att guldets i överkäken var byggt på amalgam, ber jag att försäkringskassan tar hänsyn till detta vid beslut i ärendet.” Senare vid ett telefonsamtal med chefstandläkaren frågade jag om förtroendetandläkarens sätt att bortse från fakta hörde till försäkringskassans principer vid beslut i sådana här ärenden. Jag fick inget direkt svar just då, men rätt snart fick jag min ansökan beviljad.

Citat ur en artikel av leg. tandläkare Olle Redhe i TF-bladet (Tandvårdsskadeförbundets medlemsbulletin) nr 3 1992.

*Vetenskap och beprövad
erfarenhet i amalgamfrågan (1997)*

”Läkarinstruktionen av den 19 maj 1963 anger de riktlinjer som gäller för medicinsk och odontologisk verksamhet i vårt land. Här krävs att varje terapi skall utföras ”i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet”. Denna formulering är avsedd att så långt möjligt garantera patienten adekvat vård. Brott mot läkarinstruktionens intentioner beivras med allt från erinran och

varning till deslegitimering.

Läkarinstruktionens krav går knappast att misstolka i sammanhang där vetenskapens ståndpunkt och den kliniska erfarenheten överensstämmer med varandra. Det finns dock situationer där vetenskapen säger ett och den beprövade erfarenheten något helt annat. Vad en terapeut skall rätta sig efter i sådana situationer finns det ingen skrivning om.

Dagens praxis – åtminstone inom odontologin – har utvecklats mot att Socialstyrelsens vetenskapliga råd avgör såväl vetenskapens ståndpunkt som vad som skall betraktas som beprövad erfarenhet i kontroversiella frågor. Det är en ordning som borde diskuteras.

De vetenskapliga råden är oftast professorer med ansvar för forskning, undervisning och annan administrativ verksamhet. De har av naturliga skäl begränsat utrymme för klinisk verksamhet (praktisk vård) och det måste mot den bakgrunden betraktas som mindre välbetänkt att låta dessa avgöra vad som skall betraktas som beprövad erfarenhet i kontroversiella sammanhang. ... de vägrar att kommunicera med de kliniker som nu i över ett decennium med stor framgång har rehabiliterat amalgamsjuka individer ”på löpande band”. Det är dessa kliniker som besitter beprövad erfarenhet i amalgamfrågan och de saknar talan! ...

Det senaste exemplet på amalgampropaganda med förment vetenskapliga förtecken är den ”State of the art”-konferens som arrangerades i Stockholm den 9–10 april i år i regi av Medicinska Forskningsrådet. Professor Bo Bergman vid odontologiska fakulteten i Umeå hade i samråd med Forskningsrådets sekreterare professor

Tore Scherstén utarbetat ett preliminärt program där inbjudna föredragshållare utan undantag var kända amalgamförespråkare. ...

Fanns då inte en enda amalgamkritisk talare i denna prestigefyllda konferens? Jo en, den kanadensiske forskaren Murray Vimy som forskningsrådet hade sett sig nödsakad att bjuda in efter kraftiga påtryckningar från bl.a. patientorganisationen Tandvårdsskedeförbundet sedan det preliminära programmet hade kommit till dess kännedom. Hans röst var dock omsorgsfullt nedtystad i den pressrelease som släpptes några dagar efter konferensen. För att garantera full kontroll över konferensens budskap till omvärlden, hade konferensarrangörerna redan på planeringsstadiet beslutat att förbjuda närvaro av press och andra som skulle kunna tänkas störa det tilltänkta budskapet till allmänheten om amalgamets förträfflighet.”

Citat ur en artikel av Ann-Marie Lidmark i TF-bladet nr 2 1995:

Hon fick välja: Mentalpatient eller indragen sjukpenning

”Tandvårdsskedeförbundet har en medlem som tvingats välja mellan två månaders vård på mentalsjukhus eller indragen sjukpenning. Detta trots att förtroendeläkaren konstaterat att hon inte är psykiskt sjuk utan i stället lider av ryggvärk, elallergi och amalgamförgiftning. Det är svårt att tro att detta sker i Sverige. ...

Vår medlem som inte vill framträda med sitt rätta namn kallar vi här för Kerstin. Hon har vägrat att bli betraktad som psykiskt störd och inte heller accepterat kravet på mentalvård. Resultatet är indragen sjukpenning sedan den 10 november 1994. Marginalerna

var redan tidigare små och den indragna sjukpenningen gör att Kerstin inte kan påbörja sin amalgamsanering som det var tänkt. Sjukdomen förvärras och försäkringskassan trilskas. Inte ens de sociala myndigheterna är under dessa omständigheter beredda att bidra med några pengar till hennes uppehälle än mindre för att bekosta amalgamsanering.

Lars Carlsson är Kerstins ombud och har drivit en enveten kamp med försäkringskassan. Nu har han överklagat ärendet till länsrätten.

Det märkliga är att ingen läkare ställt någon psykisk diagnos. Tvärtom har behandlande läkare inklusive en förtroendeläkare ansett Kerstin som psykiskt frisk. De har i sina intyg skrivit att hon inte kan arbeta på grund av ryggont och muskelvärk. Enligt samma intyg är hon elallergisk och amalgamförgiftad. Förtroendeläkaren har tagit avstånd från försäkringskassans tvångsremiss till psykiatriska rehabiliteringskliniken, eftersom ingen psykdiagnos föreligger.

Ändå har försäkringskassan dragit in sjukpenningen med hänvisning till att Kerstin inte är samarbetsvillig och vägrar bli inlagd på mentalsjukhus. Vad sysslar egentligen försäkringskassan med? Finns fler liknande fall? Eller vill man bara statuera exempel?

Juridiskt har försäkringskassan inte täckning för sitt agerande och Lars Carlsson är förhoppningsfull inför prövningen i länsrätten. Men det är ändå allvarligt att en försäkringskassa behandlar människor på detta sätt. Agerandet är i allra högsta grad kränkande och hör inte till den bild man borde ha av ett rättvist Sverige. ...”

Det här är inget enstaka exempel. Socialstyrelsen vägrar erkänna

att amalgam kan göra människor sjuka och försäkringskassan följer förstås lydigt efter. För många som därför varit sjuka i årtal utan att kunna få någon hjälp blir lidandet till slut så svårt att de tar sina liv.

Massmedia

Hösten 1988 försökte jag få in följande artikel på DN-debatt:

”Inför riksdagsvalet 1988 kritiserade de etablerade partierna miljöpartiet för bristande ekonomisk insikt. Det må vara hur som helst med den frågan, men vad har de själva att berömma sig av? Den ekonomiska politik som de under flera decennier hållit fast vid har ju lett till dagens svåra kriser både ifråga om miljön och ekonomin. Trots detta tyder allt på att de ämnar fortsätta i samma hjulspår som tidigare.

Att den ekonomiska politiken måste anpassas efter ekologins lagar har framhållits många gånger under årens lopp av miljöexperter, men den allmänna opinionen är inte tillräckligt stark för att politikerna ska våga komma med de förslag som situationen kräver. Därför måste kunskapen om hur vi ska kunna leva i samklang med naturen genomsyra gräsrötterna, något som behöver grundläggas redan i skolan.

Frågan om skolans miljöundervisning diskuterades i P1:s miljömagasin den 7/10 1988. Undervisningsrådet Hans Hamber framhöll att läroplanen ger gott utrymme för sådana frågor, men ett problem

är hur undervisningen skall utformas. Skolborgarrådet i Stockholm, Beatrice Ask, ansåg emellertid enligt en DN-intervju den 16/10 1988 att miljöundervisning inte skall förekomma i skolorna.

En liknande fråga som den SÖ nu står inför debatterades hösten 1979 i samband med utarbetandet av nya läroplanen, Lgr 80. Dåvarande SÖ-chefen Birgitta Ulvhammar hade då föreslagit att kursplanerna skulle ge riktlinjer för en mer verklighetsanknuten undervisning, som kunde bli mer meningsfull, särskilt för skoltrötta elever. Den skulle också medvetandegöra eleverna om vikten av sparsamhet med jordens resurser, och vilka kriser som kan drabba världssamhället på grund av ökade klyftor mellan rika och fattiga länder. Dessa förslag ströks av dåvarande skolminister Britt Mogård, och detta godkändes av riksdag och regering, trots starka protester i pressen från många lärare. Birgitta Ulvhammar uppmanades att lämna sin post.

Vid ett valmöte samma år försökte jag överlämna min bok ”Nubbhålet”, som bl.a. handlar om skolleda, till Britt Mogård, men hon satte avvärande upp handen och ville inte diskutera de skolproblem som beskrivs i boken.

Redan 1955 visade en utredning att elever som inte orkar med en ensidigt teoretisk undervisning drabbas av skolleda. Sedan dess har en verklighetsanknuten undervisning flera gånger förgäves rekommenderats av olika utredare. Detta är mycket allvarligt, eftersom skolledan ofta ger upphov till många problem, såsom skolk, disciplinsvårigheter, våld, alkohol-och narkotikamissbruk m.m.

Såväl de skoltrötta eleverna som de avbarrade granarna i

våra skogar och de döda fiskarna i våra vattendrag är offer för politikernas sätt att skjuta viktiga frågor ifrån sig. En rätt utformad miljöundervisning, kanske med tillval av praktiskt arbete för miljön, skulle göra skolarbetet mera meningsfullt och därmed motverka skolledan. Samtidigt kommer emellertid eleverna att bli medvetna om det orimliga i att i-länderna slösar med energi och råvaror, medan största delen av jordens befolkning lider nöd, hur de multinationella företagen härjar i u-länderna och skadar det ekologiska systemet, att allt detta också har med världsfreden att göra osv. En verklighetsanknuten undervisning står följaktligen i motsatsförhållande till den nuvarande ekonomiska världsordningen. Är det kanske därför som skolpolitikerna i årtal har gått runt denna fråga som katten kring het gröt?

Det tjänar i varje fall ingenting till att vädja till politiker, som sitter fast i ett stelnat system, om meningsfull undervisning. I stället är det nu en uppgift främst för dem som kämpar med problemen i skolan att skapa en opinion, som tvingar skolpolitikerna att se till att eleverna får den undervisning som de har rätt att kräva och för att skolan ska bli den spjutspets mot framtiden som den är ämnad att vara.

Sigrid Tallmo
f.d. skolsköterska
Stockholm”

(I det här sammanhanget kan nämnas att i TV-programmet Rapport/morgon den 30/10 1996 förklarade en miljöekonom att ekonomi i dess djupaste betydelse är att hushålla med resurser och

att vi behöver lära oss mer om de ekologiska förutsättningarna. Hon berättade att de yrken som har framtiden för sig är de som kombineras med miljökompetens. Jämför med Beatrice Asks åsikt enligt DN-intervjun den 16/10 1988!)

När Britt Mogård vid valmötet 1979 vägrade ta emot boken, sa hon också: ”Jag känner till dina åsikter, men du får inte vänta dig något svar, för jag har så mycket annat att stå i.” Britt Mogård stod här på ett utmärkt sätt modell för hur skolpolitikerna under flera decennier har skjutit problemet med skolledan ifrån sig. (Hon blev för övrigt också modell för en liten skulptur jag gjorde av denna händelse.)

Vad som sedan hände beskrev jag på debattsidan i Pressens Tidning nr 6–7/1989. Redaktionen satte rubriken ”Refuserad skribent angriper Dagens Nyheters debattredaktör: Får det verkligen gå till så här?” Jag skrev bl.a. följande:

”Den 28 oktober fick jag besked från Göran Beckérus, DN:s debattredaktion, att artikeln var antagen och skulle publiceras om ungefär tre veckor. Den 22 november ringde jag Göran Beckérus och fick besked att artikeln skulle komma in veckan därpå. Det gjorde den inte. Den 12 december lämnade jag in ett tillägg till manuskriptet, eftersom jag ville hålla den ännu opublicerade artikeln aktuell. Den 28 december besökte jag Göran Beckérus för att diskutera dröjsmålet med publiceringen. Jag frågade om det var något fel på artikeln, men det ansåg han inte utan lovade att den säkert skulle komma in veckan som började den 9 januari. Den 13 januari besökte jag redaktionen för att föra in en del nytt, som

berörde den då påbörjade skoldebatten, i den ännu liggande artikeln. Jag fick nu löfte om att den skulle komma in den 16 januari.

Den 16 januari lyste artikeln fortfarande med sin frånvaro, varför jag ringde Göran Beckérus och framhöll att den pågående debatten nu gjort min artikel högaktuell. Göran Beckérus svarade att den säkert skulle komma in under innevarande vecka. Ett par veckor senare togs skoldebatten upp av TV och radio, och vid båda tillfällena ställde lärare frågan till skolpolitikerna varför den verklighetsanknutna undervisningen inte kommit till stånd. Frågan besvarades inte, men svaret fanns i min artikel som låg fastlåst på DN:s debattredaktion.

Nu förlorade jag tålamodet och ringde till Svante Nycander och berättade hur det var och frågade om jag skulle vara nöjd med detta. Det tyckte han inte, och han lovade att tala med Göran Beckérus. Den 22 februari ringde Göran Beckérus och var arg för att jag talat med Svante Nycander. Han sa att han nu höll på att planera in artikeln men hotade med att om jag tog någon mer kontakt med Svante Nycander skulle artikeln skickas tillbaka till mig. Den 9 mars hade ännu ingenting hänt, och därför ringde jag Göran Beckérus och fick tid för ett samtal den 13 mars. Den 13 mars förklarade Göran Beckérus bland annat att min artikel inte kunde vara av intresse för någon, ty den bestod bara av en massa ord utan innehåll, den var inte tillräckligt aktuell (!), och det där om Britt Mogård var väl onödigt att ha med. Jag förklarade att de frågor som under skoldebatten ställts angående den verklighetsanknutna undervisningen hade att göra med de strykningar som Britt Mogård gjort i läroplanens kursplaner

och som handlade om metoderna för en sådan undervisning. Det var ju också ett exempel på hur skolpolitikerna skjutit sådana frågor ifrån sig. Göran Beckérus svarade: 'Det vet vi redan.'

Det räcker väl inte att bara veta att missförhållanden kvarstår år efter år. Det gäller att påverka beslutsfattarna i positiv riktning. Jag har tidigare med viss effekt fått artiklar publicerade både i DN och andra tidningar, men hur ska man någonsin kunna delta i en aktuell debatt, om redaktören på detta sätt förhalar ärendet?

Har en debattredaktör förresten så särskilt gott omdöme som textgranskare, om han först efter fyra och en halv månad upptäcker att en redan antagen artikel är utan innehåll? Det allvarliga är ju inte bara att min artikel inte kom in i DN utan att den också låsts där så att jag inte kunnat få den införd i en annan tidning. Vad anser kollegerna i pressen?

Sigrid Tallmo
f.d.skolsköterska
Stockholm"

Under rubriken: "Tallmo var ute i PR-syfte" svarade Beckérus:

"Under mina 12 år som debattredaktör på Dagens Nyheter har jag refuserat drygt 45 000 artiklar. Vårt utrymme är begränsat och därför är konkurrensen mördande. Detta förstår de flesta som blir refuserade. ---

Tallmos artikel refuserades ursprungligen av DN. Tallmo accepterade

inte refuseringen, utan bönade och bad vid otaliga telefonsamtal och besök för sin artikel. Av ren utmattning erbjöd vi henne till sist plats på väntelistan. Vi krävde dock omarbetningar och förbättringar av texten.

Om Tallmo kunnat producera en acceptabel omskrivning skulle artikeln för länge sedan varit inne i tidningen. Men texten visade sig vara en bisak för henne. Vad hon egentligen var ute efter var att få in en bild av en av henne egenhändigt förfärdigad skulptur i tidningen. Detta ställde vi oss, minst sagt, kallsinniga till. Tallmo uppmanades därför att söka sig till andra tidningar med större förståelse för den typen av jippon. Vi försöker i den fria debattens namn att vara generösa även mot skribenter som kvalitetsmässigt ligger 'på marginalen'. Men personer som Tallmo, som visar sig vara ute efter att utnyttja debattsidan i personligt PR-syfte, och som dessutom inte drar sig för att hänvisa till sin egen snara bortgång för att få in artikeln, får räkna med att bli refuserad. Om inte annat för att ge plats åt seriösa skribenter.

Göran Beckérus
Debattredaktör
Dagens Nyheter”

Efter att ha läst detta tog jag omedelbart kontakt med Pressens Tidnings ansvarige utgivare Gunnar Andrén och krävde att få in ett genmäle, vilket han bestämt satte sig emot med den motiveringen att det inte skulle vara av något som helst intresse för läsarna. Jag anmälde därför saken för Allmänhetens Pressombudsman den

22/5 1989 och sände in mitt genmäle dit. Jag framhöll att de osanna uppgifter och personligt kränkande beskyllningar som Beckérus kommit med inte fick stå oemotsagda. Bl.a. tog jag upp Beckérus påstående att bilden jag föreslagit till artikeln var ett försök att göra PR för mig själv och att han hade uppmanat mig att vända mig till andra tidningar med större förståelse för den typen av jippon. Om han hade sagt så, kunde jag ha visat honom att DN:s stämpel stod på baksidan av bilden, som ursprungligen togs av DN för några år sedan och publicerades i samband med en intervju med mig. Eftersom symboliken i bilden också den här gången passade bra, föreslog jag att den kunde komma med om den fick plats. Till sist tog jag upp Beckérus påstående att jag inte drog mig för att hänvisa till min ”egen snara bortgång” för att få in artikeln. I stället var det så att vid mitt sista besök hos Beckérus var det på egen begäran jag tog tillbaka artikeln, samtidigt som jag yttrade att även vid min ålder och fastän man är pensionär, har man inte tid att slösa med tiden på det här sättet.

Efter det att PO tagit kontakt med Gunnar Andrén, skrev denne ett brev den 25 maj till PO. Citat ur detta:

”... Sigrid Tallmo har i ovannämnda nummer av Pressens Tidning fått en lång insändare publicerad. I anslutning till denna inläga har Dagens Nyheters debattredaktör Göran Beckérus beretts tillfälle att inkomma med svar, något som han – efter att först ha funnit det meningslöst – behagat göra sedan jag klargjort att jag under alla omständigheter avsåg att publicera Tallmos inlägg.

Det är Tallmos uppfattning att Dagens Nyheters debattredaktör

verkligen antagit hennes artikel. Det har också varit Pressens Tidnings utgångspunkt för att publicera inlägget, eljest hade ju debatten inte haft någon grund att stå på. Som framgår av redaktör Beckérus svar har Dagens Nyheters debattredaktion en annan åsikt i denna fråga, just principfrågan.”

Ur mitt brev till PO den 21 juli: ”...GA har alltså publicerat ett inlägg som enligt hans egna ord saknar den grund som motiverar en publicering. Egenmäktigt bortser han från min avsikt med inlägget, begagnar sig av det och vinklar det hela efter sitt eget syfte med hjälp av GB:s svar, som om det självklart vore den rätta grunden att stå på. Han presenterar mig som refuserad skribent, sätter en fet rubrik över GB:s svar och vägrar till sist att ta in mitt genmäle. GA har därmed åstadkommit en debattsida som enligt hans mening intresserar läsarna, varvid jag utsatts för personligt kränkande beskyllningar utan möjlighet att försvara mig. Kan man anse att ovannämnda hantering av yttrandefriheten överensstämmer med god publicistisk sed?”

Nästa brev till PO från Pressens Tidning var utfärdat av den nye ansvarige utgivaren Jan Lindeberg. Citat: ”... Om Tallmo, vilket jag inte kan finna, har utsatts för nedsättande angrepp, så har hon gjort det inför en läsekrets som väl känner till hur diskussionen kan gå mellan debattörer/insändarskribenter och debatt- eller insändarredaktörer. De är säkert vare sig förvånade eller upprörda över innehåll och ton i Beckérus svar, snarare över att Pressens Tidning så generöst upplåtit debattutrymme åt Tallmo.”

I Pressens Tidning 17–18/89 stod rubriken: ”Pressens Tidning

klandrad av PON.” Här följde en redogörelse på ungefär två och en halv spalt över det mesta som förevarit i ärendet, där bl.a. innehållet i mitt genmåle refererades. Opinionsnämndens yttrande slutade med att Pressens Tidning åsidosatt god publicistisk sed.

Jag påminner mig en annan händelse som har med yttrandefrihet att göra. Efter programmet ”Insändaren”, som sändes den 13 oktober 1971, fick jag ta emot en hel del brev och telefonsamtal från personer som ansåg att det var mycket viktiga frågor jag tagit upp. Under våren kom alla insändarna i serien, utom min, i repris. Jag fick då veta att en ny regel hade trätt i kraft den 15 oktober 1971. Den bestämde att om ett program innehöll kritik som ingen ansvarig ställde upp och svarade på, fick det inte sändas. Det hängde alltså på två dagar, om min insändare ens skulle få komma med. Hur kan en sådan regel, som ger makthavarna rätt att tiga ihjäl yttrandefriheten, få finnas i ett demokratiskt samhälle? Det här visar hur svårt det kan vara för gräsrotter att få komma till tals i massmedia. Men vi kan också se hur viktig massmedias roll är, när den fungerar som bäst, bl.a. som opinionsbildare och förmedlare av kunskap om förhållandena på gräsrotsnivå till beslutsfattarna. (Regeln tycks numera vara borttagen. Ofta hör man nu i radio och TV att en viss makthavare inte ”har gått att nå för en kommentar”.)

Ett annat exempel på mediernas viktiga roll: När medicinalstyrelsen planerade att införa levande virus i poliovaccinet inför ympnings-säsongen 1964. (Se kapitlet om polioympning.) Det kunde ha orsakat hundratusentals människors sjukdom eller död och som följd därav åtskilliga miljarder i skadestånd och vårdkostnader under de 32 år

som gått sedan dess. Det var på grund av att massmedia ställde upp så föredömligt den gången som en stor katastrof kunde undvikas.

Ett inslag i SvT:s lokala nyhetsprogram ABC den 6 maj 1993 om en lärare som uppmanats att säga upp sin tjänst därför att han tillämpat en verklighetsanknuten undervisning gav upphov till följande insändare i Läsarnas DN den 29 augusti 1993:

”Verklighetsfrämmande skola

Nu har åter ett förslag utarbetats till en ny läroplan, som påstås ska ge oss Europas bästa skola. Men vad hjälper det med aldrig så fina målsättningar i en läroplan, om inte den rätta viljan finns hos skolpolitiker och skolledare att i praktiken försöka nå de uppsatta målen?

(Här följde en redogörelse över skoltrötta elever och deras behov av en meningsfull undervisning, som redan beskrivits i artikelförslaget till DN från 1988, som aldrig publicerades.)

Ett inslag i ABC den 6 maj i år handlade om en lärare vid Annerstaskolan i Flemingsberg, som med mycket gott resultat tillämpat en praktiskt inriktad undervisning. Han hade blivit avstängd från sin tjänst, emedan skolledningen uppfattat hans undervisning som en indirekt kritik mot övriga lärare. Senare tvingades han att säga upp sin tjänst.

Många elever, som inte orkar med en ensidigt teoretisk undervisning, skolkar så ofta att de måste gå ut grundskolan utan fullständiga betyg. En lärare har berättat att när hon en gång mötte en f.d. elev, synbarligen berusad, och frågade honom hur han hade det nu för

tiden, svarade han: ”Jag är ju värdelös, det har jag papper på.” Han hade gått ut grundskolan med ettor i alla ämnen.

Ett TV-program, ”Läraryöppet” den 15 juni i år, visade exempel på enstaka skolor som med gott resultat börjat tillämpa i stort sett samma pedagogiska metoder som den avsatte läraren på Annerstaskolan. En lärare ansåg emellertid att de nya metoderna kräver en längre, kvalificerad fortbildning, det räcker inte med studiedagar.

När liknande krav framfördes för 13 år sedan, hävdade Britt Mogård att det räckte att den nya pedagogiken stod upptagen under ”Mål och riktlinjer” i läroplanen. I dag kan vi se att denna viktiga målsättning inte kommit längre än till försöksstadiet i några få skolor.

Olof Palme yttrade en gång som utbildningsminister att skolan ska vara en spjutspets mot framtiden och att problemen inte får sopas under mattan. Nu är det dags att sopa fram allt det som sopats under mattan.

Sigrid Tallmo

F.d. skolsköterska”

Den 2 september 1993 publicerades denna:

”Goda skolan hotad

Nej Sigrid Tallmo, vi har inte en verklighetsfrämmande skola och lärarkåren behöver inte utförligare ledning vad gäller metoderna för undervisning. Läroplanspropositionen är på sistnämnda punkt utmärkt. Arbetssätt och arbetsformer är en del av lärarnas professionalism och skall ej styras av politiska pekpinnar.

Däremot har Sigrid Tallmo rätt vad gäller sin inledande frågeställning i Läsarnas DN den 29 augusti. ”Men vad hjälper det med aldrig så fina målsättningar i en läroplan om inte den rätta viljan finns hos skolpolitiker och skolledare att i praktiken försöka nå de uppsatta målen?” I denna fråga hittar vi skolans verkliga problem och hot.

Lärarkåren måste ges ordentliga förutsättningar att skapa den goda skolan. Då får inte kommunerna ständigt skära ned anslagen till skolorna. En god skola skall inte ha klasstorlekar på bortåt 35 elever. ...

Det är således hög tid för landets skolpolitiker att visa den rätta viljan att nå de uppsatta målen för skolan. I höst måste ansvaret tas och den goda skolan räddas!

Tomas Johansson
andre vice ordförande
i Lärarnas riksförbund”

Den 8 september kunde man läsa följande två insändare:

”Skoltrötta elever

Nej vi har inte en verklighetsfrämmande skola, skriver Tomas Johansson, andre vice ordförande i Lärarnas riksförbund, som svar på min insändare den 29 augusti. Det innebär att han själv är verklighetsfrämmande, när han inte reagerar mot att skolpolitikerna under flera decennier har skjutit de skoltrötta elevernas problem ifrån sig. Detta var huvudfrågan i min insändare.

Eftersom skolleda ofta ger upphov till skolk, disciplinsvårigheter, alkohol- och narkotikamissbruk m.m., är det allvarligt att skolpolitikerna inte vill inse att detta i verkligheten innebär personliga tragedier för många elever och i förlängningen ofta medför svåra samhällsproblem.

Jag håller dock med Tomas Johansson om att elevantalet per klass borde bli mindre. Att detta gamla krav ännu inte gått igenom är också ett uttryck för beslutsfattarnas ringa förståelse för hur en god skola skall förverkligas.

Sigrid Tallmo”

”Undervisningsmetod inte lärarens ensak

Tack, Sigrid Tallmo för din insiktsfulla insändare om skolan (DN 29/8)! Däremot kan jag inte rikta något tack till Tomas Johansson för hans bemötande (DN 2/9).

Båda insändarna behandlar främst två ämnen: vilka undervisningsmetoder vi ska tillämpa i skolan och det lika kontroversiella ämnet hur pass mycket undervisningsmetoder ska regleras i läroplaner och kursplaner. Johansson, andre vice ordförande i Lärarnas riksförbund, skriver: ”Arbetssätt och arbetsformer är en del av lärarnas professionalism och skall ej styras av politiska pekpinnar.”

På annan plats i DN samma dag som Johanssons insändare läser jag en nyhetsartikel om skolverkets utvärderingsprojekt av svenska grundskolan. Där framkommer att eleverna är dåliga på att lösa problem.

Skolverkets generaldirektör, tillika professor i pedagogik, Ulf P Lundgren, svarar följande på frågan varför elevernas problemlösning brister: ”Svaret ligger i skolans arbetsformer. Eleven lyssnar, läraren pratar. Det är en mycket traditionell undervisning vi har i de allra flesta skolor. På det här sättet får eleverna ingen träning i att själva söka kunskap och lösa problem.”

Den slutsats jag drar är att undervisningsmetodik med problemlösning i fokus är viktigt att centralt reglera. Det riksdagen vill garantera alla svenska skolelever ska fastställas i centrala styrdokument.

Erik Lidbaum

Vällingby

Lärarstuderande, tillika aktiv i Föreningen för en demokratiserande och aktiverande skola (DAKS)”

Fredagen den 16 juni 1995 talade f.d. ÖB Bengt Gustafsson i radions ”OBS Kulturkvarten” om det tilltagande våldet bland ungdomen. Han ansåg att skolan har stor betydelse för samhällsutvecklingen och frågade sig vad som händer med den 7-åring som förhoppningsfull börjar skolan men som vid 14 års ålder sticker kniven i en kamrat. En orsak ansåg han vara att de elever som inte klarar av undervisningen inte får den hjälp de behöver, och de som ständigt misslyckas känner ett utanförskap, som kan leda till våldshandlingar.

Jag har ofta som skolsköterska träffat på elever som blivit utkörda i korridoren, därför att de inte har kunnat följa med i undervisningen

utan sysslat med annat som stört lektionen. Det är sådana elever, som känner sig utanför eller har andra problem i hemmet eller i skolan, som ofta ägnar sig åt mobbning. Här har skolsköterskan en viktig uppgift att fylla. Hon har genom sin allsidiga kontakt med elever, föräldrar och lärare, sin tystnadsplikt och sin medicinska inriktning möjlighet att fånga in problem av olika slag och att lösa dem på ett förtroendefullt sätt. En elev kan ibland skylla på någon krämpa för att få besöka skolsköterskan, när det i verkligheten handlar om något annat, t.ex. mobbning.

Hur man kan komma tillrätta med ett sådant problem framgår av följande exempel som jag berättade om i mitt föredrag i riksdagshuset 1969: ”En pojke, som en längre tid hade trakasserats av fem kamrater i sin klass, blev till slut så deprimerad att han vägrade att gå till skolan. Han togs så småningom in på en barnpsykiatrisk klinik några veckor, varefter han skickades tillbaka till samma förhållande som förut, och historien upprepades. Läraren tog då kontakt med skolsköterskan, som gjorde ett hembesök. Hon fick då föräldrarnas och pojkens tillåtelse att ta upp den här frågan med klassen. Hon talade då först med hela klassen om betydelsen av ett gott kamratskap, som kan bestå i att ställa upp för en kamrat som råkat i svårigheter. Därefter hade hon ett enskilt samtal med varje elev. Det kom då fram att de elever som mobbat själva hade svåra problem. En elev hade läs- och skrivsvårigheter, som han fick hjälp med. En annan hade svåra hemförhållanden, vilket föranledde upprepade hembesök. Efter en tid berättade läraren att han tyckte sig ha fått en helt ny klass. Mobbningen hade upphört och för övrigt

också tidigare skolk och disciplinsvårigheter.” Exemplet visar ju att skolsköterskan behöver mycken tid för sådana här uppgifter, ty skulle den mobbade eleven i det här fallet få någon hjälp fanns det plötsligt fem andra problem som behövde lösas.

Jag ville med min berättelse få politikernas förståelse för att elevvården och skolan för övrigt behöver mer resurser, men i stället har det blivit tvärtom. Särskilt under de senaste åren har man dragit in på psykologer och kuratorer, och det finns skolor som inte ens har tillgång till en skolläkare.

Den 25/3 1996 meddelades i TV-programmet ”Norra magasinet” att en tredjedel av grundskolans elever har läs- och skrivsvårigheter (bl.a. dyslexi), som de i allmänhet inte får någon hjälp med, vilket är en följd av de indragningar som gjorts av speciallärare. En elev i nionde årskursen ansåg att hela hans skoltid varit meningslös, därför att han inte kunnat följa med i undervisningen på grund av sina svårigheter att läsa och skriva. Han hade mist sitt självförtroende och trodde att han var ovanligt dum. På en ort hade det gjorts en utredning som visade att problemen fördubblats på några få år. Det kunde bero på att en del barn, som inte lider av dyslexi i egentlig mening, ändå kan behöva mer hjälp med lästräning i början av skoltiden, vilket de inte har fått på grund av bristande lärarresurser. Utredningen makulerades, därför att den ansågs vara fel. Det framgick vidare att på Österåkerfängelset kan 40 procent av internerna inte stava, men där får de undervisning.

Av TV-programmet Reportrarna, ”Sila mygg och sluka kameler” den 14/5 1996, framgick att storföretag får statliga bidrag, som de

inte anser sig behöva och som t.o.m. kan göra mer skada än nytta. Där vräks alltså i onödan ut flera miljarder av skattepengar, som i stället skulle behövas för att ge skolan nödvändiga resurser.

Många barn med dyslexi är för övrigt väl begåvade, men på det här sättet förkvävs dessa barns medfödda självförtroende, idériakedom, kreativitet osv., egenskaper som utgör en kraftkälla som vårt samhälle i kris verkligen behöver värna om.

Vad en sådan kraft kan åstadkomma i en krissituation, fick jag erfara när jag låg på KS med en pulsåderblödning i hjärnan och allting verkade hopplöst. Redan andra dagen började det komma teckningar från skolbarnen med roliga och hoppfulla texter, och snart var hela väggen bredvid min säng täckt av dessa alster. En teckning föreställde mig med en jättestor spruta i handen, och överst stod det: ”Du är nog snart tillbaka.”. Plötsligt hade jag stimulerats så av barnens spontana sätt att rita och berätta att jag låg där och berättade för mig själv det som senare skulle bli boken ”Nubbhålet”. Jag är förvissad om att det var den skapande kraft som barnen förmedlade till mig som hjälpte mig att överleva. Här vill jag tillägga att det var stimulansen från skolbarnen som under hela min tid som skolsköterska hjälpte mig att hålla modet uppe även när det såg mörkt ut.

Det ursprungliga ”Nubbhålet” slutade med att vi måste styra in nattåget på en annan bana, bort från avgrunden. Om vi nu betraktar det samhällsmönster som mina berättelser velat visa kan vi se att vi kommit ännu närmare avgrunden och att det inte finns någon färdig bana att spåra in på. Vi måste bygga en ny. Men vi behöver då fråga oss vad som tidigare bestämt vår färdriktning. Det för

min tanke till symboliken i 10-åringens berättelse om den blå strålen, som skulle ge jätten makt över hela världen. Människan har blivit så förgiftad av kärleken till pengar och materiella ting att vårt samhälle blivit alltmer människofientligt. Vi har under flera decennier varit inne på den breda vägen med lyx och överflöd. Hur lyckliga vi egentligen har blivit av vår materiella välfärd, kan vi se genom att iaktta ökningen av psykiska problem, våld, alkohol- och narkotikamissbruk m.m. Vi har styrts in i kärnkraftsamhället och förgiftat luft, vatten och jord. Samtidigt har politikerna med bidrag av olika slag sövt ner allmänheten i den tron att samhället sköter om allt till det bästa. Den enskilde behöver varken tänka eller förstå. Hans viktigaste uppgift är att vara en lydig konsument. Vi har kallat det för välfärdssamhället. Men plötsligt har vi vaknat upp ur vår trygga sömn och upptäcker att vi levt över tillgångarna. Nu först när bidragen tas bort eller minskas ner märks det hur bidragssystemet hjälpt till att hålla låglönegrupperna nere och tagit ifrån människor deras ansvarskänsla. Många kan anse att det här vet vi redan, men det räcker inte med att bara veta. Av gjorda misstag kan vi få den kunskap som vi i framtiden behöver handla efter.

Jag frågar mig nu hur en framtidsforskare ser på problemen och läser en bok av Lorentz Lyttkens "Allt mer huvud allt mindre händer". Förordet börjar så här: "Den här boken försöker fånga de mönsterförändringar som kännetecknar kompetensekonomin. Jag har försökt förstå och i någon utsträckning förklara, hur omvälvningar i ekonomins sätt att fungera förändrar vårt samhälles spelregler." Författaren konstaterar vidare: "Politikens förmåga att styra

samhället har försämrats i många länder inklusive Sverige. ... Förmår inte politiker och medborgare att i grunden förnya välfärdsstaten så är troligen ett ekonomiskt förfall på sikt oundvikligt. Divergensen av livsstilar leder då till ett fördelningskrig mellan kompetenseliterna och de kompetenssvaga och systemberoende skikten i samhället. Ett sådant ”krig” bromsar hk-ekonomins utveckling, ökar spänningarna i samhället och hotar en rad centrala värden.”

Författaren ställer sitt hopp till att den föreställningsvärd som gör sig gällande i kompetensekonomin erövrar tolkningsföreträde och slutar med: ”Men historien går inte på spår, ger inga garantier och skapar just därför utrymme för mänsklig handlingsfrihet.”

För min del vill jag ställa mitt hopp till den mänskliga handlingsfriheten med ett människovänligt samhälle som mål. Det finns så många otillfredsställda mänskliga behov i vårt samhälle, som skulle kunna ge arbete åt många. Erfarenheten har visat att omsorgen om människan i det långa loppet ofta leder till bättre ekonomi för samhället. Men våra beslutsfattare har tydligen inte förstått det, när de exv. avskedat undersköterskor som får gå arbetslösa och får bidrag från staten. Den personliga omvårdnaden har ju stor betydelse för patientens tillfrisknande och kan därmed minska vårdtiden på sjukhuset. Se också på den förebyggande hälsovården, där bl.a. vaccinationer mot tbc och polio medfört stora besparingar inom sjukvården.

Det är också viktigt för ett samhälle att människor får känna att de behövs och får ta ansvar. Nyligen berättades om en skola där våld och skadegörelse bredd ut sig mer och mer, men när eleverna fick ta

större ansvar för sin skola förbättrades förhållandena avsevärt.

Jag tror att vi kan lära oss en hel del av den tyske filosofen Johann Gottlieb Fichte, som Carl-Göran Ekerwald citerade i en DN-artikel för några år sedan: ”Du har inte kommit hit till jorden för att vara en passiv iakttagare ... du är här för att aktivt ingripa i världens gång.” Och Ekerwald summerar filosofens tankegångar: ”Varje handling, varje meningsyttring – även på det privata planet – påverkar molekylärt mänsklighetens kollektiva rörelse och rörelseriktning. Den som överlåter ingripandet på andra påverkar utvecklingen negativt och demoraliserande just genom sin likgiltighet. Den är ett förräderi mot det mänskliga ... Människovärdiga förhållanden måste under alla omständigheter eftersträvas. ... Man ska inte gå omkring och lida av sitt samvete – man ska lyda det. Att veta räcker inte långt, men att handla i enlighet med vad du vet, det är din bestämmelse som människa.”

Några avslutande ord (1999)

När det gäller den ekonomiska krisen, är det i själva verket den moraliska krisen som förvärrar allting. Ansvarslöshet och fiffel belönas, och skattefria fallskärmsmiljoner duggar tätt, samtidigt som man sparar in på nödvändiga resurser inom sjuk- och hälsovård och på omsorgen om våra barn.

Man tillåter att störande elever, som inte kan följa med i undervisningen, körs ut i korridoren i stället för att hjälpa dem med deras problem. På grund av dålig självkänsla löper dessa elever stor risk att dras med i missnöjesgång, som t.ex. skinheads, där främlingshatet och våldet tillämpas efter nazistiskt mönster, och vi vet att nazismen en gång har lett till ett världskrig.

Förebyggande åtgärder, vidtagna på ett så tidigt stadium som möjligt, innan hat och hämndbegär kommit in i bilden, är därför viktiga i kampen mot våld, såväl i skolan som i samhället och i världen. Kampen för fred måste därför börja i hemmen, på daghemmen, och i skolorna, bl.a. genom att ge barnen en trygg och kärleksfull tillvaro och lära dem betydelsen av gemenskap och solidaritet. Det är ett långsiktigt arbete.

Aldrig tidigare i mänsklighetens historia har vi haft så stora hot mot livet på jorden som för närvarande, på grund av faran av ett kärnvapenkrig, miljöförstörelsen och världssvälten. Det är därför nödvändigt med mycket brett upplagda upplysningsinsatser, som kan klargöra för hela världens folk vilka möjligheter som finns att

rätta till tidigare misstag, med andra ord hur människorna ska leva för att kunna rädda livet på jorden. Vi har nu genom Internet större möjligheter än någonsin att snabbt sprida information över hela världen. Men då står vi också inför valet att klyftorna mellan rika och fattiga länder måste jämnas ut så att även u-länderna kan få tillgång till Internet. Detta tycks faktiskt redan ske, och jag tror att vi tills vidare får nöja oss med att bara känslan av att vara på rätt väg, bort från avgrunden, är mödan värd.

Nu återstår också frågan hur människor ska kunna ta till sig informationen när t.ex. en tredjedel av eleverna i grundskolan inte kan läsa och skriva. Det är nu av största vikt att politikerna förstår att vi befinner oss i en kapplöpning mellan katastrof och utbildning, som H.G. Wells sa, och att de handlar därefter.

För övrigt är det viktigt att rensa bort fördomar, maktfullkomlighet, onödig byråkrati m.m. Vi behöver också nya värderingar, som låter människors idériakedom och skaparkraft, med allmänmänskliga behov i centrum, lägga grunden till ”den nya järnvägen”.

Bilaga: JO-ärendet

Min JO-anmälan:

Karlskoga 1975 09 30

Justitieombudsman

Riksdagens Ombudsmannaexpedition

Box 16327

103 26 STOCKHOLM

Ang.: Socialstyrelsens och skolöverläkarens sätt att handlägga frågorna om utbildning för och ledning och övervakning av arbetet med prov och vaccinationer i allmänhet samt PPD-tuberkulinprovningar och BCG-vaccinationer i synnerhet.

Utmärkande för Socialstyrelsens och Skolöverstyrelsens gemensamma anvisningar, när det gäller vaccinationer som ska ges inom skolhälsovården, är att de ger dålig information, är vagt formulerade och dåligt genomtänkta med avseende på vilka konsekvenser de kan föra med sig i praktiken.

Som exempel kan nämnas att när smittkoppsympning (revaccination) infördes 1966 i skolhälsovårdens vaccinationsprogram rekommenderade SÖ att den kunde ske i samband med de allmänna klassundersökningarna i årskurs (åk) 4. Tidigare instruktion om att BCG-vaccination skulle utföras i samma åk hade då inte upphävts. Denna rekommendation kunde alltså innebära att en elev kunde

bli smittkoppsvaccinerad samtidigt som han hade ett sår på låret efter en BCG-vaccination eller ett utslag på bröstet efter prov med tuberkulinsalva. En allmän regel är att smittkoppsympning inte får utföras på en person som har öppet sår eller eksem om inte särskilda skäl föreligger och speciell försiktighet iakttas. – Myndigheternas rekommendation stred så uppenbart mot allt förnuft att de flesta inte följde den.

Ett annat exempel: Difteri/stelkrampsvaccination ska erbjudas eleverna i grundskolans åk 2. En elev i denna åk har för omkr.1 år sedan fått en injektion mot stelkramp på sjukhuset vid en sårskada. Sjukhusläkaren uppmanade modern att avböja erbjudandet om stelkrampsvaccination i åk 2, eftersom för täta vaccinationer kunde vara skadliga. Skolsköterskan får emellertid besked av skolläkaren att vaccination ska tillrådas. SS:s och SÖ:s instruktioner ger ingen ledning i sådana här fall. Vem ska föräldrarna och skolsköterskan tro på?

Det finns många liknande exempel.

Den personal som känner ansvar för sitt arbete ställs också i en svår situation när, som i det nu aktuella fallet med PPD-tuberkulinproven, *ansvariga myndigheter och vetenskaplig expertis har olika uppfattningar om vilken utbildning och vilka kvalifikationer som ska krävas för arbetet, och när motsäggande instruktioner förekommer.*

Det är nödvändigt att ansvariga myndigheter, vetenskaplig expertis och den personal som ska utföra arbetet ute på fältet är överens om vilka fordringar som ska ställas på arbetet, när en gammal beprövad praxis ersätts med en ny (se även tidningsklipp bil. 3e, de tre sista

styckena om polioympning).

I det nu aktuella fallet om PPD-tuberkulinet har jag vänt mig till bl.a. generaldirektör Bror Rexed och skolöverläkare Karin Eek. Jag har inte fått något svar från Socialstyrelsen, och skolöverläkaren har kommit med ett svar som närmast kan liknas vid svar från en automatisk telefonsvarare. Hon undviker konsekvent att ta upp de problem som jag fört fram.

Några kommentarer till skolöverläkarens brev 1975 09 11 (se bil. 1g):

I första stycket framhåller Karin Eek att anvisningarna för vaccinationsprogrammet inom skolhälsovården ”revideras efter hand med hänsyn till förändrade behov och förändrad teknik som aviseras från socialstyrelsen, som i sin tur har till sig knutet en expertgrupp i vaccinationsfrågor”. –Detta är samma expertgrupp som 1975 0618 ”beslöt att rekommendera Socialstyrelsen att beakta vikten av god utbildning i tuberkulinprovningsteknik” (se bil. 1c). I denna expertgrupp ingår prof. Arne Lind, som uttalat sin bestämda åsikt att PPD-skolning är nödvändig (se bil. 1a). Ändå skriver skolöverläkaren i fjärde stycket: ”Alla sjuksköterskor har i sin utbildning fått kunskap och praktisk erfarenhet av injektionsteknik inbegripet att ge intrakutana injektioner. --- SÖ ifrågasätter därför ej skolsköterskornas kunskap på detta område.”

Vad Karin Eek i samma stycke menar med att betona att tuberkulinprov huvudsakligen utförs inom skolhälsovården är svårt att förstå. Personal på vissa håll inom företagshälsovården, de som anställs i sjukvård, värnpliktiga mfl tuberkulinprövas ju också.

I andra stycket hänvisar skolöverläkaren till de anvisningar som utfärdats av SS och SÖ 1972 men förbigår det verkliga problemet: att dessa anvisningar inte överensstämmer med andra informationer, som vi fått inom skolhälsovårdens ram som exv "Örebroinformation" av år 1969 och prof. Sievers skrift, som vi uppmanades att skaffa på en studiedag för skolsköterskor inom Örebro län höstterminen 1974 (se bil. 2a–c).

I tredje stycket framhåller Karin Eek att det ankommer på föräldrarna att besluta, om de vill ha sina barn vaccinerade. I sjätte stycket skriver hon att förekomsten av tbc inom skolan är ringa och att 35 av 100 elever revaccineras och i sista stycket att SÖ anser att ungdomarnas vaccinationsskydd mot tbc är gott. – Hela tiden går skolöverläkaren förbi huvudfrågan: att det måste klarläggas vilken utbildning som behövs och vilka instruktioner som ska gälla för att de elever som är i behov av det ska bli vaccinerade.

I femte stycket påstår skolöverläkaren att skolsköterskorna har hjälp av skolläkaren vid bedömningen av tuberkulinproven. – Jag skulle vilja se den skolläkare som har tid att vara med sina skolsköterskor vid denna bedömning, när det på många håll knappast finns läkare som har tid med de obligatoriska klassundersökningarna. För övrigt har läkarna i allmänhet inte mer utbildning än skolsköterskorna i PPD-tuberkulinprövning. – I slutet på detta stycke står att "Meningen med SÖ:s anvisningsarbete är att få till stånd så stor noggrannhet som möjligt inom skolhälsovården". – Kan man tro på det, när SÖ är nöjd med förhållandena, trots vad som framgår av bil. 1e?

För övrigt hänvisas till bil. 1h sid. 3–7, 15, 16.

Mot bakgrund av vad som framkommit i detta brev jämte bilagor vill jag anföra följande:

1) Myndigheterna Socialstyrelsen och Skolöverstyrelsen har inte handlagt rubr. frågor i enlighet med ”vetenskap och beprövad praxis” och med den omsorg, kunnighet och ansvar som deras ämbeten ålägger dem.

2) Informationer och instruktioner som givits skolsköterskorna ang. arbetet med PPD-tuberkulinproven är inte tillfredsställande. För närvarande är det en slump som avgör vilken av de helt eller i vissa delar motsäggande instruktioner som en skolsköterska väljer att arbeta efter (se bil. 2a–c samt lc). Omedelbara åtgärder krävs för att ge vaccinationspersonalen utbildning som leder till den kunnighet, noggrannhet och det ansvar som fordras för att ge allmänheten bästa möjliga skydd mot sjukdom och säkerhet i samband med vaccinationer.

3) En omedelbar översyn av hela vaccinationsprogrammet i allmänhet med ovannämnda målsättning är också nödvändig.

Jag ber Er vidta de åtgärder som behövs för att få Socialstyrelsen och Skolöverstyrelsen att rätta till sina försumligheter.

Karlskoga som ovan.

Sigrid Tallmo

Bilagor: 1 a–h

2 a–c

3 a–e

Brev till JO 1975 09 30 Förteckning över bilagor

Bil 1a Mitt PM 75 04 13

Beträffande tuberkulinprov och BCG-vaccinationer m m.

1b Skolöverstyrelsens brev 1975 04 22 ang. tuberkulinprov och calmettevaccination Utgör svar på mitt brev 1975 0416

1c Brev från prof Arne Lind, 1975 0619 ang. tuberkulinprov och BCG-vaccinationer m m. Utgör svar på mitt brev 1975 0612

1d Mitt brev 1975 08 28 till skolöverläkare Karin Eek med bil 1
2 (= 1e nedan)

1e Exempel på hur icke sjukvårdskunnig person tillåts avläsa PPD-prov

1f Mitt brev 1975 08 28 till generaldirektör Bror Rexed med bil 1
2 (= 1e härovan)

1g Brev från skolöverläkare Karin Eek 1975 09 11
Utgör svar på mitt brev enl bil 1d

1h Redigerad utskrift av mitt föredrag om skolhälsovård vid informationsmöte i Stora partilokalen i Riksdagshuset den 5 november 1969

Bil 2a "Örebroinformation" av 1969 06 05, lämnad vid studiedag för skolsköterskorna i Örebro län, då Helga Högström höll föredrag om PPD-tuberkulinprov.

2b Ur "Handbok för skolans elevvårdande personal": Skolhälsovård, sid 89 ff.

2c Prof Olof Sievers:

"Synpunkter på behovet av PPD skolning för dispensärpersonal"

(9 sidor)

Bil 3a–e Innehåller valda artiklar ur Karlskoga-Kuriren (=Örebro-Kuriren)

Nerikes Allehanda

OBS! Artiklar i de i mitt rubr brev aktualiserade frågorna har även varit införda bl.a. i Göteborgs-Posten, Dagens Nyheter och ev andra tidningar

3a NA-NT 75 09 05 sid 12 ”Stor risk att många inte har fullgott skydd mot tbc”

3b NA-NT 75 09 06 sid 11 ”Vi är inte inkompetenta ta tbc-prov”

3c KK (ÖK) 75 09 09 sid 6 ”Protest från skolsköterskor: Vi är inte inkompetenta”

”Göteborgsläkare omTBC-proven: Det nya medlet kräver mer av personalen”

3d KK (ÖK) 75 09 12 sid 9 ”Biverkningar av tbc-vaccination”

3e NA-NT 75 09 13 sid 3 ”Sigrid Tallmo slår tillbaka. Inte svårt räkna ut hur fackstöd blivit”

JO sände följande handlingar för att jag skulle få tillfälle att yttra mig:

SKOLÖVERSTYRELSEN

PM

Karin Eek, I H.

1976-02-17

Ang skolöverläkarens sätt att handlägga frågorna om, utbildning för och ledning och övervakning av arbetet med prov och vaccinationer i allmänhet samt PPD-tuberkulinprovningar och BCG-vaccinationer

i synnerhet.

Remiss 1975-10-13

Klaganden anför under punkten 1 i sammanfattningen i sin skrivelse till justitieombudsmannen att de rubricerade frågorna inte handlagts i enlighet med ”vetenskap och beprövad praxis” och med den omsorg, kunnighet och ansvar som åligger SÖ. I anslutning härtill får jag anföra följande.

SÖ har vid ett flertal tillfällen utfärdat anvisningar beträffande vaccinationer i skolåldern (Aktuellt 1966/67:11, 1967/68:6, 1969/70:12 och 1969/70:59). Nu gällande anvisningar som utfärdats i samråd med socialstyrelsen utfärdades 1972 (Aktuellt 1972/73:9). Dessa anvisningar finns bla intagna i bilagda av SÖ senast 1975 utgivna handbok ”Skolhälsovård”. Denna handbok är bla avsedd att underlätta arbetet för skolläkare och skolsköterskor. Vidare har speciella anvisningar utfärdats beträffande vaccinationer mot polio och röda hund (Aktuellt 73/74:45 och 54 samt 1974/75:53).

De nu gällande anvisningarna beträffande vaccinationer i skolåldern har såvitt avser tuberkulinprovning och BCG-vaccination utarbetats på grundval av socialstyrelsens cirkulär nr 29 1972 Råd och anvisningar för tuberkulinprovning och BCG-vaccination. Socialstyrelsen har till sin hjälp i vaccinationsfrågor en permanent vaccinationsgrupp som enligt socialstyrelsens beslut 1972-09-06 har till arbetsuppgift och befogenheter följande. (Kurs. av förf.)

1) Lämna råd och upplysningar i vaccinationsfrågor på begäran av socialstyrelsen

2) Följa den samhälleliga och vetenskapliga utvecklingen inom

området och föreslå åtgärder betingade härav.

3) Verka för samordning av vaccinationsåtgärder och rekommendationer olika myndigheter emellan inom sjukvården.

4) Bevaka att styrelsens föreskrifter och rekommendationer i vaccinationsfrågor utformas så korrekt som möjligt i medicinskt och *vetenskapligt avseende* varvid särskild uppmärksamhet bör ägnas åt frågor rörande indikationer och *komplikationer*.

I denna arbetsgrupp där även skolöverläkaren ingår är den främsta sakkunskapen på vaccinationsområdet företrädd.

Några svårigheter att följa de av SÖ utfärdade anvisningarna har inte påtalats.

SÖ övervakar och följer upp arbetet inom skolhälsovården genom att ta *del av årsredogörelserna*. Riktlinjer för upprättande av årsredogörelse avseende elevhälsovården har utfärdats av SÖ 1973-11-14 (Skolhälsovården s 51-57).

I dessa årsredogörelser som i första hand vänder sig till skolstyrelsen och i andra hand till länskolnämnden och SÖ finns uppgifter om elevernas hälsotillstånd och om utförda arbetsuppgifter. Därtill finns rubricerat utrymme för synpunkter som den medicinska personalen vill framföra. *SÖ har inte i dessa årsredogörelser erfarit anmärkningar eller synpunkter av det slag som klaganden framfört.*

Uppföljning av arbetet inom skolhälsovården sker också genom de kontakter som SÖ har med den personal som arbetar i skolorna. SÖ anordnar t.ex informationskonferenser för länsombuden, för skolsköterskorna samt för förste skolläkarna och

skolhälsoassistenterna. (Skolläkare och skolhälsoassistenter har stabsfunktioner inom skolstyrelserna.) Till de sistnämnda konferenserna inbjuds också andra skolläkare, företrädesvis de som har tjänstgöringstider om uppemot 20 veckotimmar. Syftet med dessa konferenser är bl.a. att ge möjlighet till diskussion beträffande anvisningar och föreskrifter. SÖ medverkar också i regionalt och lokalt anordnade studiedagar där kontakttillfällen ges med skolläkare/skolsköterskor och annan skolpersonal som då har tillfälle att framföra synpunkter. *Vid dessa konferenser och studiedagar har mig veterligen inte framförts några synpunkter eller anmärkningar av aktuellt slag.*

Klaganden har vidare under punkten 2 i sin sammanfattning hävdad att de informationer och instruktioner som givits skolsköterskorna angående arbetet med PPD-tuberkulinproven inte är tillfredsställande. I anslutning härtill får jag framföra följande.

I 17 kap 52-54 §§ skolförordningen stadgas om tillsättning av skolläkare och skolsköterska samt behörighetsvillkor för skolsköterska. SÖ har i anslutning härtill 1970-09-02 utfärdat anvisningar om ledigförklarande och tillsättning av skolläkare- och skolsköterskebefattningar m m (UFB 2 75/76 s 307-308 och Skolhälsovård s 87). Av dessa anvisningar framgår att endast legitimerad sjuksköterska får anställas som skolsköterska och att endast legitimerad sjuksköterska som antingen genomgått viss vidareutbildning eller som av SÖ i samråd med socialstyrelsen förklarats behörig att inneha heltidstjänst får inneha heltidstjänst som skolsköterska.

I 4 kap skolförordningen stadgas om skolhälsovård. Med stöd av 4 kap 10 § skolförordningen har SÖ 1971-07-27 i samråd med socialstyrelsen utfärdat bestämmelser för skolläkare och skolsköterska (UFB 2 75/76 s 80–81). Enligt dessa anvisningar åligger det skolläkare att ... i) tillse att elever erbjuds vaccinationer i överensstämmelse med utfärdade anvisningar och själv utföra eller genom annan därtill behörig låta utföra vaccinationer och nödvändiga besiktningar. För skolsköterska föreskrivs att det åligger skolsköterska ... n) [att] medverka till att elever erbjuds och erhåller vaccinationer i överensstämmelse med utfärdade anvisningar.

Den metod för tuberkulinprovning som tidigare användes var ett häftprov på bröstet s k Moro-prov. Innan 1966 då SÖ för första gången utfärdade anvisningar om vaccinationer i skolåldern utfördes detta prov årligen på eleverna och de tuberkulinnegativa vaccinerades. Om Moros prov inte gav klart besked om reaktionen utfördes tuberkulinprovning i form av intracutan injektion (injektion som ges i yttersta lagret av huden). Detta kallas Mantoux prov. Man har sedermera övergivit dessa prov och övergått till ett renare tuberkulin, som kallas PPD. Detta renare tuberkulin är säkrare att avläsa och friare från missvisande sidoeffekter. Man använder dock *samma injektionsteknik* som vid det tidigare intracutana provet. Införandet av PPD-provning innebär tekniskt alltså *ingen nyhet* inom skolhälsovården. Doseringen är klart angiven i SÖ:s anvisningar. Doseringen säkerställs också genom att man använder ett sprut-set för varje elev med den aktuella dosen uppdragen i sprutan.* Anvisning om *avläsning av tuberkulinprovet finns i*

*) Det vore intressant att få undersökt hur den regeln efterlevs. (Förf. anm.)

SÖs ovan nämnda anvisningar som utfärdades 1972. Reaktionens diameter avläses i millimeter t.ex. 6 x 6 mm. *Det nya* i det tekniska förfarandet är att avläsningen innebär att man skall kunna känna ett s k infiltrats storlek. (Infiltrat kan betecknas som en förtjockning i och under huden.)

För varje nytt förfarande som införs fordras en viss träning. *Träning i att ge intracutana injektioner som görs vid både tuberkulinprovning och själva vaccinationen har skolsköterskorna lång erfarenhet av. Jag har* vad beträffar det nya tekniska förfarandet rörande avläsning av reaktionen *bedömt att personalens grundutbildning är tillräcklig för att kunna känna och bedöma ett infiltrats storlek.* BCG-vaccination utförs med samma teknik som den intracutana injektionen men med bestämd dos i ett sprut-set för varje elev. Skolläkaren är förman för skolsköterskan i medicinska och övriga frågor gällande skolans hälsovård. Dessa två har att överenskomma om förfaringssätten och om fördelningen av arbetet. Skolläkaren är ansvarig läkare för vaccinationsprogrammet. *Vaccinationsprogrammet kan för övrigt endast fullföljas på de orter där ansvarig läkare finns.*

Klaganden har själv angivit att PPD-prövningen är ett kvantitativt prov. Det innebär att man kan sätta gränsen för s k ”positiv reaktion” vid en viss angiven storlek t.ex. 6 x 6 mm som nu är fallet. Om man istället skulle sätta gränsen vid t.ex. 4 x 4 mm skulle det innebära att ett större antal elever blev vaccinerade. Sätts gränsvärdet till mer än 6 x 6 mm eller *används starkare dos med samma avläsningskriterier blir ett mindre antal elever vaccinerade.*

Man diskuterar idag behovet av vaccination mot tuberkulos. Tuberkulosförekomsten hos barn och unga människor är idag lyckligtvis ringa. Man överväger om inte BCG-vaccination vid födseln skulle kunna upphöra. Skolans vaccinationsprogram kommer däremot säkerligen att upprätthållas i den nuvarande ordningen.

Klaganden anför slutligen under punkten 3 att en omedelbar översyn av hela vaccinationsprogrammet i allmänhet är nödvändig. Jag vill här hänvisa till att en kontinuerlig översyn av behovet av vaccinationer, uppläggning av vaccinationsprogram för olika åldrar och metodiska frågor sker inom socialstyrelsen som för detta ändamål har den ovan nämnda permanenta vaccinationsgruppen.

1976-02-26

Justitieombudsmannen

Riksdagens ombudsmannaexpedition

Box 16327

103 26 STOCKHOLM 16

Angående skolsköterskan fru Sigrid Tallmos anmälan rörande: Socialstyrelsens och skolöverstyrelsens sätt att handlägga frågorna om utbildning för och ledning och övervakning av arbetet med prov och vaccinationer i allmänhet samt PPD-tuberkulinprovningar och BCG-vaccinationer i synnerhet.

Dnr 2556/75

(2 bilagor + remissakten)

I anledning av justitieombudsmannens remiss 1975-10-13 till socialstyrelsen i rubricerade ärende får styrelsen, som i ärendet haft kontakt underhand med skolöverstyrelsen, anföra följande.

Fru Tallmo anför i sin anmälan att ”utmärkande för socialstyrelsens och skolöverstyrelsens gemensamma anvisningar, när det gäller vaccinationer, som skall ges inom skolhälsovården, är att de ger dålig information, är vagt formulerade och dåligt genomtänkta med avseende på vilka konsekvenser de kan föra med sig i praktiken”. Som stöd för denna kraftiga kritik anför fru Tallmo inledningsvis ett par exempel. Det ena gäller införandet av frivillig revaccination mot smittkoppor för barn i skolåldern (MF 1967:54) och skolöverstyrelsens rekommendation att ympningen ”kunde ske i samband med allmänna hälsoundersökningarna i årskurs (åk) 4”. Enligt fru Tallmo skulle denna rekommendation kunna innebära att smittkoppsympning utfördes på ett barn med hudsår efter BOG-ympning. Som fru Tallmo själv påpekar får emellertid smittkoppsvaccination icke utföras i en sådan situation annat än i undantagsfall (MF 1965:93). I handboken för skolans elevvårdande verksamhet (”Skolhälsovård”) sägs dessutom att ”lämpligaste åldern för revaccination är 10–12 år. Vaccinationen bör sålunda utföras i tredje, fjärde eller femte årskursen varvid från organisatorisk synpunkt fjärde årskursen torde vara att föredraga”. En annan tidpunkt än årskurs fyra kunde alltså väljas om t.ex. medicinska skäl motiverade detta. Utförliga uppgifter om hur vaccinationen skall utföras och kontraindikationer mot åtgärden finns intagna i ovan nämnda handbok. I undervisningen

till sjuksköterskor och med kandidater om smittkoppsympning ingår informationer om kontraindikationer.

Socialstyrelsen anser att information i denna fråga har varit tillfyllest och att risken för att barn, som har sår efter BOG-ympling, skulle revaccineras mot smittkoppor torde ha varit reducerad så långt möjligt. Den globala utrotningskampanjen mot smittkoppor och därmed minskade risken för import av sjukdomen till Sverige har medfört att socialstyrelsens rekommendation om revaccination i skolåldern har upphört att gälla from 19 januari 1976.

Som ett andra exempel på dålig information anför fru Tallmo de av socialstyrelsen utfärdade anvisningarna rörande stelkrampsvaccination. Fru Tallmo relaterar ett fall där en sjukhusläkare och vederbörande skolläkare haft olika uppfattning om behovet av en revaccination mot stelkramp. Utan närmare kännedom om skolelevens tidigare vaccinationer mot stelkramp kan socialstyrelsen icke taga ställning i det aktuella fallet. I sitt cirkulär med råd och anvisningar för stelkrampsprofylax (MF 1973:32) har styrelsen emellertid lämnat noggranna rekommendationer i denna fråga, som bör ge mycket god ledning.

Huvudfrågan i fru Tallmos skrivelse gäller uppenbarligen råd och anvisningar i fråga om tuberkulinprovningar och BCG-vaccinationer. I sitt cirkulär i ämnet (MF 1972:29) har socialstyrelsen lämnat råd och anvisningar för dessa åtgärder. Vid utarbetandet av dessa anvisningar har styrelsen biträtt av professorerna H Lundbäck, G Dahlström och A Lind och docenten R Lagercrantz. Dessa anvisningar är enligt styrelsens uppfattning utomordentligt utförliga och borde innebära

en god handledning. Skolöverstyrelsen har på grund av denna MF utfärdat utförliga anvisningar för skolhälsovården.

Övergång från tidigare använd tuberkulinprovning (Mantoux) till den nu använda PPD-metoden medför en större fordran på noggrannhet i fråga om injicerad mängd av PPD (Pure protein derivate) och i avläsningen av provet. Detta har fått en utförlig beskrivning i ovan nämnd MF. Fru Tallmo hänvisar i sin skrivelse till professor Olov Sievers skrift om ”PPD-skolning för dispensärpersonal” (bil 2c). Fördelar och nackdelar med den nya metoden behandlas här vetenskapligt. Det påpekas att PPD-provningen förutsätter ett mer exakt arbete än vid det tidigare använda tuberkulinprovet. Sievers rekommenderar en övergång till PPD men påpekar att ”personalen måste genomgå PPD-skolning”. Denna träning är lätt genomförbar.

Socialstyrelsen har, som framgår av skrivelse till fru Tallmo 1975-10-01 ansett att skolsköterskorna med hänsyn till sin utbildning och de noggranna råd och anvisningar som utfärdats skulle vara skickade att utföra tuberkulinprovningen.

Socialstyrelsen är väl medveten om att det föreligger brist på vidareutbildade sjuksköterskor och att behovet av personlig handledning därför kan ha ökat efter införandet av PPD-provet. Sådan handledning skall skolläkaren eller den läkare som har lokalt ansvar för skolhälsovården kunna lämna. Av bilagorna 3 b och c i fru Tallmos skrivelse framgår icke att det inom hennes eget län bland intervjuade läkare och skolsköterskor skulle finnas uppfattningen att de saknar kompetens för denna uppgift.

Socialstyrelsen följer uppmärksam de frågor som gäller smittskydd

och vaccinationer och har för detta ändamål en permanent vaccinationsgrupp av experter inom detta område. För närvarande arbetar sedan 1973 dessutom en särskild grupp med frågor rörande BCG-ympning. Den har bl.a. som uppgift att undersöka orsaken till den ökade rapporteringen av lokala biverkningar vid BCG-ympningar. Denna arbetsgrupp genomför prospektiva undersökningar i Göteborg, Stockholm och Uppsala. Undersökningarna är avslutade i Göteborg och Uppsala och resultatet kommer att redovisas när Stockholmsundersökningen är färdig. Socialstyrelsen kommer därefter att besluta om gruppens rekommendationer ger anledning till ändrade eller nya råd och anvisningar beträffande BCG-ympning och tuberkulinprövningar.

Effekten av utfärdade råd och anvisningar är helt beroende av hur arbetsledare och huvudmän vidarebefordrar dessa anvisningar och lämnar praktisk instruktion och handledning där så erfordras. Socialstyrelsen har i skrivelse till Svenska Barnläkarföreningen och Svensk sjuksköterskeförening anhållit om synpunkter på spørgsmålet om skolsköterskans utbildning sammantaget med av styrelsen utfärdade anvisningar kan anses tillräcklig för att utföra tuberkulinprövning.

Av de till styrelsen inkomna yttrandena som bifogas, framgår att båda organisationerna anser att brister föreligger i fråga om sjuksköterskornas vidareutbildning i ämnet. Svensk sjuksköterskeförening efterlyser också anvisningar rörande sjuksköterskornas vaccinationsverksamhet i öppen vård. Sådana anvisningar är under utarbetande men har liksom en ny s k vaccinationskalender blivit fördröjd, då en del ympningar

sannolikt kommer att utgå ur programmet (smittkoppor och BCG) och andra tillkomma (mässling). Beslut i denna fråga kommer att fattas under den allra närmaste tiden.

Avslutningsvis vill socialstyrelsen framhålla att av styrelsen utfärdade råd och anvisningar i vaccinationsfrågor är föremål för styrelsens fortlöpande översyn. Styrelsen anser att de anvisningar, om vilka det i förevarande sammanhang är fråga, är aktuella och utförliga samt att de bör kunna lämna god ledning för åtgärdernas utförande. Detta synes också vara barnläkarföreningens uppfattning. De brister beträffande delgivning, handledning och utbildning, som kan föreligga och som berörts i yttrandena från barnläkarföreningen och sjuksköterskeföreningen, ger socialstyrelsen anledning överväga en diskussion med berörda huvudmän och organisationer för att söka åstadkomma den förbättring, då det gäller tillämpningen av ifrågavarande råd och anvisningar, som kan visa sig nödvändig.

Remisshandlingarna återställs härjämte.

Beslut i detta ärende har fattats av överdirektören Hedengren. I den slutliga handläggningen av ärendet har jämväl deltagit avdelningschefen Alsen, medicinalrådet Rinder, avdelningsdirektören Wilow samt styrelsens föredragande i medicinsk barnavård Möller och i smittskyddsärenden Öberg, den sistnämnde föredragande.

Enligt socialstyrelsens beslut

G. Öberg

1976-02-10

Socialstyrelsen

Byrå SN 1

Byrådirektör Olle Westin

Wallingatan 2

111 60 Stockholm

Med anledning av begärt yttrande över skolsköterskans utbildning i tuberkulinprovning och BCG-vaccination (Dnr SN 1:704:1487) vill Svenska Barnläkarföreningen lämna följande synpunkter.

I sina skrivelser tar fru Tallmo upp ett mycket väsentligt problem inom skolhälsovården, nämligen personalens efterutbildning. Efter en gedigen medicinsk grundutbildning hamnar skolsköterskan i en organisation som är funktionellt och administrativt helt isolerad från all annan medicinsk verksamhet i samhället. Huvudman är kommunen och tillsynsmyndighet skolöverstyrelsen, och ingen av dem har några djupare medicinska insikter. Instruktioner för arbetet, ”aktuella” tillägg etc kommer skriftligen från skolöverstyrelsen och åtföljs så gott som aldrig av praktiska demonstrationer och övningar. Många skolsköterskor måste dessutom arbeta ensamma, utan stöd av fasta skolläkare.

Efterutbildning som ordnas av kommunen eller länskolenämnden är förlagd till skolans studiedagar och är inte särskilt riktad till skolhälsovårdspersonal. Kurserna brukar där beröra samarbetsträning, organisationsutveckling etc, vilket säkert är nöjsamt, och möjligen nyttigt, men ligger långt ifrån aktuella medicinska frågor.

Personalen inom skolhälsovården, framför allt skolsköterskorna,

är en stor och försummad grupp av hälsovårdsarbetare, som år efter år tvingas arbeta tämligen isolerade från annan medicinsk verksamhet. Den enda lösningen på detta problem är naturligtvis att skolhälsovården knyts fastare organisatoriskt till landstingens hälso- och sjukvård och till Socialstyrelsens direkta överinseende. På så vis kommer personalen att på ett helt annat sätt att hållas å jour med den medicinska utvecklingen och motsättningar som i det aktuella fallet blir mindre sannolika.

BLF vill här understryka vikten av att nya metoder blir väl presenterade och inövade hos personalen innan de införs som rutin i hälso- och sjukvård och inom skolhälsovården på samma sätt som inom annan barnhälsovård och inom barnsjukvården.

Enligt BLF:s mening skulle nämligen den oro och tveksamhet som fru Tallmo känt inför vaccinationsprocedurerna lätt kunnat dämpats genom lokala konferenser och praktiska demonstrationer.

Vi har utförligt redogjort för ovannämnda organisatoriska synpunkter då vi är övertygade om att i dessa ligger ytterst grunden till den otillfredsställelse som fru Tallmo känner.

I detta aktuella fall anser BLF dock att den utförliga beskrivningen, som finns bl a i medicinalförfattningarna och i Handbok för Skolhälsovården bör vara tillräcklig för att en skolsköterska med sin grundutbildning tillfredsställande skall kunna utföra och avläsa en tuberkulinprovning. Givetvis finns ej – och kommer aldrig att finnas – så perfekt utformade anvisningar att de inte kan göras bättre. Hur många gånger man emellertid än reviderar anvisningarna kan man räkna med att det alltid kommer att finnas ett antal personer som

finner dem otillräckliga. Detta kan man endast komma till rätta med genom vidareutbildning.

Det bästa sättet att lösa de problem som fru Tallmo nu aktualiserar är därför som ovan framhållits att skolhälsovården samordnas med samhällets övriga hälso- och sjukvård.

Lund 1976-02-10.

<i>Bertil Lindquist</i>	<i>Lennart Köhler</i>
Ordf	Vetenskaplig sekr.

1976 02 13

Socialstyrelsen

Byrå SN I

Wallingatan 2

111 60 STOCKHOLM

Ärende ang skolsköterskas utbildning sammantaget med socialstyrelsens anvisningar för tuberkulinprovning och BCG-vaccinationer (MF 1972:29)

Svensk sjuksköterskeförening (SSF) får med anledning av inkommen remiss rörande rubricerade ärende framföra följande.

Enligt Kungl. Maj:ts reglemente den 22 november 1957 (nr 656) för sjuksköterskor föreskrivs i 9 och 11 §§: "Sjuksköterska är beträffande utövningen av sjuksköterskeyrket underställd socialstyrelsens inseende och pliktig att efterkomma vad styrelsen i kraft av gällande författningar föreskriver henne." Paragraf 11 stadgar att "sjuksköterska bör följa utvecklingen inom sitt verksamhetsområde och söka göra sig förtrogen med nya rön av betydelse för hennes yrkesutövning".

Detta innebär att de råd och anvisningar som socialstyrelsen utfärdar bör efterföljas.

SSF har dock erfarit att vid distribution av aktuella och nya författningar brister det i delgivningen från arbetsgivare till arbetstagare. Detta gäller för såväl öppen som sluten vård, oavsett huvudmannaskap.

Allmänt kan sägas att den nu rekommenderade tuberkulinprovningen med PPD innebär väsentliga fördelar från såväl personell, humanitär som ekonomisk synpunkt eftersom man slipper upprepade tester. Komplikationer i samband med PPD-provningar äger SSF ingen kännedom om.

SSF är medveten om de problem som finns att genom skriftliga anvisningar i detalj utforma instruktioner om tillvägagångssättet med en noggrann injektionsteknik och en rätt avläsning av PPD. Efter att ha tagit del av medsända handlingar anser SSF att brister kan ha förekommit i informationen. Den information till sjukvårdspersonal som bedrivs centralt, regionalt och lokalt av vissa specialinriktade läkare bör också ihåggkommas. Skäl kan finnas att sjukvårdspersonal uppfattar såväl skriftliga som muntliga informationer som riktlinjer och att dessa är förankrade i den centrala tillsynsmyndigheten. SSF har erfarit att verksamma läkare ej besitter nödvändiga kunskaper om betydelsen av en rätt utförd avläsning av PPD då tuberkulinprovade (som ej var sjukvårdskunniga) anmanats att själva avläsa resultatet efter tre dygn. Redovisningen som lämnades gav en varierande bild av olika sätt att bedöma resultatet.

Vid telefonförfrågan på en vidareutbildningsskola där elever-

na tillfrågats om förekomsten av intracutana injektioner i grundutbildningen framgick att någon 100 %-ig praktisk erfarenhet hade de ej fått. Förklaringen är att denna injicering blir allt sällsyntare. Möjligheten att under den praktiska perioden i vidareutbildningen i skolhälsovård eller distriktsvård kunna tillgodogöra sig praktisk erfarenhet av den intracutana injektionstekniken torde bli alltför slumpmässig beroende på om miljöundersökning eller kontroll i grundskolans högstadium pågår vid praktiktillfället.

Av ovan framförda synpunkter finner SSF att mycket talar för att den yngre utbildade sjuksköterskan utbildningsmässigt saknar eller har otillräcklig erfarenhet och träning i injektionsgivning och avläsning inom detta område. SSF anser det värdefullt att utbildning anordnas, speciellt när det gäller avläsning av PPD.

SSF vill i detta sammanhang åter igen (se bifogad kopia 1975 01 17) påtala nödvändigheten av behovet att klara och entydiga instruktioner och anvisningar snarast kommer till stånd vad gäller all vaccinationsverksamhet i öppen vård.

För SVENSK SJUKSKÖTERSKEFÖRENING

Gerd Zetterström Lagervall
ordförande

Britt-Louise Hermanson
förbundssekreterare

Bil.

1975 01 17

Socialstyrelsen

Linnégatan 87

106 30 Stockholm

Ang sjuksköterskors vaccinationsverksamhet i öppen vård

Svensk sjuksköterskeförening (SSF) har för kännedom erhållit Socialstyrelsens skrivelse Dnr SN I, 221: 768 den 16/12 1974 med hemställan till SÖ om kompletterande utbildning av vissa vidareutbildade sjuksköterskor för vaccinationsverksamhet inom öppen vård.

I april månad 1973 erhöll SSF på remiss från Socialstyrelsen ”Förslag till Socialstyrelsens cirkulär angående legitimerad sjuksköterskas medverkan vid viss vaccinationsverksamhet i öppen vård”. (HB 1-1121:408). Förslaget sändes ut till sjuksköterskor verksamma i öppen vård. Sammanställning av svaren översändes från SSF till Socialstyrelsen den 3 maj 1973.

SSF har under denna tid fått upprepade förfrågningar om anvisningar rörande vaccinationer både från sjuksköterskor inom öppen vård och från sjuksköterskor på s k vaccinationscentraler. Upprepade gånger har SSF hos Socialstyrelsen efterhört när anvisningar kan väntas utkomma. Tidsangivelsen har gång efter annan framflyttats.

Vid landstingsförbundets konferens för första distriktssköterskor och/eller motsvarande befattningshavare inom öppen vård i Sundsvall den 30 september–1 oktober 1974 erhöll deltagarna information att råd och anvisningar i vaccinationsfrågan skulle utgå under höstmånaderna. Detta har dock icke skett, vilket SSF finner

mycket anmärkningsvärt.

Med hänvisning till ovan omnämnd skrivelse till skolöverstyrelsen hemställer SSF att Socialstyrelsen snarast utkommer med anvisningar rörande sjuksköterskors vaccinationsverksamhet i öppen vård.

För SVENSK SJUKSKÖTERSKEFÖRENING

Ulrica Crone

1:e vice ordförande

Britt-Louise Hermanson

förbundssekreterare

Mitt yttrande:

Karlskoga 1976 03 28

Justitieombudsmannen

Riksdagens Ombudsmannaexpedition

Box 16327

103 26 STOCKHOLM

YTTRANDE

Er ref.: Dnr 2556/75, dat 1976-03-09 med bilagor.

Min ref.: Mitt brev till Er 1975 09 30 med bilagor.

Mitt kompletteringsbrev till Er 1975 10 25
med bilaga.

Ang.: Socialstyrelsens och skolöverläkarens sätt att handlägga frågorna om, utbildning för och ledning och övervakning av arbetet med prov och vaccinationer i allmänhet samt PPD-tuberkulinprövningar och BCG-vaccinationer i synnerhet.

OBS! Bilagehänvisningar 1a–h, 2a–c och 3a–e hänför sig till mitt brev 1975 09 30.

Bilagehänvisningar 10–16 avser detta brevs bilagor.

Utöver vad som redan sagts i mina båda brev vill jag framhålla följande.

De av mig påtalade bristerna i myndigheternas sätt att leda och ansvara för arbetet med vaccinationer m m enligt 1: a stycket och sammanfattningen punkt 1 och 2 i mitt ref brev 1975 09 30 har pågått under så många år att personalen alltmer förlorat respekten för myndigheternas anvisningar och rekommendationer m m. Det ligger en stor fara i detta ty anvisningar etc kan innehålla, ur medicinsk synpunkt, viktiga instruktioner som under sådana förhållanden kan förbises. Det framgår tydligt av skolsköterskornas och skolläkarnas i Örebro län uttalande till pressen (bil 3b–c) att de inte läst en enda av de tre informationer som för närvarande finns ens så noga att de uppfattat innehållet.

Socialstyrelsens och SÖ:s gemensamma anvisningar (bil 2b) innehåller instruktioner om hur befarade postvaccinala biverkningar skall kunna undvikas genom omtagning av tuberkulinprov med starkare dos, men ingen av ovannämnda skolsköterskor och skolläkare säger sig ha hört talas om biverkningar i detta sammanhang. Inte heller har de observerat vad som framgår av bil 2e, att sådan omtagning av tuberkulinprov och biverkningar skulle kunna undvikas genom PPD-skolning av personalen.

Man kan utan tvekan påstå att det råder kaos på det här området, vilket fått till följd att medicinalpersonalen på olika nivåer efter högt föredöme från ansvariga myndigheter ofta ger uttryck för den åsikten att ”det är väl inte så noga” .

Det skulle föra alldeles för långt att i detalj diskutera alla de undanglidande svar som Skolöverläkaren och Socialstyrelsen för fram i sina remissvar. Jag vill därför i korthet göra en sammanställning av några av de viktigaste uppfattningarna i föreliggande remissvar, jämte mina kommentarer.

Beträffande Skolöverläkarens PM 1976 0217

Sid 1, 2:a stycket

Min kommentar: Jag vill här hänvisa till bil. 11–16 i detta brev.

Sid 2, 5:e st

Här framgår att skolöverläkaren ingår i Socialstyrelsens permanenta vaccinationsgrupp vars arbetsuppgifter och befogenheter framgår av punkterna 1–4. Se särskilt punkt 4:

”Bevaka att styrelsens föreskrifter och rekommendationer i vaccinationsfrågor utformas så korrekt som möjligt i medicinskt och vetenskapligt avseende varvid särskild uppmärksamhet bör ägnas frågor rörande indikationer och komplikationer.”

(Kursiveringen gjord av mig.)

Sid 2, 6:e st

Här sägs:

”Några svårigheter att följa de av SÖ utfärdade anvisningarna har inte påtalats.”

Min kommentar: Professor Arne Lind som är medlem av Socialstyrelsens speciella arbetsgrupp för tuberkulinprov och BCG-vaccinationer har i brev 1975 03 27 till mig framhållit:

”Vikten av korrekt prövning med PPD har i detta sammanhang

ånyo påtalats inom gruppen.”

Detta har jag meddelat skolöverläkaren i mitt brev 1975 08 28 (bil 1d) med bil ”Synpunkter på behovet av PPD-skolning för dispensärpersonal” av prof Sievers, se vidare bil 2c första stycket:

”Socialstyrelsens Läkemedelsbiverkningskommitte har, enligt uppgifter i dagliga tidningar, i april 1973 erhållit meddelande om 13 fall av svåra komplikationer efter BCG-vaccination. Anmälarna hade som orsak till det inträffade angivit den prevaccinala prövningen med ”en enda dos 2 TU PPD RT 23”.”

I sista stycket framhåller prof Sievers:

”--- personalen måste genomgå en PPD-skolning. Denna träning är lätt genomförbar ---”

Har man fullgjort sina åligganden som skolöverläkare och som medlem av Socialstyrelsens permanenta vaccinationsgrupp när man haft vetskap om ovanstående utan att påtala detta inom gruppen?

Hur dåligt får kommunikationerna fungera mellan två av Socialstyrelsens arbetsgrupper som har gemensamma frågor att arbeta med?

Sid 2, sista st

Här påpekas att det finns utrymme i årsberättelserna, för synpunkter från den medicinska personalen och att

”SÖ har inte i dessa årsredogörelser erfarit anmärkningar eller synpunkter av det slag som klaganden framfört.”

Min kommentar: Jag vill här hänvisa till bil 10 sid 5, och till Årsberättelsen för 1967-68 (ej bilagd här) där jag bl.a. på nämnt utrymme hänvisat till bilagda ”Diskussion om tuberkuloskontrollen

i skolorna” (bil 15), samt en bil utgörande avskrift av brev från prof Arne Lind, Göteborg, som också behandlade tuberkuloskontrollen.

Jag har också vid ett senare tillfälle på nämnt utrymme anmärkt att det skulle finnas mycket att notera om man kunde hoppas på att det beaktades.

Allt detta har tydligen gått skolöverläkaren helt förbi, både som skolöverläkare och biträdande sådan.

Sid 3, 2:a st

Här påpekas:

”Vid dessa konferenser och studiedagar har mig veterligen inte framförts några synpunkter eller anmärkningar av aktuellt slag.”

Min kommentar: Här vill jag betona att det varit just vid två sådana studiedagar, 1969 och 1974, som vi fått ta del av ”Örebroinformationen” och prof Sievers' skrift (bil 2a och 2c resp) vilka båda på väsentliga punkter skiljer sig från SÖ:s och Socialstyrelsens gemensamma anvisningar, bil 2b.

Hur skolöverläkaren (G Rodhe) bemötte mina synpunkter framförda på en konferens 1967, framgår av bil 14, och hur jag senare samma år fick stöd från vetenskapligt håll framgår av bil 15 sid 1, 4:e st.

Med anledning av de motsägande informationer vi erhållit genom ”Örebroinformationen” och SÖ:s specialinformation 1969 08 01 skrev jag ett brev 1969 12 29 till skolöverläkare G Rodhe och påtalade detta (bil 16) vilket inte gav något resultat.

Sid 3, 3:e st

Här tar skolöverläkaren upp punkt 2 i min sammanfattning om att informationer som givits angående PPD-tuberkulinproven inte är

tillfredsställande. I anslutning härtill tar hon upp förordningar som gäller behörighetsvillkor för skolsköterska och går därmed förbi frågan.

Sid 4, sista raden och sid 5, 1:a st

Min kommentar: Här säger skolöverläkaren först att PPD-prövningen inte innebär någon teknisk nyhet och senare i samma stycke talar hon om det nya i det tekniska förfarandet. Se vidare nedan!

Sid 5, 2:a st

Skolöverläkaren anser:

”Jag har vad beträffar det nya tekniska förfarandet rörande avläsningen av reaktionen bedömt att personalens grundutbildning är tillräcklig för att kunna känna och bedöma ett infiltrats storlek.”

Min kommentar: Jämför Svensk Sjuksköterskeförenings (SSF) remissvar sid 2, 2:a och 3:e st:

”Vid telefonförfrågan på en vidareutbildningsskola där eleverna tillfrågats om förekomsten av intracutana injektioner i grundutbildningen framgick att någon 100 %-ig praktisk erfarenhet hade de ej fått. --- Möjligheten att under den praktiska perioden i vidareutbildningen i skolhälsovård eller distriktsvård kunna tillgodogöra sig praktisk erfarenhet av den intracutana injektionstekniken torde bli alltför slumpmässig beroende på om miljöundersökning eller kontroll i grundskolans högstadium pågår för tillfället.

Av ovan framförda synpunkter finner SSF att mycket talar för att den yngre utbildade sjuksköterskan utbildningsmässigt saknar

eller har otillräcklig erfarenhet och träning i injektionsgivning och avläsning inom detta område. SSF anser det värdefullt att utbildning anordnas, speciellt när det gäller avläsning av PPD.”

Skolöverläkaren har i årtal hänvisat till den gedigna utbildning som den leg. sjuksköterskan har i tuberkulinprovningsteknik utan att ta reda på hur det förhåller sig i verkligheten, och inte nog därmed, skolöverläkaren har tom fått kännedom om missförhållanden utan att vidta några åtgärder. Se tex bil 1 e!

Sid 6, I :a st

Här står:

”--- används starkare dos med samma avläsningskriterier blir ett mindre antal vaccinerade.”

Min kommentar: Det är osäkerheten inför det nya PPD-provet och rädslan för biverkningar som gör att en del skolsköterskor tar om tuberkulinprov med starkare dos . Det är just den nackdelen som prof Sievers framhåller i sin skrift:

”Om stora sårkratrar uppträder kort efter en BCG-vaccination -- - är det möjligt att PPD-reaktionen inte blivit avläst med tillräcklig omsorg. --- Med exakt PPD-teknik undviker man missöden av detta slag.

Självfallet minskar risken för denna komplikation om man omprövar skoleleven med 5–10 TU, men detta medför extra arbete och framför allt sjunkande antal revaccinationer. Tuberkulinprovningarna i klass 8 avser att genom vaccination ge så många som möjligt ett förbättrat immunskydd innan elevernas skolplikt upphör. Genom att upprepa provet med 5–10 TU förvägras några elever den förbättring av

skyddet som vi hoppas BCG-vaccinet medför.”

Sid 6, sista st

Skolöverläkaren hänvisar till att en kontinuerlig översyn av behovet av vaccinationer etc sker inom Socialstyrelsen som för detta ändamål har den ovan nämnda permanenta vaccinationsgruppen.

Min kommentar: Detta svar ger intryck av att mitt krav under punkt 3 att ”en omedelbar översyn av hela vaccinationsprogrammet i allmänhet --- är också nödvändig” redan skulle vara tillgodosett. Jag vill därför åter påminna om att ansvariga myndigheter och vetenskaplig expertis haft olika uppfattningar om vilken utbildning och vilka kvalifikationer som ska krävas för arbetet med PPD-proven och att varandra motsägande instruktioner därför förekommit sedan 1969.

Vaccinationsgruppens ”kontinuerliga översyn” har följaktligen inte givit tillfredsställande resultat.

Beträffande Socialstyrelsens remissvar 1976-02-26

Sid 1, 2:a st

Socialstyrelsen framhåller:

”Som fru Tallmo själv påpekar får emellertid smittkopps-vaccination icke utföras i en sådan situation annat än i undantagsfall (MF 1963: 93).”

Socialstyrelsen citerar därpå ur ”Skolhälsovård”:

”--- Vaccinationen bör sålunda utföras i tredje, fjärde eller femte årskursen varvid från organisatorisk synpunkt fjärde årskursen torde vara att föredraga.”

Socialstyrelsen fortsätter:

”En annan tidpunkt än årskurs fyra kunde alltså väljas om t.ex. medicinska skäl motiverade detta.”

Min kommentar: Det minsta man kan begära inom skolhälsovården är väl att en rekommendation från en ansvarig myndighet inte ska vara medicinskt olämplig. SÖ skulle inte ha rekommenderat smittkoppsvaccination i årskurs 4 eftersom tidigare rekommendation, att BCGvaccination skulle utföras i samma årskurs, ännu ej upphävts.

Socialstyrelsens anmärkning om hur man skulle ha kunnat undvika att följa SÖ:s rekommendation utgör ju ett bevis på att rekommendationen varit dåligt genomtänkt med avseende på vilka konsekvenser den kunde föra med sig i praktiken. (Se 1: a st i mitt brev 1975 09 30 till JO.) Det var detta jag ville visa med mitt exempel.

Att Socialstyrelsens förslag inte heller löste problemet helt framgår av bil 11.

Sid 2, 1:a st

”Socialstyrelsen anser att information i denna fråga har varit tillfyllest ---”

Min kommentar: Se föregående stycke!

Sid 2, 2:a st

På mitt andra exempel på dålig information, rörande stelkrampsvaccination, svarar Socialstyrelsen:

”Utan närmare kännedom om skolelevens tidigare vaccinationer mot stelkramp kan socialstyrelsen icke taga ställning i det aktuella

fallet.”

Min kommentar: Jag medger att uppgifterna om antalet tidigare injektioner i mitt exempel är ofullständiga, men det torde dock framgå att det gällde en elev i årskurs 2 som sålunda enligt ”Skolhälsovård” skulle ha den fjärde injektionen. Nu hade eleven dock omkring ett år tidigare, efter en skada, fått sin fjärde injektion och därför av vederbörande sjukhusläkare avråtts från booster dosen i årskurs 2 som då skulle ha blivit hans femte injektion. MF 1973: 32, sid 2 under rubriken ”Reaktioner”: Här står bl.a. talat om att ”man bör --- avstå från onödiga booster doser”. Socialstyrelsen borde sålunda ha kunnat ge svar på denna parentetiska fråga. Kvar står dock frågan hur en skolsköterska ska ställa sig i ovannämnda situation när skolläkaren går emot MF 1973:32, som vi normalt inte har tillgång till. SÖ:s instruktioner i ”Skolhälsovård” ger ingen ledning i denna fråga.

Frågan är ju också hur allvarliga riskerna är med för många och täta booster doser, vilket påtalats av sjukhusläkaren i mitt exempel.

Sid 2, 3:e st

”I sitt cirkulär i ämnet (MF 1972:29) har socialstyrelsen lämnat råd och anvisningar för dessa åtgärder. --- Dessa anvisningar är enligt styrelsens uppfattning utomordentligt utförliga och borde innebära en god handledning.”

Sid 2, 4:e st

”Övergång från tidigare använd tuberculinprovning Mantoux till den nu använda PPD-metoden medför en större fordran på noggrannhet i fråga om injicerad mängd av PPD – och i avläsningen

av provet.”

Min kommentar till 3:e och 4:e st: I praktiken har t.ex. läkare och sjuksköterskor inom Örebro län inte uppfattat den ”goda handledning” som Socialstyrelsen hänvisar till så att de förstått att det rör sig om en noggrannare metod. Detta framgår av deras uttalanden i pressen:

”Det enda som är nytt är PPD-preparatet. Provet utförs precis som tidigare.” (Se bil 3b och 3c.)

Det här stycket, 4:e, visar vidare att Socialstyrelsen inte tar hänsyn till *vetenskap och beprövad praxis*. Man konstaterar helt lakoniskt att det införts en ny metod som fordrar större noggrannhet än tidigare. Därefter hänvisas till att prof Sievers i sin skrift (bil 2c) behandlat fördelar och nackdelar med den nya metoden *vetenskapligt* och att han påpekar att *”personalen måste genomgå PPD-skolning”*. Frågan diskuteras emellertid inte av Socialstyrelsen trots att denna är huvudfrågan i min skrivelse till JO. Man kan här också ställa frågan: Varför har Socialstyrelsen inte låtit denna fråga gå på remiss till prof:a Sievers och Lind som båda bedrivit vetenskaplig forskning på området?

Sid 2, 5:e st

Socialstyrelsen hänvisar till skolsköterskornas utbildning.

Min kommentar: Se SSF:s remissvar sid 2, 2:a och 3:e st.

Sid 2, 6:e st

Socialstyrelsen anser att bristen på vidareutbildade skolsköterskor har ökat behovet av handledning och att sådan skall kunna lämnas av bl.a. skolläkare.

Min kommentar: Eftersom det inte förekommit någon allmän

PPD-skolning av läkare kan de inte anses vara mer kompetenta än sjuksköterskor för detta arbete vilket framgår av SSF:s remissvar sid 2, 1:a st:

”SSF har erfarit att verksamma läkare ej besitter nödvändiga kunskaper om betydelsen av en rätt utförd avläsning av PPD då tuberkulinprövade (som ej var sjukvårdskunniga) anmanats att själva avläsa resultatet efter tre dygn. Redovisningen som lämnades gav en varierande bild av olika sätt att bedöma resultatet.”

Angående hänvisningen till mina bil 3b och 3c vill jag hänvisa till det kursiverade under 4:e st härovan.

Sid 3, 4:e st

Inkomna remissvar från Barnläkarföreningen och SSF ger Socialstyrelsen anledning *överbäga en diskussion* med berörda huvudmän och organisationer etc.

Min kommentar: ”överbäga en diskussion”. Varför detta vāga och till intet förpliktande yttrande?

Beträffande Svenska Barnläkarföreningens (BLF) remissvar

1976-02-10

Sid 1

Min kommentar: BLF framför här mycket viktiga synpunkter med avseende på skolhälsovårdens organisation.

Sid 2, 2:a st

”I detta aktuella fall anser BLF dock att den utförliga beskrivningen som finns bl.a. i medicinalförfattningarna och i Handbok för Skolhälsovården bör vara tillräckliga för att en skolsköterska med

sin grundutbildning tillfredsställande skall kunna utföra och avläsa tuberkulinprovning.”

Min kommentar: Denna slutsats grundar sig förmodligen på att BLF inte tagit del av innehållet i mina brev till JO med bil 2a–c, varav framgår att vi inom Örebro län på studiedagar 1969 och 1974 delgivits sådan information (bil 2a och 2c) som i väsentliga delar skiljer sig från den i Handbok för Skolhälsovården (bil 2b). Det förhållandet att vetenskaplig expertis och ansvariga myndigheter har olika uppfattningar om vilken utbildning som fordras för PPD-proven har synbarligen gått BLF förbi.

BLF saknar troligen också kännedom om det som framgår av SSF:s remissvar sid 2, 1:a–3:e styckena att utbildningen i tuberkulinprovningsteknik är bristfällig för såväl läkare som sjuksköterskor.

Sid 2, sista st

Min kommentar: Att det aktuella problemet med PPD-provet skulle lösas genom att skolhälsovården samordnas med samhällets övriga hälso- och sjukvård är orealistiskt, ty det har inom dessa områden inte heller förekommit någon allmän PPD-skolning, varken för läkare eller sjuksköterskor.

Beträffande Svensk Sjuksköterskeförenings (SSF) remissvar 1976 02 13

Min kommentar: Min uppfattning att det brister i såväl information som utbildning för PPD-tuberkulinprov har jag fått stöd för i SSF:s remissvar vilket jag behandlat i mina tidigare kommentarer i detta brev, se sid 4 under rubrik ”Sid 5, 2:a st” samt sid 7 under rubrik

”Sid 2, 6.e st”.

Ruth Folestads, ordf i Örebro läns avdelning av SSF, uttalande för pressen (bil 3b) att jag tycks stå ensam om min uppfattning, stämmer alltså inte.

Mina krav i brev 1975 09 30 till JO stöds också av SSF:s renissvar sid 2 sista stycket:

”SSF vill i detta sammanhang åter igen (se bifogad kopia 1975 01 17) påtala nödvändigheten av behovet att klara och entydiga instruktioner och anvisningar snarast kommer till stånd vad gäller all vaccinationsverksamhet i öppen vård.”

Bil, 3:e st:

”SSF har under denna tid fått upprepade förfrågningar om anvisningar rörande vaccinationer både från sjuksköterskor inom öppen vård och från sjuksköterskor på s k vaccinationscentraler. ---”

Jag vill göra följande tillägg: I Socialstyrelsens cirkulär med råd och anvisningar för stelkrampsprofylax (MF 1973:32) framgår:

(Sid 1, 2:a st)

”Trots ett relativt litet antal fall per år utgör stelkramp (tetanus) även i vårt land ett allvarligt problem med dyrbar intensivvård och hög dödlighet. Dessa svåra sjukdomsfall är desto mer tragiska eftersom de är onödiga. Stelkramp skulle inte förekomma om hela befolkningen vore vaccinerad.”

(Sid 1, 4:e st)

”--- Medelåldern för dödsfall i stelkramp har sedan andra världskriget ökat till den dubbla beroende på att de äldre är sämre

vaccinerade. ---”

(Sid 1, sista st)

”Vid omfattande kraftigt förorenade skador är givetvis stelkrampsrisken stor. I Sverige orsakas emellertid numera 1/3 av stelkrampsfallen av sår som enligt tidigare bedömning inte ansetts medföra risk för stelkramp, exempelvis inomhusskador. Varje sår som inte excideras kan medföra stelkramp. I praktiken är det ofta svårt att göra en adekvat excision. Dessutom inträffar stelkramp inte sällan efter skador som är så små att de inte föranleder läkarbesök. Det enda säkra skyddet mot stelkramp är därför att varje individ är adekvat vaccinerad.

(Sid 4, sista st)

”Slutligen betonas vikten av att läkarna tar varje tillfälle i akt att ge ovaccinerade individer av alla åldrar tre injektioner stelkrampsvaccin. ---”

Min kommentar: Det är förvånande att synbarligen så litet gjorts för att förverkliga denna målsättning, ty efter vad jag vet är de flesta vuxna som ej fått vaccin i samband med sårskada eller hör till de åldersgrupper som vaccinerats som barn oftast helt ovaccinerade mot stelkramp.

Sammanfattning

När man läser de olika remissvaren i berörda frågor står det klart att min kritik av ansvariga myndigheter och mina krav på god utbildning och information etc, är fullt berättigade. Det har även framkommit flera missförhållanden än de jag från början påtalat.

Det bör observeras att alla de problem jag berört i mina brev jämte bilagor till JO endast är en del av den alltmer försummade hälsovårdens följder, som ligger till grund för den sjukvårdskris vi befinner oss i.

I vårt utbildnings- och välfärdssamhälle byggs jättestora sjukhus och utbildningsanstalter med dyrbar utrustning. Skattebetalarna får också göra stora uppoffringar för att så många som möjligt ska få akademisk utbildning, vare sig den blir till någon nytta eller ej. Samtidigt råder en skriande brist på tillräckligt utbildad personal inom sjuk- och hälsovård. – Professor Sievers har påpekat att personalen måste genomgå PPD-skolning och att denna skolning är lätt genomförbar. Det rör sig här om några veckors skolning och ändå har den inte genomförts.

Jag har upprepade gånger tagit kontakt med ledamöter av såväl riksdag som regering ifråga om de uppenbara brister som föreligger inom sjuk- och hälsovård utan att nå något resultat.

Det finns alltså skäl att fråga: Finns det någon i vårt samhälle som både vill och kan bryta ansvariga och verkställande myndigheters handlingsförlamning och oförmåga att tillgodose de krav som allmänheten har rätt att ställa ifråga om sjuk- och hälsovård?

Om så inte är fallet har allmänheten all anledning att se med största oro på vårdfrågorna nu och i framtiden.

Karlskoga som ovan

Sigrid Tallmo

Förteckning över bilagor

Bil 10 Skolsköterskans bilaga till "Årsberättelse av skolläkare" läsåret 1965–66 (Sigrid Tallmo)

11 Artikel i DN 1966 10 11, av Sigrid Tallmo "Skolhälsovård i kris"

12 Artikel i Läkartidningen nr 3 1967 av Sigrid Tallmo "Frågor om vaccinationer i skolan"

13 Artikel i DN 1967 03 05, av S T-o "Kontrollerad vaccination"

14 Artikel i SvD 1967 05 25, av S T-o "Försummad skolhälsovård"

15 Diskussion om tuberkuloskontrollen i skolorna, av S T-o

Utgör Bil I till mitt PM överlämnat vid personligt besök hos generaldirektör Bror Rexed, Socialstyrelsen, den 8/1 68

16 Kommentarer till informationer om användning av PPD-tuberkulin, av S T-o

Avser SÖ:s specialinformation av 1969 08 01 och ett PM, utgivet i samband med ett informationsföredrag i Örebro våren 1969. Anm.: Skickat till skolöverläkare G Rodhe 1969 12 29.

JO:s beslut:

RIKSDAGENS

OMBUDSMÄN

Justitieombudsmannen

Datum

Dnr

Bertil Wennergren

1976-04-29 2556/75

Beslut

med anledning av en skrivelse från skolsköterskan Sigrid Tallmo med klagomål mot skolöverstyrelsen och socialstyrelsen rörande anvisningar om vaccinationer m.m. inom skolhälsovården.

För skolhälsovården skall enligt skolförordningen finnas skolläkare och skolsköterska. Utöver de i förordningen meddelade bestämmelserna om skolhälsovården skall ytterligare bestämmelser om skolläkare och skolsköterska meddelas av skolöverstyrelsen efter samråd med socialstyrelsen. Skolöverstyrelsen har 1971-07-27 meddelat dels bestämmelser för skolläkare dels ock bestämmelser för skolsköterska. Enligt dessa åligger det skolläkare att bl.a. tillse att elever erbjuds vaccinationer i överensstämmelse med utfärdade anvisningar och själv utföra eller genom annan därtill behörig låta utföra vaccinationer och nödvändiga besiktningar. Vidare skall skolläkaren beträffande medicinska och övriga frågor gällande skolans hälsovård vara förman för skolsköterskan. Skolsköterska åligger det att bl.a. medverka till att elever erbjuds och erhåller vaccinationer i överensstämmelse med utfärdade anvisningar.

I sin skrivelse hit uppgav Tallmo att skolöverstyrelsens och socialstyrelsens anvisningar när det gäller exempelvis vaccinationer

som skall ges inom skolhälsovården gav dålig information, var vagt formulerade och dåligt genomtänkta från praktisk synpunkt. Tallmo anförde bl.a. att anvisningarna inte överensstämde med andra informationer som meddelats inom skolhälsovårdens ram samt att skolsköterskorna saknade erforderlig utbildning för att genomföra en del av vaccinationsprogrammet. Tallmo hemställde att JO skulle vidta de åtgärder som behövdes för att få berörda myndigheter att rätta till sina försumligheter.

Klagomålen remitterades till socialstyrelsen och till skolöverstyrelsen. Socialstyrelsen anförde i sitt yttrande hit följande.

(Anm. Här följer en avskrift av socialstyrelsens brev till JO, 1976-02-26 SN 1-704:1487/75

sid 1 sista stycket

2 hela sidan

3 styckena 1–4)

Skolöverstyrelsen hänvisade som svar till en av skolöverläkaren Karin Eek upprättad promemoria i vilken anfördes bl.a. följande.

(Anm. Här följer utdrag av skolöverstyrelsens och skolöverläkaren Karin Eeks PM 1976-02-17, Dnr A 75:11 096

sid 2 6–7, styckena

3 1 och 2 styckena)

Rörande tuberkulinprövningen anförde skolöverläkaren bl.a. att PPD-prövningen tekniskt sett inte innebar någon nyhet inom skolhälsovården då samma injektionsteknik används som vid det tidigare använda intracutana provet samt att hon vad beträffar det nya tekniska förfarandet rörande avläsning av reaktionen bedömt

personalens grundutbildning som tillräcklig. BCG-vaccinationen utfördes med samma teknik som den intracutana injektionen. Skolöverläkaren anförde vidare att en kontinuerlig översyn av vaccinationsprogrammet och metodiska frågor i samband med detta sker inom socialstyrelsens permanenta vaccinationsgrupp, där även skolöverläkaren ingår.

Tallmo har yttrat sig över remissvaren och har därvid vidhållit att stora brister finns såväl i vad avser anvisningar som utbildning inom ifrågavarande område.

Tallmos klagomål mot socialstyrelsen och skolöverstyrelsen riktar sig i första hand mot de anvisningar som meddelats. Jag gör inte någon bedömning av anvisningarnas lämplighet från medicinsk synpunkt. Jag förutsätter att man överväger de förbättringar som kan göras. Helt perfekta från alla synpunkter lär sådana anvisningar aldrig kunna bli men det synes angeläget att de förbättringar som kan göras blir gjorda. Jag har dock inte funnit grund för antagande att någon försummelse kan läggas myndigheterna till last som utfärdare av ifrågavarande anvisningar. Socialstyrelsen har uppgett att anvisningarna i vaccinationsfrågor är föremål för fortlöpande översyn och framhållit bl.a. att gällande anvisningar enligt styrelsens uppfattning är aktuella och utförliga samt bör kunna lämna god ledning. Skolöverläkaren har uppgett att några svårigheter att följa de av skolöverstyrelsen utfärdade anvisningarna inte har påtalats. Mot bakgrund av vad sålunda framkommit och med hänsyn till att på det lokala planet skolläkaren har det direkta ansvaret för

skolhälsovården och har att handleda skolsköterskan finner jag inte skäl till antagande att ett ingripande från min sida är påkallat när det gäller anvisningarna som sådana.

Vidkommande de brister i vidareutbildning av skolsköterskorna som framkommit under utredningen överväger socialstyrelsen en diskussion med berörda huvudmän och organisationer för att söka åstadkomma en förbättring. Jag finner därför inte nu anledning att närmare gå in på denna fråga.

Tallmos yttrande skall i kopia vidfogas expeditionerna till socialstyrelsen och skolöverstyrelsen.

Bertil Wennergren

Charlotte Meyer

Expeditionen till

Skolsköterskan Sigrid Tallmo

Badstugatan 8

691 00 KARLSKOGA

Socialstyrelsen

106 30 STOCKHOLM

Skolöverstyrelsen

106 42 STOCKHOLM

Skolöverläkaren Karin Eek

Skolöverstyrelsen

106 42 STOCKHOLM

Svensk sjuksköterskeförening

Box 5277

102 46 STOCKHOLM

Svenska Barnläkarföreningen

Professor Bertil Lindqvist

Lunds lasarett

221 85 LUND

Ny bilaga: Lång version av kapitlet om "Insändaren"

(Detta är en alternativ text till kapitlet om TV-programmet "Insändaren" på sid. 135. Här beskrivs utförligare turerna kring programmet och även en del mer personliga händelser som inte kom med i den tryckta boken. Om det var Sigrid själv som ville stryka det eller om det skedde på förslag från bokförlaget vet jag inte. Jag har ändå beslutat mig för att ta med det här i denna tredje upplaga av boken, eftersom jag tycker det ger en bättre bild av programmet och Sigrids livssituation just då. Den här texten skulle kunna ersätta de fyra första styckena i det kortare kapitlet. Tilläggas kan också att intervjun med mig aldrig sändes. – Karl-Erik Tallmo.)

För varje läsår som gått har jag känt att villkoren blivit allt hårdare i skolan för elever, föräldrar och lärare och för oss inom skolhälsovården som ska försöka hjälpa till att komma till rätta med problemen. Jag hade därför under flera månader arbetat med en artikel som jag skrev om gång på gång innan jag tyckte att jag hade fått fram det viktigaste. När höstterminen började 1971 hade jag artikeln färdig. Då återstod att få den antagen, men då fick jag också annat att tänka på. Just då hade jag fått den här orimligt stora arbetsbördan med två rektorsområden, och ett par dagar före terminens början hade min mor blivit svårt sjuk och lagts in på lasarettet. Efter en vecka hade vi fått klart för oss att hon inte skulle leva mer än högst några veckor.

I ett brev till KH som just då var bortrest, skrev jag den 11 september:

Jag kan inte beskriva hur det varit den gångna veckan. Jag kan bara konstatera att jag lever. Det känns som om jag kastats runt i en trumma som snurrar runt och där jag ideligen fått hårda törnar. Måndag och tisdag iväg till arbetet kl 7.20 på morgnarna. Tisdagen till Aggerudsskolan, arbetat i ett kör utan mat i 10 timmar. Konferenser här och konferenser där osv. Onsdagen fick vi besked om att mor skulle få komma hem och vara hemma tolv dagar. Jag lyckades arbeta undan så att jag kunde följa med och hämta henne på lasarettet på lunchrasten.

Jag hade en känsla av att det kunde vara de sista dagarna som mor fick vara hemma så jag arbetade undan så mycket som möjligt för att kunna hälsa på henne varje dag.

Så här efteråt förvånar det mig att jag verkligen hängde ihop den här tiden med den stora arbetsbördan och bekymren för min mor. Jag hade förgäves försökt få in min artikel i olika tidningar och så blev den bara liggande. När min mor hade kommit tillbaka till lasarettet och legat några dagar, kom hon på tanken att det måste göras något mer åt min artikel. Hon föreslog att jag skulle ta kontakt med en redaktör på Sveriges Radio som jag kände. Jag funderade på förslaget och fann att det kanske var bra och satte mig en natt och skrev ett brev och bifogade artikeln och bad om råd om vart jag skulle vända mig.

Redaktören lämnade brevet och artikeln till Insändarens redaktion och efter några dagar ringde en redaktör Elsa Magnusson därifrån och sa att man ville komma redan veckan därpå och göra en inspelning. Det här var på lördagen och jag tyckte att det var svårt att fatta beslut om att så mycket skulle

hända redan veckan därpå eftersom jag inte visste hur det skulle bli med min mors sjukdom. Jag gick till slut med på att de skulle få komma på onsdagen om inget oförutsett inträffade.

På tisdagskvällen ringde Elsa Magnusson och ville att jag skulle skaffa fram elever och föräldrar som ville ställa upp i intervjuer, men det blev ingen lätt sak. Till slut, efter flera telefonsamtal, fick jag en far och hans son samt en mor att ställa upp, men de ville vara anonyma. KE lovade att uttala sig om stressen på gymnasiet och det relativa betygssystemet.

På onsdagen kl 19 skulle Elsa Magnusson komma för att resonera om inspelningen som skulle ske på torsdagen. På onsdagen hade jag en sådan där arbetsam dag med läkarmottagning på Aggerudsskolan och sedan konferens hos skoldirektören. Kl 17.30 kom jag hem och ringde då till lasarettet och bad dem skjutsa ut min mor till telefonen, för hon hade skickat bud med en bekant som hälsat på henne att hon gärna ville tala med mig. Efter en stund ringde hon och ville höra hur långt det hade avancerat med planerna på TV-inspelningen. Jag talade om att en redaktör skulle komma redan om en timma. Jag frågade om hon var orolig för hur det skulle gå.

– Nej då, svarade hon, jag är bara så glad att du äntligen har kommit så här långt med det som du arbetat så länge med.

Det var min mors intresse och entusiasm som sporrade mig till att ta nya tag, trots att jag var ledsen för jag visste att hon hade blivit sämre. Efter samtalet med mor var jag tvungen att lägga mig en stund med en vademecumkompress på pannan för jag hade en svår huvudvärk.

Elsa Magnusson kom vid 19-tiden och sedan blev det ett intensivt resonemang om uppläggningsen av programmet. Vid 23-tiden skildes vi och kom överens om att TV-teamet skulle komma hem till oss kl 14 dagen därpå, och då skulle KE ställa upp först i en intervju. Jag hade fått löfte om lite extra ledigt och beräknade vara hemma kl 15.

Jag hade tänkt att jag skulle försöka att åtminstone få äta lunch den dagen och till och med få vila litet för jag kände mig väldigt trött. När jag kom hem för att äta lunch upptäckte jag att jag stängt mig ute. Det regnade och jag hade tagit regnkappan på mig och nycklarna till ytterdörren låg i min andra kappficka. Ja, så gick både lunch och vila upp i rök. Jag hade inget annat val än att vända tillbaka till mottagningen och fortsätta att arbeta.

När jag sedan kom hem vid den bestämda tiden var TV-teamet redan där. KE hade kommit hem och öppnat för dem. Man hade nu bestämt att inspelningen med mig skulle ske först, så det var bara att sätta sig framför kameran och tala en halvtimme i ett sträck. O, vad det var arbetsamt efter en sådan här dag! Sedan följde inspelningen med KE och därefter drack vi kaffe efter att jag hade bränt upp en omgång djupfrysta wienerbröd och fått fram nya. Sedan fick jag försöka få tag på dem som skulle intervjuas och bestämma tid med dem. Modern skulle komma kl 19, men först skulle jag till lasarettet för att hälsa på min mor. Hon såg mycket sämre ut än sist jag såg henne, men humöret var det inget fel på. Hon frågade hur det gick med TV-inspelningen och jag berättade för henne hur vi hade haft det.

När vi åkte därifrån kunde jag inte låta bli att tänka på att min mor var sämre och jag undrade hur lång tid hon hade kvar. Jag

kände mig både ledsen och trött när jag kom hem. Då satt modern som skulle intervjuas på plats och strålkastarna var tända, så det var bara för mig att hoppa in och intervjua, en sak som jag aldrig hade gjort förr. Till slut fick vi det som vi ville ha, och det kom fram en hel del bra saker som stödde mina påståenden. Därefter skulle vi åka hem till fadern och sonen som jag också skulle intervjua. KE var med och hjälpte till att bära en del grejor, lampstativ och sådant. I båda de här intervjuerna fick jag stöd för mina påståenden om hur svårt det kan vara med skolledan för både elever och föräldrar.

Vid 23.30-tiden var vi färdiga med dagens inspelningar. Jag hade då varit i farten 16 timmar i ett sträck utan mat och var nu dödstrött.

Dagen därpå, fredagen den 1 oktober, återstod en del inspelningar på skolan som jag måste hjälpa till med. I ett brev till KH, som då befann sig i Stockholm, har jag skrivit en del om den dagen:

Vid 12-tiden var vi färdiga med inspelningarna och då ringde jag till lasarettet och fick veta att mor blivit sämre och att hon fått feber. Från Insändarredaktionen hade de planerat ett sammanträffande mellan mig och utbildningsministern men han var förhindrad, så nu ska de försöka att få statsminister Palme att ställa upp. Det blir ju väldigt svårt det här om mor fortsätter att bli sämre. Hon har varit så intresserad av det här och igår undrade hon hur hon skulle få tag på en TV och få se programmet som sänds den 13 okt. Nog skulle det vara roligt för henne att få se det men det ser knappast ut som om hon skulle få det. Den här ovissheten tar på krafterna och det känns så svårt att veta att hon har så

ont. Det är svårt att befinna sig i en sådan situation att man vill försöka göra det mesta möjliga både för den som skall dö och för dem som ska leva. Ja, livet är inte lätt. Det har trots allt varit så stimulerande att få arbeta tillsammans med människor som befinner sig på samma våglängd som jag själv. Det har varit en blandning av glädje och sorg de här dagarna, så jag känner mig helt omtumlad.

De två följande dagarna, lördag och söndag, satt jag hos min mor. Det var hennes sista dagar, natten till måndagen den 4 oktober dog hon. In i det sista intresserade hon sig för hur det gick med inspelningen av Insändarprogrammet. Det var nog det som gjorde att jag trots trötthet och sorg orkade fullfölja arbetet.

Vi skulle nu ordna med begravningen som skulle äga rum lördagen den 9 oktober. Man ringde från Insändarredaktionen för att bestämma tid när jag skulle sammanträffa med någon myndighetsperson. Det blev särskilt svårt därför att den ena efter den andra drog sig undan.

Till slut lovade ett undervisningsråd, herr H, att ställa upp för en intervju söndagen den 10 oktober på förmiddagen. För att hinna dit i tid blev jag tvungen att resa redan ett par timmar efter begravningen på lördagen sedan vi hade ätit middag hemma hos min bror och hans familj. KH som naturligtvis kommit hem från Stockholm för att övervara begravningen följde med mig till Stockholm. Jag hade inte hunnit förbereda de frågor som jag skulle ställa till undervisningsrådet, men natten till söndagen arbetade jag ut ett förslag.

På söndagsförmiddagen åkte vi först upp till Insändarredaktionen och efter en stunds diskussion och samling åkte vi till

Skolöverstyrelsens hus vid Hantverkargatan. När vi kom där med TV-teknikerna, redaktör Magnusson och jag, öppnade herr H grindarna in till Skolöverstyrelsen och bjöd oss stiga in. Först hälsade redaktör Magnusson på honom och sedan kom jag fram och hälsade, men när jag hade sagt mitt namn, då var det färdigt. Herr H slog ifrån sig med båda händerna och sa:

– Jag ställer inte upp! Jag ställer inte upp!

Vi blev mycket förvånade över denna plötsliga vändning, men sedan antog jag att han inte hade räknat med att det var jag som skulle ställa frågor till honom. Han hade läst min artikel och förstod naturligtvis att det skulle bli svårt att ställas mot väggen rörande det innehållet. Han sa därför att det här är så viktiga frågor så det anser jag att utbildningsministern ska svara på.

(Se vidare det ursprungligen tryckta kapitlet på sid. 135. Som även framgår i ett klipp ur Trollhättans tidning på sid. 140, så försökte Insändarredaktionen få kommentarer från statsminister Palme, som ju 1968–1969 varit utbildningsminister. Palme hänvisade till utbildningsminister Ingvar Carlsson, som hänvisade till en enhetschef för grundskola och gymnasium på utbildningsdepartementet, som hänvisade till skolöverstyrelsens GD (Jonas Orring), som hänvisade till överdirektören (Lars Sköld), som hänvisade till skolrådet som hänvisade till ett undervisningsråd. Undervisningsrådet hänvisade slutligen till utbildningsministern, och så var man i princip tillbaka vid utgångspunkten. Vem "herr H" var är svårt att säga; ett par möjliga personer på H finns dock i Statskalendern för 1970 och 1971. – Karl-Erik Tallmo.)

Bildbilaga (ny)

Här visas några foton från Sigrid Tallmos liv som sjuk- och skolsköterska. Dessa bilder var inte med i originalboken, tryckt 1978, och inte heller i första versionen av PDF-upplagan från 2013. Denna bilaga är tillagd i tredjeupplagan 2023 av Karl-Erik Tallmo, som även författat bildtexterna.

Sigrid på taket på Karlskoga lasarett påsken 1943. På helger skulle sjuksköterskorna bära svart. (Foto: troligen Erik Lindström.)

Fotbollsmatch mellan läkare och sjuksköterskor på Karlskoga lasarett 1943. (Fotograf okänd.)

Sigrid som distriktssköterska i Hjulsjö 1945. (Foto: troligen Erik Lindström.)

Sigrd på tjänsteförrättning 1945. (Foto: troligen Erik Lindström.)

Sigrd ca 1946. (Okänd fotograf.)

Två bilder från en 8 mm smalfilm som min far Karl-Henrik gjorde ca 1954. Sigrid på väg in till sin mottagning en trappa ned på Järnvägs-gatan i Karlskoga. Längre hade hon ingen mottagning ute på de olika skolorna i staden. (Se sidorna 25-28.)

Sigrd ska köra mig (Karl-Erik) på moped till mormor i maj 1955. Mormor var mitt "dagis". (Foto: Karl-Henrik Tallmo.)

Sigrd läser sin debattartikel i SvD 1 juli 1967. Rubriken var "Skolhälsovården i kläm". (Foto: Karl-Erik Tallmo.)

STOCKHOLM (FLT) Nu har Sigrid Tallmo, skolsköterskan från Karlskoga, också "drabbat" våra styrande riksdagsmän. Vid ett möte på onsdagskvällen i Stora partilokalen i riksdagshuset fick hon lägga fram sina synpunkter om de enorma problemen som finns inom skolhälsovården. Nu hade bara ett tjugotal riksdagsledamöter hörsammat fru Tallmos inbjudan men det gjorde inte så mycket då dessa ledamöter var mycket intresserade av problemen och ställde både frågor och lade fram egna synpunkter. Med på mötet var också representanter från Skolöverstyrelsen vilka fick försvara sig mot fru Tallmos ibland ganska hårda angrepp. Efter hennes timplånga anförande började sedan en lika lång debatt i vilken fru Tallmo lovades på stående fot hjälp från riksdagen i form av motioner. Sigrid Tallmo beteck-

Artikel i Karlskoga tidning (via Förenade landsortstidningar) den 6 november 1969, om Sigrids föredrag i Riksdagshuset dagen före.

Inspelning i hemmet av det halvtimmeslånga programmet "Insändaren" i TV 2 september 1971. Intervjuare var Elsa Magnusson. (Foto: Karl-Erik Tallmo.)

Sigrid på sin nya mottagning "ovan jord", troligen på Katrinedalsskolan (eller kanske Aggerudsskolan) ca 1974, efter hennes sjukskrivning pga hjärnblödningen i november 1972. (Okänd fotograf.)

I februari 1975 bad Sigrid mig fotografera detta anslag på dörren till Katrinedalsskolans skolläkarmottagning: "Coll av PPD-prov göres hos KURATOR". I Sigrids frånvaro lät man kurator bedöma PPD-proven, något som krävde särskilda kunskaper. PPD betyder *purified protein derivative*, och detta hudtest visar bl.a. om man har immunitet mot TBC eller inte. Sigrid sände detta foto till Socialstyrelsens GD Bror Rexed och skolöverläkaren Karin Eek. (Se vidare sidan 188.)

